

పండితాభిప్రాయములు.

చాలకవి, అష్టావధాని,
అల్లసాని రామనాథశర్మ

కే శ వ పు ర ము

20-8-46

బ్రహ్మశ్రీ పత్తికొండ వసం శంకరశర్మ కవిగారికి... ..
నమస్కారములు.—

ఆర్యా !

తాముదయతో నాకంపిన భవద్విరచితమగు “సంసారయాత్ర” అను పుస్తకమునుజూచితిని. చూచినతోడనే ఇది కన్నడభాషలోనుండు సంసారనౌక కనువాదమని గ్రహించితిని. పొత్తముఁ జరువకనే కన్నడభాష కాంధానివాదము రసవంతముగ నుండునాయని సందేహించి యుంటిని.

పిమ్మట పొత్తమును సారముగాఁ జదివితిని. నాయానందము నకు మేరలేక పోయినది. మరియు, మీరిందు సందర్భానుసారముగా నొసర్చియుండు మార్పులను గ్రహించి అద్దిరా! కవిశేషముమహిమ! యని యబ్బురబడితిని. నేటి నాటకనిపులలో చాలమంది విద్యాగంధ పహీనులయ్యు వ్రభ్యాతిగాంచి మూడ కూలంకషవిద్యావంతులగు మీరు రచించిన నాటకమెట్లు జనాదరణము గాంచకుండఁగలదు? సందేహము లేదని నిశ్చయించితిని. పొగడ్తపాలముఁ ద్రొక్కక నిశ్చయముగా వ్రాసిన నాయభిప్రాయమిది. ఎన్ని గుణములున్నను దోషములు చూపించుట పండితలక్షణముఁ గాన, నచ్చుతప్పులు గాఁబోలు నిందలను పొసఁగియుండు దొంగులను ద్వితీయ ముద్రణమున నవలించు కొందురుగాక! యని వ్రాయుచు విరమించుచున్నాను.

చ॥ సరసపదార్థసంభరిత ♦ సాత్వికకల్పనలకా స్వభావ సుందరతర పాత్రోపాషణల ♦ నాటకమెఱియుఁ జేజరిల్లె నీ సురుచిర శేషముమహిమ ♦ జూచి ముదగబునుబొందినాడ ను స్థిరయశము గడించి జగ ♦ తికా మను శంకరశర్మమిత్రమా!

విద్యార్థి పడకండ్ల గురురాజాచార్యులు,
సహాయాచార్యులు.

మృణసిపత్ మౌనములు,
ఆదవాని, 3—9—1936

ప్రియమైన వనం శంకరశర్మ కవిగారికి నమస్కారములు:—

ఆర్యా! సామర మేధురంబుగ నిచ్చిన భవద్రీతమగు “సంసార చూత్రి” ను నొకసారి సాంతముగఁ జదివెతిని. కష్టాలకభాషలో వ్రాయఁబడిన “సంసారచూత్రి” నిది పోలుచున్నది. కాని కథపట్టు లిందుక మాచ్చుటచే దానికంటె సృష్టి కొంత మెరుగెక్కినదని చెప్పఁ బోలును. నానియు కరుణారస ప్రధానముగాఁ బోషింపఁబడియె. నాలకసాంప్రదాయములు నవీనము సహజముననికాబోలు మీరను సరింపలేదు. ప్రధాన నాయక నాయకులగు లలితా మరళధరల చాత్రి లత్కంత ప్రశంసనీయుముగాఁ జెత్రింపఁ జియె. కమల శీలము గణ్యము. నవీననాగరకులగు విద్యానంతులు దుర్వ్యసనములకుఁబడి పట్టడన్నమునకై యెల్లు పలుకాధల నందుచున్నారో యనునది కథ లో ద్యోతితమైనది. ఆధ్యమున నీనాటకములేని కథప్రను దీర్చి ధన్యతఁ గాండితిరి.

మగ్ధులగు కమల లలితా కామోద్రేకము క్షోభతోడను మీరు మిక్కిలి పితృసమానుడగు గోవిందరావుతోను లజ్జాహీనము బాహు ముగా వెలిసిచ్చుట ప్రేమ భూషితులగు వెలదల కనంగతమగునేమో యని తలంచెదను. బాలవిధవయగు వనజ మనోహర ప్రేమచాళిధర్మ యయ్య నిష్కారణముగా నాలని దుశకులు న్యాయస్థానమున వెలి సిచ్చుట ప్రేమస్వభావమా? యని తలంకింతు. కవిగారు సనాతన ధర్మ నిష్ఠాభివృద్ధులగుటచే వితింతూద్వాహముల బహిష్కరింప నిట్లు వనజచాత్రిని బాసింపిరని తలంకిం. వనజను రంగమందు మనోహ రుడు కౌం లించుకొని ముచ్చగించుటయు నెఱుంగి కామ విజృంభించి ధన్యనైతి ననుటయు; 91-వ పుటనో,

కమల—అయిన యుద్ధము చేయవలెనా?

దీక్షిత—మదనయుద్ధము.

కమల—నా కర్థము కాలేదు.

దీక్షిత—“ఇదో జూడుము చూడెద.” నని రంగమందు కొంగరింజన బోవుటయు, గేవల మసభ్యమగునని నాతలంపు. తాలూకాబోగ్గు రంగము నాటకమున రససోపణ ముసర్పినదని నేను నమ్ముజాల. గ్రంథము గాంధికాంధ్రభాషలో వ్రాయఁ బ్రయత్నింపఁబడుట కెంతయు సంతసించువాడ. ఎట్టిధీమంతులకునుబ్రహ్మాదము లుండకపోవు. నదు ద్వేషముతో గొన్ని నీకీందఁ జూపఁబడినవి. అందుఁ గొన్ని ముద్రాణ పరమాదములు గావచ్చును.

పేజి. (2) అధికారగునో (3) సర్వులును (5) కళాభిలాష విరక్తివి; చతురతులము; మూఁగురీపలుకు, [9] సర్వస్వతంత్రులు [19] ఆసికి (21) వారలొచ్చిన (22) కార్యభారముకు (27) బాగు లొసంగు (28) వేగిరపొందు [29] రుణము [41] తిరిగి [44] ఏపు కొనితింటావు (49) తెలివిలేని మూఁగును (51) చుందునది [69] నిష్కవలయు (84) కన్నమెంబడేరాగలదు (85) ఇస్తిలోలేదా (88) నిద్రలో నిష్కన్నములు (89) విరసత్వము (92) గుంపుకు (107) మోసునో (111) దురలవాలు

కొన్ని చోట్ల ననవసరముగా దృఢములు వృత్తి తివారలినవి. కొన్ని యెడల వృత్తి మలయములు సవరింపఁదగినవి. ఇట్టి ఫాల్గిత్యములన్నియు ద్వివీర యముద్రాణమందు సవరింపఁబడునాక.

బ్ర॥శ్రీ॥ వసంశంకరశర్మకవిగారికి నమస్కారములు —

ఆర్యా

తాము నాయందు దయయుంచి పంపిన “సంసారయాత్ర” యనునాటకమును స్థావరస్థలకన్యాయముగ జూచుటకు మాత్రము నాకు తీక్షణిగలిగినది. కన్నడమాతృకనుండి అంధ్రలోకమునకుగాను కొన్ని మార్పులతో నాటకరచనము చేయుటలో జాలనుట్టుకు గృతార్థులైతిరనిచెప్పటకు సంతోషించెదను. విద్యావంతుల నిరుద్యోగసమస్య, అవిద్యావంతులైన స్థానికసంస్థల సభ్యుల యవినితిచర్యలు, కమలస్థైర్యము, మురళి కప్తనరానము మిగులచాతుర్యముగ వర్ణింపబడినవి. చాలచోట్ల సంభాషణములు దీర్ఘముగనున్నవి.

చింతామణి. కాలేజి గరల్. పరిపదని సంగతులు. తప్పెవరిది. యను నాటకములు హిందూసంఘమున కాలము కొలది మార్పులు జరుపుటకు శోధింపడినవి. సమాజ సేవ జేయుటయందు మీనాటకము మాత్రము వెనుదీయదని యనుకొనుచున్నాను.

పత్రికాంక్ష,
26-8-36 }

కట్టు
ఉ. వెంకన్నభట్టు.

శ్వర విద్యా అష్టావధాని
గొల్లాపిన్ని వాసుదేవశాస్త్రి

చిన్నముష్టారు,
అనంతపురం జిల్లా

25-8-36.

శ్రీయత .వనంశంకరశర్మకవిగారికి నమస్కారములు

ఆర్యా! తాము దయతో నాశీర్వచనపురిస్సరముగ నాకరిపిన
“సంసారయాత్ర” యనురూపకంబు నాకందినది. దాని నందఱ
దభ్రామామాత్రీ వృక్కునై యందందాలోకించితి. అధునాతెన్నక్కిసి
యావత్ప్రపంచానుభూతి పై న్నగ సుఖదుఃఖానభవ ప్రదర్శనంబున
నింతిక్ష్ణ మరీయోలుండునె? అనుయాగ్రస్తల భావనాలి, అది
నయశుచిత్వము జెందకయు, అధునాతెన పాఠుసాన్మల పద్ధతిన,
అశాస్త్రీయ్యాచారపరతయుంగాక, మీభారతి కమండు ననుకూలమై
సుకుమారతరమైనది. రూపకమునం దందంద ముగ్ధిణ్మలిత్యము
లున్నట్లు గన్పట్టెడి. దానిని పునర్ముద్రామన నవలంబించుదురుగాక.
నాదృష్టికి కించిత్ప్రకరణానుకారయగునని తోచెడి. ఇంకను [విషదం
తాహ్యావీరితినంద] అనునానుమదిని, మీరూపకంబు యద్యాకరిం
చుచున్నది. ధ్వని సంసారాసారతయున, సిద్ధికల్పత్యశ్రేష్ఠతయున,
భాకంబుచేయుచున్నట్లు తెలుచెద. జగదుపకారమొనర్పకంకణము
గట్టియున్న మహామూల నాటంబులకన్న మిన్న దని నా నమ్మకము.

శ్రీమదాంధ్రవిద్యావాచస్పతి సాహిత్యసరస్వతి విద్యావినోద కవిభూషణ
శతావధాని దోమా వేంకటస్వామి గుప్తాచార్యసంగీత

—♦ అ భి ప్రి య ము. ♦—

క్రిస్టియన్ కాలేజి,
ఇ.టి. మద్రాసు, 9-9-36.

ఆర్యా! సమస్కారములు.

శ్రీ. తాము దయతోప విన “సంసారయాత్ర” యనురూపము
నాచే బ్రతివ్రాడవడి.

ఉ॥ సారములేని సంసరణ ♦ సంగతి శతకరశర్మగాంచియున్
గోరముగాఁగ సంహారల ♦ నొవ్వలమవ్వములం గ్రహించి వి
స్తారపు మత్నగింపునను ♦ జక్కగ రూపకమురచించె “సం
సారపుయాత్ర” నాగవిల ♦ సన్నవ పద్ధతినూనుకొనొగ్గి॥

ఉ॥ రాయల తేజమున్ దబిసి ♦ రాయలయోజనుగాధలందున్
వ్రాయ విమర్శన్ మునులు ♦ రాజులు వార్మనమేడవారలే
దా? యనితన్ని జస్తికుల ♦ యంతర మెంత్రు జనాభి ప్రాకృత
శ్రీయెసలారు నిట్టితల ♦ జేకొని వాకొనలేరుగాయలున్ ॥

కం॥ “సంసారయాత్ర” లో ను

హింసలబడనున్నవారి ♦ కింది పద్యగడి నీ

“సంసారయాత్ర” గూక

మంసంబున నిట్టలిచ్చి ♦ యల్లవిజయగర్గ ॥

కట్టు మిత్రుడు
దో మా వేంకట స్వామి గుప్త.

గ్రంథకర్త:- వసుంతేశ్వర శర్మ కవి,
పల్లికొండ, కర్నూలు జిల్లా.

శ్రీ

విజ్ఞప్తి.

అంధ్రభాషావిశారదులారా! పాఠకమహాశయులారా!

ఈనాటకమును మైసూరువారు ప్రదర్శించిన “సంసారనౌక” యను కర్నాటకభాషకు అనువాదమని కొందరు యూహింతురు కాబోలు. స్థాటు కొంతవరకు అందులోనుండియే నేను గ్రహింపవలసి వచ్చినది. కాని, మరొకరీతి మార్చిన బాగుండునని తలంచి అక్కడక్కడ మార్పులుగలిగించి నూతనఫక్కిగా పద్యములు పాటలు వ్రాసితిని. ఈనాటకము ప్రస్తుతకాలమును బట్టి దరిద్రుడు మొదలుకొని ధనవంతులవరకును ఇందలి విషయములు తేవ్వకుండ అనుభవము గలిగి యుండునని ఖండితముగా చెప్పనగును. నేనును మిక్కిలి స్వానుభవముగానే వ్రాసినాడను. అయితే యిది సాంఘికముగా నుండుటను బట్టి యేవిధముగ వ్రాయునది తోచక యెట్లో పూర్తి జేసినాడను. భాషాసౌష్ఠవము. భావపూరితము. కవిచమత్కృతి. కథాసారాశము. ఇవియే పాఠకులు, పండితులు గ్రహించి దోషములున్నచో రెండవముద్రణమున సవరించుకొనునట్లు నాకు తెలివిన శిరసావహించి సవరించుకొనియెదను. నేను నాటకమును వ్రాయుట నూతనముగాబట్టి ముందుగా మనవిజేసుకొన్నాడను. సక్తులు దయయుంచి తమ తమ అభిప్రాయములను ఉత్సాహపూర్వకముగ త్వరగా పంపుదురుగాక!

ఇట్లు,

గౌరవ కర్త.

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రలు.

—♦ పురుషులు ♦—

గోవర్ధనరావు :-

ఒక జమీందారు

రామావధాని :-

పూజారి

చిక్కన్న :-

భటుడు

మురళీధరుడు ఐ. సి. యస్. :-

కథానాయకుడు

మనోహరుడు :-

కథానాయకుని తమ్ముడు.

రాధాకృష్ణ :-

డాక్టర్.

రామమోహన్ :-

బ్యారిష్టర్. మురళిమామ.

జగన్నాథశాస్త్రి

బహుధనశైలి

రాజారావు

{ మురళి స్నేహితులు

నారాయణశాస్త్రి :-

పురోహితుడు

చీక్షతులు :-

మనోహరుని మిత్రుడు

1 జడ్జి, 4 అసెసర్లు, 1 పోలీసు సబ్బినస్పెక్టరు, 2 పోలీసులు,

1 బ్యారిష్టరు, 1 ప్రాశిక్యూటరు, 1 డఫ్తరారు, 1 క్లర్కు.

—♦ స్త్రీలు. ♦—

కమల :-

పూజారి కూతురు

లలిత యమ్. ఎ. —

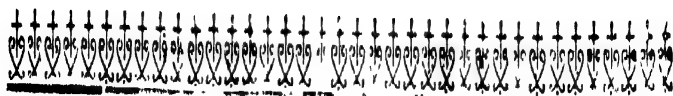
కథానాయికి, మురళిభార్య

గనజ :-

బాలవిధవ

గోపెమ్మ :-

మురళి పెద్దతల్లి

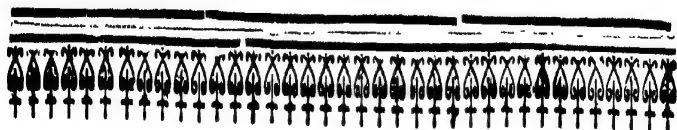
— నాంది —

శా॥ శ్రీమన్మంగళ దేవతాఽధిష్ఠితైః • చెన్నందిసంసారయా

తామ్రార్థంబును గర్జధారుబల నా • ర్తశ్రేణికిఁ జూపి యు

ద్దామంబా స్థిపతోడ శాఖ్యమునున • త్యంతంబుగాగొల్పు స

త్సామంబన్యనిధానమై తనరు కం • జాతాక్షునేవిం చెదక ।

శ్రీ

సంసారయాత్ర.

ప్రథమాంకము.

(గోవర్ధనరావు గారి గృహము)

(గోవర్ధనరావు రామావధాని ప్రవేశం)

రామా—గోవర్ధనరావుగారూ! ప్రపంచమున ధనవంతు లనేకులున్నా రుగాని, మీవంటి యుదారస్వభావులు గలవారరుదు. మీభ్యా తి జగద్విడితమయినది. ఎందరెందరినో చిక్కులేని వారల నెల్ల పోషించుచున్నారు మీయాదరణచేత నెందరోబాగుపడిరి. కావుననీ ఘనకార్యము మీగుల సంస్తవనీయమయినది. కడుపుణ్య ప్రదమయినది. మీవంటి యుదార స్వభావులను గన్నయా మ హామహారాలు మీగుల భాగ్యవంతులమైనది. మరచితి! రావుజీ మీపెద్దకూతురు పుత్రికగు మురళీధరుండేమి చదువుచున్నాడు సెలవులలో నిందునకురాకున్నాడేల?

గోవ—అవధానీ, మురళీధరుడు మీగుల విద్యావంతుడు వాఁడసంవత్సర మున బి. ఎ. చదువుచున్నాడు. వాని వయస్సు పదునెనిమిది వానికనదంతము విద్యయందాసక్తిమెండు యెల్లప్పుడుచదువుచు నేయుండును. యీరాజధానియందుగల కాలేజీ విద్యార్థులపైక ప్రధానపాఠము నొసంగినవాడు. మీనికి కాలేజీ ప్రిన్సిపాల్ మ

చియోగ్యతాపత్రము లొసంగెను. వానికి చిన్ననాడేతలిదండ్రులు గతించిరి, వానిని నాసంరక్షణలోనుంచి చదివించు చున్నాడను. కడు బుద్ధివంతుడు, వానికి ఇంగ్లాండుకు వెళ్లి ఐ. సి. యస్. వరకు జదివి యేజిల్లా ప్రధానాధికారిగనో యుండ వలయునని యూహగలదు.

రామా—అతనియూహ నెరవేర్పగల తాతగారుమీరుండకొరం లేమున్నది, తప్పక నెరవేరగలదు. ఔను ఆతనినింగ్లాండునకు బంపునమయమునకు వయస్సు ఇరువది యగునుగదా వివాహములేల పెట్టకుందురా?

గోప—యెందులకంత యవసరము. వాని విద్యకు భంగమువాటిల్లును. ఈకాలమున ఆడపిల్లలు వివాహమైనవెంటనే కాపురమునకువత్తురు.

రామా—ఔనులెండి! ఆ సంగతులు దలంచుకొన్న చరిత్రలత్యద్భుతములు

గోప—అవధానిగారు! చిన్నవాడు మనోహరుడు, విద్యయందాసక్తి లేనివాడు. తోడిబాలురతో నెల్లప్పుడు ఆటలాడుచుండెడివాడు. సమయమునకింటిపట్లనుండడు, ఖర్చు పెక్కుగా జేయువాడు, వీనికి ద్రవ్యము చేతనున్నచో నిమిషము నుండనిచ్చువాడుగాడు, కాని ఈయావదాస్తికి వీడ్పరిలో యెవడధికారగునో తెలియదు.

రామా—ఔనాను మంచి చెడ్డలు గమనించుటకు సాధ్యముగాదు.

గోప—నిజము. యెందుకన మాత్రండ్రిగారు నాతోడ ననేకసార్లు ధనవిషయమై విపులముగా ముచ్చటించెను. ఖర్చుపద్ధతియు జమపద్ధతియు ననేకవిధమున బోధనేయుచుండెను. వారి బోధనామహిమవల్లనే ధనమింతదాక హెచ్చినది.

గీ॥ ధనముగలవారలెందరోధరణియందు

గలరుయయ్యదియేరీతిఖర్చుజెట్టు

విధివిధానముదెలియకవేలకొలది

దగ్గుచున్నారజెడుగులైనిగ్గులగుచు॥

ధనము నేరీతిగాపాడ వలయునో యెట్లునిలుపుకొన వలయునో
యాలోదించి ప్రవర్తించుటమానవవిధి.

రామా—యెట్లున్నను కాలవైపరీత్యమచనది సర్వులను యావరించును
దానినిమీరినడచుట కెవరికిని తరముగాదు.

గోప—నిజము దానినిజూడదగును. అవధానీ! మనల నాశ్రయించినవారలెల్ల సుఖముగా నున్నారా? సరి నీకూతురు కమలబాగా
యున్నదా? వయస్సుయెంత? యేమైన చదువుచున్నదా? ఇటీవల
నేజూడలేదు.

రామా—తమకు పెక్కువనులుండటచేత కమలను జూడలేదుకాబో
లు. ప్రతిదినము తమయెదుటనే నడచుచు ఇంటివనులెల్ల మిగుల
చాకచక్యముగ నేయుచున్నది. వయస్సు పదియారు చాటుచు
న్నది. కళలన్నియు ముందునకు పొడసూపుచున్నవి. చదువను
వ్రాయను తెలుసును.

గోప—అయిన వివాహమున కెదగినదే కాని అమ్మాయి చామనిఛా
య. కొద్దిపొట్టి. కొంచముమందము. చదువరియే పోనీ, మీకు
ను మాకును బంధవ్యము కుదురునా.

రామా—ముందే కుదిరియున్నది. మాది హరితనము మీది భారద్వా
జము.

గోప—సరే బాగాయున్నది మామన. మల నిర్వూణిలో నెవరికి యీడ
గునో జూడవలయును.

రామా—చూచినాడను మరళిధరునకును. మాకమలకును రెండునువ

సంసారయాత్ర

తృతములు తేదాయున్నది ఈడుజోడు బహుభాగాయున్నది.

గోప—మనోహరునకీడుగాదా?

రామా—మనోహరునకన్న నాకమల పదిమాసములు పెద్దదియగును.

గోప—అటులయిన మురళియే తగినవాడు. (కానిమ్ముచూతము)

(నిష్క్రమింతురు) (తేరబడును)

(కమల వసజ పృవేశం)

{ కమల మురళి చిత్రపటమును జూచుకొనుచు పాపిట సవంతు
కొనుచుండును }

వస—కమలా ! నీచేతిలోగల చిత్రపటమెవరిది?

కమ—అమ్మా యెవరినైననాచేత నిడికొని విలోకింతునా.

వస—నీవారలెవరునులేరే,

కమ—నేనవివాహితనుగదా. నాకుగల సంబంధమునునదియే.

వస—నాకర్థముగాకున్నది. నాకొకమారా చిత్రపటము నిటుజూపుము
నేనావలగ్రహింతురు.

కమ—అమ్మా అందరికికీగల చిత్రపటముగాదు. ఈచిత్రపటములోని
పురుషోత్తముడు ఏవనితను పరిగ్రహించునో దానిభాగ్యముంత
యనినొక్క వక్కాణించుట కాత్రీమూర్తులకు నలవిగాదు. దీని
నిపరికించిన యువతీమణులందరు నేనీతనికి సతియగుమనా యని
యాలోచింపకమానరు, చింతించక ముందర. స్వచ్ఛందముగాను,
విలోకింపకవినువరు.

వస—అహోహా! ఇట్టి సౌందర్యనిధిని ఈచిత్రపటమునచే యిట్లు వర్ణించి
నయోతని స్వయముగచూచిన నెట్లువర్ణింతురే.

కమ—వసజా! నీవుముగ్ధవు. .

గీ॥ చిన్నతనమునెవతిబాసి ♦ కన్యవగుచు
విధవయైమోహమంజయు ♦ నదుమజ్జేసి
మదినివేదాంతమూనిన ♦ మృతినిబొంది
ధరణీకీర్తిగడించిన ♦ తరుణిసీపు॥

గావున నీ మనోభావ మకల్మషము నీవు మన్మథోద్యోగ కథార
హితవు. కళాభిలాస విరక్తివి. వేదాంత మానసిని. నీకీయాశ్వా
సమనవసరము.

వన—కమలా ముగ్ధులగు పనితారత్నము లెట్టియవస్థలపాలైనను సుఖా
శ్వాసమవశ్యాచరణీయమే నన్ను మేరుగా భావింపకుము. ఈవిష
యమున నందఱుసమానులమే.

కమ—అటులయినచో ఈ విషయమెందున వచింపకుము. నాతలంపు
నెరవేరిన ఆవల నేనంగతి ప్రచారమునకు పరుగిడినను భయ
ముండదు. ఈచిత్రపటములోని పురుషుడు

కం॥ మురళీధరుడింపుగ నా
సరియావన రూప కళల ♦ నతీలుండే
నిరుపమవిద్యా చతురతు
డరయన్నాకతడునాథు ♦ డౌననిదలతు॥

నిజముగ నీతడే నాకు పతియైనచో నాభాగ్యమింతయని వచిం
పతరముగాదు. ఆనగుమోము, యాసుందరరూపము. ఆకన్నులు
ఆనడక లేమని నుతించిననుదీరదు.

ఉ॥ ఆతనియంగసౌష్ఠవము ♦ నాతనిరూపవిలాససంభోమం
బాతనిసత్కళామహిమ ♦ మాతనిసద్గుణశీలవర్తనం
బాతనిమాధురీబలుకు ♦ లాతనిజాపులుప్రేమమానసం
బాతనినీతులగనన ♦ హాయనిపించునెయ్యెట్టినాటికె॥

ఏనునిజెప్పదగును, ఆతనిదర్శనము. ఆతనియాలింగవము ఆ

సంసారయాత్ర

తని దాంపత్యము. ఆతనిసాంగత్యముగల్గినగదా! నాభాగ్యము. వయసుననా? సమానులము. రూపముననా? రతీమన్మథులము. యేమనిను కొరంతలేదు. ఈతడబ్బటయే కొరంత. నామనోభీష్టము నెరవేరుగాక. ఈ వేసంగిసెలవులలో నాతడిటకు రాగల్గును. ఆసమయమున నాతలంపు నెరవేర్చుకొనియెద. దైవమిందులకు తోడ్పడుగాక, (నిష్క్రమించును) (తెరపడును)

(గోవర్ధనరావు మురళీధరుడు ప్రవేశం)

ముర—తాతగారూ! నేనీహిందూదేశమున చదువు జదువంతయు ముగిసినది. యికయూరప్ దేశమునకు వెళ్లి జదువవలసినది భాకీయున్నది. నన్నచటికి బంపుడు. ఐ. సి. యస్. చదివి వత్తును. యేమందువు?

గోవ—నాయనా! మురళీ! నీవుచిన్నవాడవు నీమకేగిచదువగలవా? ఇప్పుడుచదివినదిచాలరా?

ముర—ఈచదువున కేయిద్యోగము దొరకదు యల్. టి. కి వెళ్లిన బడిపంతులగుదును. బి. యల్. జదివిన స్ట్రీడరగుదును. ఇంకేదో మెడికల్. మరీకొన్నేవో జదివిన తగుయిద్యోగముదొరకును కాని దొరకుటదుర్లభము. ఐ. సి. యస్. జదివిన ఇండియాకు రాగానే సబ్ కలెక్టరుగ వేసి అవల కలెక్టరుద్యోగమిత్తురు. అది జిల్లాకంటేయు గొప్పయిద్యోగము. నేజదివినంత చదివినవారలనేకులున్నారు. వారు ఉద్యోగములులేక పరితపించుచున్నారు గాన ననుబంపుము.

గోవ—మురళీధరా! నీకువివాహవయస్సు రాగల్గినది. సంసార మవసరముగాయున్నది. నేను మిగుల వృద్ధుడను. నా కన్నులపండువుగ నీకువివాహ మొనర్పవలయునని నాకుమోడుగ నాశయున్నది.

ముర—తాతగారూ! నాకీసమయమున వివాహమనవసరము. (ఫలంభా గ్యానుసారిణి) యనురీతి నాకు తగుకన్యకను జూచి వివాహము జేసికొందును.

గోప—నాయనా! నీయిష్టము. ఇదో మూడువేల రూప్యములు గైకొని వెడలుము. నీవచ్చుట తగువసతు లేర్పరచుకొనిన తర్వాత నీ యోగక్షేమములనవరతము దెల్పుచుండుము.

ముర—తాతగారూ! నీయనుగ్రహము నాపైనిరంతరము ప్రసరింపజేయుము. చిన్ననాటనుండి తలిదండ్రులు నాకులేకున్నను సర్వసౌఖ్యములతోడ మమ్ముల సంరక్షించినమీరు తల్లియైనను తండ్రియైనను తాతయైనను సర్వమునీవే. మాకు నీకన్న దిక్కెవరు. ఆజ్ఞనొసంగుము నే బోయివత్తును.

గోప—సుఖముగబోయి విద్యావంతుడవై సత్వరముగరమ్ము.

(మురళినిష్క్రమించును)

(తెరబడును)

(ప్రకాశం రామావధాని.)

రామా—దైవమా! “అన్యథా చింతితం కార్యం దైవమన్యత్ర” చింతయేత్ నాతలంపునకు దైవమింకొక రీతిదలంచె. మురళీధరుడు నీమకేగె. అతడు తనకు దగుకన్యకను పరిగ్రహింతునని నిర్భయముగా తాతగారితో వచించె. అతను తనయిచ్చవచ్చిన రీతినటించునుగాని, ఒకరు జెప్పుమాట వినువాడుగాడు. అటులయినచో నాకమలకు మురళి మగడుగాడు. నాకల్లుడుగాడు. కాని! ఈ గోవర్ధనరావుగారి బాంధవ్యమెడమగునేమోయని సంజేహము గలుగుచున్నది. అయితే మరొక్క విషయమున్నది. గతది నములలో నొకనాడు మాకమలా వివాహవిషయమై రావుగా

రు ముచ్చటించిరి. ఈడు జోడు ముకలికి సరిపోవునని వచించితిని. మనోహరునకన్న పదిమాసములు మాకమల పెద్దదని తెల్పితిని. ఇప్పుడదేతంటావచ్చినది. నమ్ముకొన్న మురళి నాతలంపునకు విరోధుడయ్యె, మనోహరుడు కమలకన్న చిన్నవాడయ్యె. కాని! యిందులో నొకయుపాయమున్నది. పురుషజాతకమునకధికమాసములెక్కించి స్త్రీ జాతకమునకవిత్గించిన యే యెనిమిది మాసములో మాకమల చిన్నదగును. అట్లైన మనోహరునకీడగును. అప్పుడుగాని రావుగారి బాంధవ్యము కుదురును. నాకోరిక నెరవేరును. నాడుగాని సర్వము నాచేతిలోనిముడును. ఇదికష్టసాధ్యమైనపని. ప్రయత్నించిన నెరవేరక తీరదు. త్వరపడెదను.

(నిష్క్రమించును.)

(గోవర్ధనరావు కమల ప్రవేశం)

కమ—తాతగారూ! మీమనుషుడు మురళి సీమనుండెప్పుడు రాగలడు.

గోవ—అమ్మాయీ! ప్రస్తుతము రాజాలడు. ఈసంవత్సరం పూర్తిగా అచ్చటనేయుండి పరీక్షముగించుకొనిరాగలడు

కమ—ఆతడవివాహితుడేగదా?

గోవ—ఓనాను! ఆతని వివాహమునుగురించి మీతండ్రిగారును నేనునుమాటలాడితిమి. కాని, వానివయస్సు చిన్నదిగదా? విద్యాభంగమగునని యూరకైతిమి.

కమ—వివాహమెప్పుడైనను సేయుట ముఖ్యవిధియేగదా అతనికితగు వధువెవరని నిశ్చయించితిరో?

గోవ—అమ్మా! ఆనాడు మాటలసందర్భమున సీమివయము గానే నిశ్చయించితిమి. (కమలతలపండుకొనినిండుచును)

గోవ—ఏమమ్మా! యూరకైతివి. నీకయిష్టమా?

కమ—తాతగారూ!

కం॥ నాకంతటిభాగ్యంబిల

జేకూరునొగానిలేదో ♦ జెప్పతరంబే

మీకుననుగ్రహమొదవిన

నాకోర్కెఫలించగలదు ♦ నమ్మినదానన్.

మహాత్మా! నాకంతటిభాగ్యముగలదా. నేనాతనికి సతియగువు
ణ్యము నాకున్నదా. అమహామహాను సనుపరిగ్రహించునా. వో
నీ, అతడుమీయొజ్ఞకు బద్ధుడేగదా?

గోవ—కమలా! నీవెప్పుడైన నా మురళిని జూచియున్నావా?

కమ—చూచినాను. అతను నేనును తమయింటిలో చిన్ననాటనుండి పె
రుగుచున్నారమే. అతడునన్ను వినోదముగ హాస్యమునేయుచుం
డెను. చేతులు చేతులుగలిపి మృదుమధురవాక్యములతో మన
మిర్దురము సతీపతులగుదమా యనుచుండెను. తనచిత్రపటము
ననేకమార్లు పరికింపుమని ఇచ్చుచుండెను. అనాడు మేమిర్దుర
ము పిన్నవారలమేగదా.

గోవ—అయిన త్వరపడుకుము. మురళి రానిమ్మ. యోచింతము.

కమ—మీరు మాయిర్దురికిని రక్షణకర్తలు. సర్వస్వాలంతయు.
బోయివత్తును.

గోవ—అమ్మాయీ! పొమ్ము పొమ్ము. వచ్చిన అతిథి అభ్యాగతులను
చక్కగా విచారించుకొనుచుండుము.

కమ—చిత్తము.

(నిష్క్రమించును)

(తేరబడును)

(ప్రకృతం చిక్కన్న గోవర్ధనరావు)
(తపాలాబంటి)ను రిజిస్టరులెటరుచెప్పియున్నాను)

తపా—అయ్యాచిక్కన్నా! మీ యయ్యగారున్నారా? వారికియు త్తర
మిచ్చి ఈ రశీదులో చేవ్రాలు చేయించుకొనిరమ్ము.

చిక్క—అయ్యా! యెందుండివచ్చినది.

తపా—ఇంగ్లండునుండి. రిజిస్టరుయు త్తరమిది.

చిక్క—ఓహూ! మామరభీధరుండు వ్రాసియుండును. సరి తెమ్ము.

(గోవర్ధనరావుచున్నాను)

(గోవర్ధనరావు ఉత్తరమును చూచి రశీదులో చేవ్రాలు చేసియున్నాను)
(ఉత్తరము జమవును)

శ్రీయుత గోవర్ధనరావు తాతగారికి!

నమస్కృతులు. తమ యనగ్రహముచేత ఐ. సి. యస్. సరిక్షయంను స్త్రీ
ర్థంకనైతిని, యిచ్చట నాన్నేహిత బృందమంతయు మిగుల వాత్సల్యమున
గౌరవింపిరి నన్నత్యాదరణముచే కొందరున్నేహితులు ఫారసీదేశయాత్రజే
యించిరి 1927 సం॥ ౧౦ మే నెల 16 వ తేదీన ఆకస్మికముగ శ్రీయుత
బ్యాంక్ రామమోహన్ గారు మాకందరికినివించొసంగిరి. మామితృలంద
రు నన్నతిబలవంతముగ నొకయవకీసుజిని శాపి వినాహము జేసుకొనుమ
నిరి. ఆమెరామమోహన్ గారు కూతురు. వయస్సుపదునెనిమిది. రూపము
న రతీదేవి, వంశము పవిత్రమైనది. యం. ఎ.. సరిక్షనందినది, పేరులక్షిత
ఆమెయే ననుసంపూర్ణాదరమున వందనది. మూడువేలరూపాయల నెలగ
లనగలు తేడిగిరొసంగి వినాహమునర్పిరి. 18 వ తేదీన వినాహముజరి
గినది. మేమిద్వరము సుఖముగా నున్నారము. మీయాశీర్వాచనములుమా
పై ప్రసరింప జేసిమికుశలము లెఱింగింపుదురుగాక.

ఇట్లు

ము ర భ ధ రు డు.

(గోవర్ధనరావుతలగొట్టుకొనుచు)

ఛీ! ద్రోహీ! యెంతవనిజేసితివి. నీవెంతయోబుద్ధివంతుడవని, నమ్మి నీకొరకెంతయో ధనమును వ్యయమొనర్చితిని. నాయాజ్ఞ లేకయే, నాకుసంగతి బెలుపకయే ముందువచ్చినచెవులకన్న వెనుకవచ్చిన కొమ్ములు పొడవైనరీతి నిన్న మొన్న రాగల్గినన్నే హితులతి ప్రియులైరిగదా. వారి మాటలు నీకింత రుచులాయెగదా. తల్లిదండ్రులు లేక అల్లాడుచున్న నిన్ను, నేనెంతయేళ మపడి సంరక్షించినందుల కిదియా? ఫలము. పనిమందిలో తలనొంచునట్లుజేసితివి. ద్రోహీ! నీముఖముజూడరాదు. నీవుమహాపాపివి. అమితవిరోధివి. ఓరీ చిక్కన్నా! మనరామావధానిని బిలుపుము. అతడానాడు జెప్పినట్లు కమల నొసంగి వివాహముజేసియుండిన వీనియాటలు సాగుచుండెనా, ఇది నాదియే పొరపాటు. వేగిరదోడ్కొనిరమ్ము. పొమ్ము.

చిక్క—చిత్తము.

(నిష్క్రమించుచు)

(రామావధాని ప్రవేశం)

గోప—అవధానీ! ఈయుత్తరమును చదువుకొని ముందాలోచనలు జెల్పుము.

(ఉత్తరమును రామావధానితీసుకొనిచదువుకొనుచు)

రామా—ఆహాహా! యేమి వీనివిపరీతచర్య. యేమివీని సాహసము. యేమివీనిమనోధైర్యము. ముందువెనుక లాలోచింపక తన స్వాత్మత్యమును విపరీతముగ వెల్లడించినాడు. అవధానీ! వాని విషయమనవసరము ముందాలోచనలు జెల్పుము. యేమను కొన్నను లాభములేదు.

సీ! తలదండ్యలునుచిన్న ♦ తనమునగతియింప
 కనికరంబునవీని ♦ గాచినాడ
 సుతుడెవ్వడనిమది ♦ సుసిరంబుగ నెంచి
 వేనకు వేల్ ఖర్చు ♦ బెట్టినాడ
 గారవంబునపాణి ♦ గ్రహణంబువీనికి
 సలుపవలెనటంచు ♦ దలచినాడ
 నాకున్న ధనమెల్ల ♦ నరసివానికియిచ్చి
 వేసివీలునుత్సరణ ♦ వ్రాసినాడ
 గీ! నాదుతలపెల్లమూర్చును ♦ శెందజేసె
 నెవనికెవ్వడొబుధువు ♦ డేడగలడొ
 వానితోడనునాకును ♦ వసుధయందు
 దీరెనీనాటికినిజమ్ము ♦ భారదుణము!

ఓరీ! మురళీ! నీవింతవాడనామవని కలనైన తలంచునైతి. యెన్న
 టికైనను దాహితృడు నోటనీళ్లుబోయునని దలంచితిని. మాల
 మాదిగలలోకలసి. మంచి వశమునకు మసిబూసితిని. అనాది
 నుండి రాబడిన సనాతన ధర్మసంబద్ధమగు పవిత్రగోత్రీయును న
 శింపజేసితిని. పదునెనిమిది వత్సరములు పయస్సుగల కన్యకను
 వివాహమాడుధర్మమొనైనగలదే. ఇప్పటి కాలమునశారదాశా
 సనమతికతినముగ ప్రజ్వలించుచుండి మాబోతిననాతనుల కు
 ప్తాయమై వర్తించిన యేరాష్ట్రములకో వెల్లి వివాహమునుజే
 యుచున్నారే? పదునాలుగుగాదు, పదియారుగాదు, పదునెని
 మిదే! వివాహమును గర్భావాసమును ఒకేమారుగాజరిగియుం
 డనోవు. కులదోషీ! మావంశమునకెల్ల కళంకమూసాదించితివి
 ఛీ! నీమోము జూడరాదు. (తలనందుకొనికన్నీరువిడుచును)

(తపాలాబంటోరు రెండవముత్తరమిచ్చును)

(ఉత్తరమున్నిచ్చుచువుకొనును)

శ్రీయుత తాతగారికి—

నమస్తే!

తమకిదిలోనొకరిజన్మదు యు తైరమును వ్రాసితిని. తామందులకు ప్రత్యుత్తరమొసంగలేదు. కాని, నావివాహపు ఖర్చులకు నామితృల వద్ద ఒక వేయిరూప్యముల నప్పగించిని కార్యము ముగించుకొంటిని. వాటికిమరలనిచ్చుటకును, నేనును నాసతితో గూడ నెచ్చటికైనను వెళ్లు ఖర్చులకును వెరశికెందు వేలరూప్యములు ధక్తముపంపవలెను. ఆలస్యంచేయవలదు. వాత్సల్యముంచవలెను.

ఇట్లు

ము ర రి .

గోవ—ఓహూ! ఇదియొక బాకీకాబోలు. వీనిచావేమైనను గానిమ్ము. వీనిసంబంధమే నాకువలదు. వీనిగతియేమైనను యగుగాక. ఆవధానీ! తలంచుకొన్న మనస్సు బహునొప్పిచెందును. యికమనోహరుడే, గృహయజమాని. వానికే ఇదంతము నొసంగెద. వానికినీకూతురు కమలనిచ్చి వివాహము జేసెదవా లేదా? జెప్పుము.

రామా—మహారాజా! నీయాజ్ఞకు వేర్ముదా.

గోవ—ఔను మరచితిని. ఆనాడు మనోహరునకన్న కమల పెద్దది యన్నట్లున్నది.

రామా—లేదులెండి. దానికి కొన్ని మార్గములున్నవి. పురుషునకధిక మానములు లెక్కించి స్త్రీ కవితగ్గించిన పురుషుడే యధికుడగును.

గోవ—అట్లుశాస్త్రమున్నదా?

రామా—వున్నది.

గోవ—సరే! బాగాయన్నడి. ఈమాసమున శుభ దినమున జూచి ల
గ్ననిశ్చయమొనర్చుడు.

రామా—ఈమాఘ బహుళ పంచమీ బుధనారం ఉదయం 10-30
గంటలకు కర్కాటకము శుభముగానున్నది.

గోవ—బాగాయన్నడిగదా? ఏలాటిదోషములు లేకుండాజూచుడు.

రామా—నేనులగ్నము నేర్పాటుజేసిన మరొకరు వేరలుజూపువారు లే
రు.

గోవ—అటులయిన నేడేశుభలేఖలు వ్రాయుడు.

రామా— (వ్రాసియిచ్చును.)

గోవ—ఓరీ చిక్కన్నా! నీవతిత్వరితముగ. ముద్రాణాలయుమునకు వెళ్లి
ఈశుభవత్రికలను ముద్రించుకొనెదమ్మ. క మ లా, మ నో
హ రు ల వివాహమని చెప్పుము. అవధానీ! వివాహమునకు ద
గుప్రయత్నములు సల్పుము. మన క మ ల శారదా చట్టమున
కనుసరించిన వయసెగదా.

రామా—పదునైదు, నిన్నచైత్రీబహుళదశమినాటికి దాటినవి.

గోవ—మనోహరునకు తమలెక్క ప్రకారం ఇప్పటికి 16 వెళ్లినవి. ఇం
డులో నెవరికైనను చట్టప్రకారము వయస్సున్నచాలును. తొంద
రలేదు.

రామా—ఇద్దరు, అందుకు సిద్ధము. సమానవయస్కులే.

గోవ—అవధానీ! ఇకపోవుదము రమ్మ. కావలసిన పదార్థములు జూచు
కొనిత్వరగా కార్యమును ముగించుకొనవలయును.

(నిష్క్రమించును) (తెరబడును)

ఇది శ్రీ శ్రీ నాటకము

శ్రీ

సంసారయాత్ర.

ద్వితీయాంకము.

(క మ ల పృ వే శం)

కమ—ఆహా! మురళీధరుని వార్తలేమియు దెలియలేదు. ఉత్తరములేమియు ఇంటికివ్రాయకున్నాడు. కారణము దెలియదు. నాకాతని యందే మనస్సుయున్నది. ఆతనిని నిరంతరముజూచినట్లేయున్నది. ఆతని రూపరేఖావిలాసము లగువడు చున్నట్లున్నవి. ఆతనిని స్మరించుటయే నాకానందముగలుగునట్లున్నది. యేమియుతోచుటలేదు.

జి|| ఆనగుమోముయాసాగను ♦ నానువిలాసమునావిలోకనం
నానయనద్వితీయతయు ♦ నాకళలీలలునానుపల్కులు
నానవమోహనాకృతియు ♦ నానటనలోపరికింపనత్వరం
బేనవలాదరంబునన ♦ నేకగతుల గవయింపకుండునే||

గావుననాకట్టిభాగ్య మెట్లుగలుగును. మొన్న వేసంగి సెలవులలోనాతండురాగల్గెను. గానినేనాతనిగవయింపనిశ్చయించితిని. ఆతనిసౌఖ్యమందడలించితిని. ఆయిన నతివాహితనగుటచేతనూరకైతిని. అప్పటికినాతని మరొభావము గూర్తెరింగితిని. ఆతని శరీరస్వర్చనాపేక్ష దీర్చుకొంటిని. అతనిరూపరేఖా విలాసములను పరి

పూర్ణముగ విలోకించితిని. ఆతనివచోమాధుర్యమునుకడవునిం
డద్రాపితిని. దీరునా? ఇదిగదా, వయో వ్రామర్థావ సమయ
ము. ఇదిగదా సుఖవారాశిలోమునుండు తరుణము. ఇదిగదాక
థానురక్తి ప్రకాశసమయము. ఇపుడబ్బిన గదా. సర్వమున్వాస
భవమగునది. యేవిధమున నావరితాపముదీరును. యేవిధమున
నాతలంపునెరవేరును. అహ! యెట్లుయోచింతును.

(ప్రవేశం రామాచారి)

రామా—అమ్మా కమలా! యేమిట్లువారకున్నావు. నీవుపెండ్లికూతురు
వుగాదే.

కమ—తండ్రి! మగడులేని పెండ్లికూతురనా?

రామా—యేమమ్మా! నీకుమగడు నిశ్చయమైనాడు వివాహములే.
పంచమీ బుధవారమున.

కమ—ఏమిది! తండ్రి! నన్ను పరిహసించుచున్నాడవా. నాకు జెలియని
వివాహమెచ్చట? నాకుమగడెవడు. నన్నుతూలనాడెదవా.

రామా—నీవుకోరినమగడే నీకువచ్చిందెను.

కమ—ఏమీ! ఏమీ! నామురళీధరుడా. అహ! ఏమినాభాగ్యము.

కం॥ ఆమురళినాకుపత్నియై

నీమమునకుగొన్ననాడు • నిక్కపుభాగ్యం

జేమన్నదీరదిలపై

సౌమమునక జెలుపుతండ్రి • ప్రియభావణములే

రామా—కాదు కాదు మనోహరుడు. ఇదో భుజపతికనుజూచుము.

(అని లగ్నపత్రికచెప్పును)

కమ—(పత్రికజనువుకొని) ఛీ! ఛీ! నాకన్న చిన్నవాడు మరదియ
గునుగాని. మగడుకాదు.

రామా—అమ్మాయీ! మురళీధరుండు వివాహితుడయ్యె. ఘరశీదేశమున లలితయను కన్యకవడించెనట. ఆసంగతితాతగారికిఁ గింపెనట. అందులకై తాతగారు తనయాజ్ఞ మీరెనని కోపించి యావదాస్తిని మనోహరునకిచ్చెను. బలవంతుముగ మనోహరునకు కమలనిమ్మని నిక్కచ్చి జేసెను. నేనందులకు నమ్మతిపడితిని. కాననాల్గురోజులకే వివాహము.

కమ—తండ్రీ! నాకీవివాహమువలదు. అనవరతము నామురళీధరుని స్మరించుచు ఆతనినేపరిగ్రహింతునని నిశ్చయించినదానను. మనోహరునేనొల్లను. నాకన్న చిన్నవాడు. నీవు చదువుకున్నవాడవై యిట్టి విపరీతమార్గమవలంబించితివేల. ఛీ! యిదిసీకున్యాయముగాదు.

రామా—అమ్మా! నామాట కొంచము వినుము. నీకన్న మనోహరుని పెద్దవానిగాజేసినారము. చిన్నతనమునుండి మనమతి దడిద్రావ స్థననుభవించి తుదకెల్లోపీఠసన్నిధినిజేరి వీరితో బాంధవ్యముకల్గించుకొనదలచితిమి. వీరికివయస్సు 90 ఇంకెంతకాల ముండగలడు. ఆస్తిగొప్పది. 20 లక్షలు. ఇకమనోహరుడా, పిచ్చివాడు. పసివాడు. ఇట్లాంటివానిని మగనిగాజేసుకొనిన నీయాటలునాయాటలు బాగునాసాగగలవు. కనుక నీకు మురళీధరాచమ, మనోహరుడు దప్పడు.

కమ = తండ్రీ! స్త్రీ జన్మయేమహాపాపమైనది. తనకిష్టమైనవానినివరింపక మెడకుగట్టిన యేమృగమునైనను వరింపుమని నిర్బంధమొనర్చుటధర్మమా? స్త్రీలస్వాతంత్ర్యము. ధనమునకాసించితివిగానితగుసౌఖ్యమును గమనింపవైతివి. ఆయవకతవక మొద్దును గట్టుకొనినే నెట్లుకాపురమిడును. లోకమునతనకన్న చిన్నవానిని మగనిగాగైకొన్న కన్యకెందైనగలదే.

రెండోకోణములువాసితిని. ఫలమేమియుగానరాలేదు. మొన్న
 లనగా 23 వ తేదీనరాబడిన “హిందూ” లో ఇద్దరు బి. ఎ. బి
 యల్లు యేయద్యోగము దొరకకున్నందున బాంబాయిలో
 ఓక్షాబంధిని ఈడ్వసాగిరట. మరికొందరు బి. ఎ. లు వివిధ
 ఆఫీసులలో స్వీసురాగలుగుటకై పీవనుగా నున్నారట. ఇంకా
 కొందరు కాన్స్టేబుల్లుగానున్నారట. కొందరు బడిపంతులుగా
 నెలకు 15-0-0 రూపాయల వేతనమునకు టెంపరరీ యద్యోగ
 ము సేముచున్నారట. కొందరు కాఫీ హాలులు పెట్టుకున్నా
 రట. కొందరు చిన్నచిన్నదుకాణములిడుకొని యున్నారట. ఇ
 దియొక తెగ. మరియొక తెగవారలుగలరు. భార్యాపిల్లలను ర
 క్షింపలేక కాంగ్రెసులోజేరి యే కొలది వేతనము పైననో ప్ర
 చారము నల్పుచున్నారట. మరికొందరు భార్యలను నటకులుగా
 జేసి సినిమాలలో జేర్చుచున్నారట. యికాకొందరు యేతెనా
 లిరామలింగని కథలో రైల్వేలలో నమ్మకొని జీవించుచున్నా
 రట. ఏమిజేసినను గారన జీవనము జరుగుటమర్లభముగానేయు
 న్నది. చదివినవారి బ్రతుకు బ్రతుకుటకన్నను. జుచ్చుటమేలని
 కొందరు విషము దీసుకొని, మరికొందరు రివేళనుకొని, కొంద
 రుషూట్ జేసుకొని మృత్యువు నందుచున్నారు. ఇదంతయుకాల
 మహిమ. సరేమనసంగతిని ఆలోచింతము. చిన్ననాటనుండి క
 ష్టమనునదిమనకిర్వరకును దెలియును. ఉన్న బంగారునగలన్నియు
 ఇంతదాక కాఫీవిస్కంటులక్రిందనే తెగనమ్మి ముగించితిమి. ఇ
 క జీవించు విధానము తోచకున్నది. బ్రహ్మదేవుడుమనయిర్వ
 రిని బాగుగ నాలోచించియుడివేసి నాడు. ఇర్వరమన్నిట సమా
 నులమే. ఏమియు సేయజాలము. ఏమియుదోచకున్నది.

లలి—నాథా! విూరీటిగ నాలోచించినట్లు, ధైర్యమూని దేశమునం
 గలహితులను మరివిధ్యావంతులను భగవంతులను జూచి యేదో

తగు కృషిని సుపాసించవలయునుగాని నిరర్థముగానుండిన మన
కాలోచనజెప్పవారెవరు.

ముర—లలితా! నామదికేదియో భీతిగలుగుచున్నది. మాకాతగారా
గ్రహపడి నాకు ద్రవ్యముపంపక నికరించినట్లున్నది. కుటుం
బజీవనమునకై పరులనాశ్రయించెవలయునన్న నావిద్యాగౌరవ
మెట్లునిలుచునో యోచింపుము. జమిందార్ మనుషుడనై పె
క్కువిద్యావంతుడనై రామమోహన్ గారి యల్లుడనై యాచన
సేయవలయునన్న నాకు మిగుల సిగ్గుగుచున్నది. ఇది యిటుండ
బాగున్న కాలరీతిగనే అతిథులు స్నేహితులు యింటికి రాగలు
టయెక్కువైనది. యేమియుతోచుటలేదు.

చం' ధనమొకటున్నమానవుడు ♦ ధారుణినిగలమానవాళితో
ఘనడగుగానియన్నిటన ♦ గణ్యతకెక్కునుయద్దిలేనిచో
ననదవివేకహీనుడతి ♦ యంధుడగుకమరివానినవ్వరు
గనరుమలేగతిగవినరు ♦ కాలప్రభావముజెప్పసాధ్యమే!

ఏదిప్రభావవస్తువో అది సేమనకుకొరంతయయ్యె. కాలగ
తియెల్లువచ్చునది యెవరికినితెలియదు.

(గోపెమ్మ పో వెళం)

గోపె—నాయనా మురళీ! యేనాడినపగజ్జలమ్మను మెడకుగట్టుకొని
టిగో నాటినుండియు మనకు లేనిపోని యవస్థలు వాటిలె. ద్రా
ద్రమాపెచ్చె. ఉద్యోగమా దొరడయ్యె. గౌరవమాతగ్గ. ఖ
ర్చులా విపరీతమయ్యె. యేవిధమున కుటుంబ యాత్రాజరుగవల
యునో చెలియకున్నది. యేమిదీనిపడుపాట్లు బంగారు పల్లెరము
ను బల్లపైనిడుకొని నీతోసమానముగ కూర్చొని భుజించెడిది.
యెవరైననుగవారలొచ్చిన తగుసమాధానములుజెప్పి వెనుకకు

బంపునదేగాని లేచునదిగాదు. ఇదెక్కడనీకుజిక్కెరా. వేరేకి వేరేకి మంచిదానిని దెచ్చుకుంటివి.

(శివ అనుబంధము)

ఇంటివనులు బొత్తిగాజేయదు. యెప్పుడు పెడపాపిట దువ్వుట. సాగనులు జేసుకొనుట. చీరలునవరించుకొనుట. ఇంగ్లీషునమాటలాడుట. నీతోసమానముగ గూర్చొని పేపర్లుజదువుట. ఇవన్నియు సంసారికుండవలసిన లక్షణములా? సరీగా కూతురు నెత్తుకొనదు. దీనికితగినట్లునంతానమాభగవంతు డాడిగట్టినాడు. పిన్న పెద్దలను లక్ష్యమునేయదు. నన్నతివిరోధమునజూచును. అతిచులకనగామాట్లాడును. ముఖీ! ఇదంతయు నీవుదీనిని తలకెక్కించుకొనినేర్పించినవిద్యయేయింతటి యవస్థకు రాగల్గినది. నీవుమగవాడవు. దీనిమాయలు నీకు తెలియవు. నీవున్నప్పుడొకరీతినటించును. నీవులేనప్పుడొకరీతినటించును. ఆడవారల మాయలు హరిహరాదులుకూడ దెలుసుకొనలేరు. నన్నొక దాసిగానెంచుచున్నది. పెద్దదాననని నే నేదైనజెప్పిన నదిదానికి వినబడుటయేలేదు. ఎంతగర్వము. ఎంతమదము. దీని వయ్యారమునకంతులేదు.

ముర — అమ్మా! కొంతసంసారముగదా?

చ॥ కడుసుకుమారియాలలిత ♦ గౌరవసంపదలోనిదిమ్మహా
పుడమిధనేశుకూతురది ♦ పుణ్యసుకామిని పెక్కువిద్యయు
బడసినచాతురీకళలు ♦ బాగుగనందినదామెగాననీ
దడబడుకార్యభారముకు ♦ దాళగజాలదునిమ్మళింపుమా॥

అమ్మా! ఆమె కష్టవతిగాదు. గారాబమునబెరిగినసుకుమారి. కష్టమునకోర్వజుల్గుదు. పెద్దదానవు. నీవేకొంత యోదార్పు

కొని సజరించుకొనిపోవలయును, కానిదూరవలదు. ఆదరమున శాంతభావమున జూడుము. మాయీర్వురిని గాపాడవలసిన భారము నీదియేగదా? నీయనుగ్రహమేమాకుండవలయును.

గోప—ఓహో! దానివయ్యారపువలలో జిక్కినాడవు. దాని మాటలే నీకు రుచులుగానున్నవి. అనుభవించినగాని మనస్సునకు రానేరదు.

మొర—అమ్మా! శాంతింపుము.

లలి—నాథా! కూతురు వి శాల జ్వరముతో నెండాబాధపడుచున్నది నిన్న రాత్రి నుండియు కన్నులు దెరువ కున్నది. యెన్ని మారులు మాటాడించినను పలుకకున్నది. ఆహారమేలేదు. జ్వరమింకను తగ్గలేదు. ఉపశమనమునకై యెల్లో యాలోచింపుడు.

మొర—కామినీ! మూడురోజులనుండి కుటుంబ ముపవాస శ్రమననుభవించుటయు గాక ఇదియొక యువద్రోవము తటస్థించెగా? కాని మృత్యు, డాక్టర్ గారిని దోడ్చెచ్చదను. ఆకోటునిటుదెమ్ము.

(లలితకోటునిచ్చును. మొరళి చినిగివహోవతినిగట్టికొని కోటువేసుకొని)
డాక్టరుగారివద్దకు వెళ్లును

(లలిత. వికలవద్దకువచ్చిని విసరుచుండును)

డాక్టర్ మొరళి ప్రవేశం

మొర—గుడ్ మార్నింగ్. డాక్టరుజీ! నిన్న రాత్రి నుండియు మాడాటర్ కన్ను దెరిచిపూచుటలేదు నెండాజ్వరబాధతోయున్నది. జూడుడు.

డాక్టర్—అయ్యా! ఇదిటైపాయిడ్ ఫీవర్. ఇటీజ్ యిం హయ్యస్టుటెంపరేచర్ అవసరముగా ఇన్జక్షన్ యియ్యవలెను. అది టుగరువీన్

చార్జీ చేయబడును. లేకున్న హాన్సెన్.

ముర—మిస్టర్! మాకున్న దీ మెయొక లేకుమార్తె. మాయవస్థలు చెప్ప
టకు సాధ్యముగాదు. మూడురోజులనుండి నావ్యాఖిలీ తిండిలేక
నువవాస మొందుచున్నది. మాయాపద కెట్లోమీరు తోడ్పడి ఇ
బ్జెక్షన్ యివ్వడు. మీరు కోరినరీతి లెఫ్ డేనులో పె జేసెదను.

డాక్టర్—ఇది వ్యాపారము గాదు. సరి. ఆల్ రైట్. కి సర్టింగుతో జూ టూ
రుపీస్ యివ్వము, మిగత సంగతులు నావల యాలోచితము.

ముర—డాక్టర్ జీ! మీరు ప్రాణదాన మొసంగు చాలలు, బీదలకు రక్ష
కులు. ప్రకృతమున నావద్ద మనీలేక మిమ్ములను బతిమాలుకొం
దును ఇదో రెండురూపాయలు గైకొను మిల్లన్ మాత్రమిచ్చి
అమ్మాయిని బ్రతికింపుము.

లలి—నాభా! ఈ డాక్టర్ గ రు మా పినతండ్రి యగు రాధాకృష్ణ
గారివలెనున్నారే! (అనిసమీపించి డాక్టర్ కాళ్లను పట్టుకొని)
అయ్యా! నేను నీకూతుగు లలితను. ఈ పసిపాపనాకూతురు. ఈ
లేడు నా నాభుడు. మాయాపద కెట్లో నివారించజేసి మాదుఃఖ
మునుదొలగింపుము. రక్షింపుము.

డాక్టర్—(కాళ్లు విడిపించుకొని) అయ్యా! నేను వెల్లెడను ఇది కుదురునదిగా
దు. నీకూతురు బ్రతుకుట దుర్లభము. (డాక్టర్ వెళ్లును)

(మురలి డాక్టర్ వెంబడి బతిమాలుచు వెళ్లును డాక్టర్ వివేక వెళ్లును)

ముర—అహ! ఏమికాలమహిమ, యెంతత్వరగా మార్పుగలిగె. తనకూ
తురనిదెలిసియు సుభవించి యాపద జూచియు నాదీనాలాప
ములను వినియు ధనమేప్రధానము గా నెంచి డాక్టరు పరుగిడెగా! అ
కటా! కాలచక్ర మెల్లుడిరగె. అన్ని లక్షణములు మార్చి ప్రియు
ను నాడు యెందగు భంధువులు, యెందగు స్నేహితులు. యెందగు

ద్వితీయాంకము

యాచకులు. యెందరు పరిచర్యకులు. యెందరు నవీనపరిచితులు. వారలందరీనాడేమయిరి. ఒకరై నను మమ్ముల మాటాడించువారులేరు. విచారించువారులేరు. గతులేమని యోచించు వారు లేరు. ఇంతటికిని ధనమనునది లేకున్న కారణమున నన్నియు ననుసే. అంతయునదృశ్యతనొందె. కటకటా! యెట్లుబ్రతుక గలము కామినీ! నాకు స్నేహితులనేకులు గలరు. వారలు నాయందనురాగముగలవారు. మిగుల ధనవంతులు. త్యాగశీలురు. వారల నాశ్రయించివచ్చెద. అంతదాక నిదో? ఈ రెండు రూప్యములతో ఖప్పులు జరుపు కొనుము. త్వరగావత్తును.

లలి—నాథా! మిమువిడచి నేనొంటరిగా నుండజాలను. త్వరగారాదగును. అమ్మాయి గతులేమగునో.

మర—లలితా! ఇది దైవపరీక్ష. ఎమిసేతము.

చం॥ వయసునవచ్చిరాకమును ♦ వైఖరివిద్యలొసంగవేగిరగ
నయభయగౌరవంబొసగె ♦ నాణ్యపుభాగ్యములిచ్చెనంతట
దయనునుసీలభావమును ♦ త్యాగమునుకడుసౌఖ్యసంతతి
రయమునసల్పెప్రహరిపు ♦ రాకృతకర్మములిట్లుజేసెగా॥

యెందులకో మార్పు గలిగించె. అంతయు దైవానుగ్రహమే. వాడిదయలేకున్న వంతయుదలక్రిందగను. దేవి భీతినొందకుము. సెలవిమ్మనేబోయివత్తును.

లలి—నాథా! చిత్తము. (కన్నీరు విడుచుచు పాడును.)

(4 వ అ ను బంధము)

తెరబడును

జగన్నాథశాస్త్రి గృహము

(మంచముపైపరుండి హిందూపాపము చూచుచుండును)
(మురళి పాకం)

ముర—హలో మిస్టర్! శాస్త్రిజీ! మీకందరికి శాఖ్యమే. నీవనాదినుండియు నాకు ప్రాణమితృండవు. ననుబాగాగురైరుగుదువు. నావర్తనాది పరిస్థితులన్నియు గ్రహించియుందువు. ఇప్పుడొకపని కైనినుజూడవచ్చితిని. నీమదులకు సమ్మతించువయేనమ్మెదను శాస్త్రి—ఓరీ నీవెవడవు. నీసంగతి నాకెట్లుదెలుసును. నినునేనెప్పుడు జూచితిని. నీవు నాకు స్నేహితుడవెట్లుగుదువు. నేనునీ కేమిసహాయమొనర్తును.

ముర—మిత్రమా? నేను మురళీధరుండను. బహుకాలమునుండిమనము కలసి మెలసి నటించిన మితృలము. ఇప్పుడైనను నీకు జ్ఞప్తికిరాగలెనా?

శాస్త్రి—నీవు మురళీధరుండవా? నాకెవ్వడీ పేరుగల మితృడులేడే. నీకేమి వచ్చి బట్టినవా? వేసమెట్లొయున్నది. చూపు లేరీతిగనోయున్నవి. రూపమతివికారమందినది. ఇప్పటి కాలమునమాభోటివారల మర్మములు దెలుసుకొని మోసగించుటకై దొంగలీవే సములతోడ దేశమున దిరుగుచున్నారు. సరికానిమ్మునీవెవడవైననుసరే. ఇందుండి వెడలుము.

ముర—శాస్త్రి! నీకందరికో యుపకార మొనర్చువాడవే. నేనతిమితృండనై దీనుండనై నినుజూడవచ్చిన నన్నన్యనిగాదలంచితివే? నాదుకాలగతి యిట్లుసేయుచున్నది.

శాస్త్రి—ఓరీ! బికారీ! నీవిచారమిందుల నుతించవలదు. వినుటకు నాకవసరపు పనులు మొండుగానున్నవి. యూరకెపోమ్ము. క్విక్, మాటాడకుము.

మొర—మిత్రీమా! డూరముగ నాలోచింపుము.

చం॥ ధనమునసించెగొరవము ♦ దాగెనుమితృలుశతృలైనా
మనమతిమార్పుగల్గెభువి ♦ మానినిశోకమునఁమునింగెన
జ్ఞనసహవాసమేగెకడు ♦ సంతససౌఖ్యములంతరించెడి
వనమతిసీచమయ్యెధర ♦ బాముటలేకవసించినాడనుకా॥

అన్నియు నశించిన కారణమున మీబోటి మిత్రులను జూచి
కుటుంబపోషణ జేసుకొందమని తలంచి నిన్నాశ్రయించితిని. నీ
కు ధనమతిశయించిన గర్వమింతమై మిత్రుండని నేమనవిజేసు
కున్నను జ్ఞాపకముగలుగకున్నది. ఆహా! ధనప్రభావమెంతగప్ర
కాశించుచున్నది. నిన్నున్నట ప్రయోజనము లేదు. ఇదినాదుర
దృష్టమే. నన్నిట్లునేయుచున్నది. మిత్రీమా?

చం॥ హితులనువారుమానవున ♦ కింపుగ నెందరొయుందురీభువికా
గతులతిమార్పుగల్గినను ♦ కాలముదప్పినవానిప్రేమతో
బ్రతుకునుజూపిపాపమని ♦ బాగులొసంగినమిత్రుడౌ నయే
గతినిదలంపకున్ననతి ♦ కంటకుడౌమరిద్రోహియౌనగా॥

గావున స్నేహితధర్మ మతివవిత్రమైనది. మిగుల సంస్తవనీ
యమైనది. చెడి స్నేహితునిజేరుట విధియని నీతియున్నది. అం
దులకే నీదరిజూచితిని.

కాస్త్రీ—ఓరీ! మోసకారీ! నీనెవడవైనను కానిమ్ము నీ యబ్బసాత్తునా
వద్ద నేమియుననుంచితివా? నీపుజెకునదిగాక నన్నునుజెరువనిశ్చ
యించితివా? బాగున్న కాలమున లేనిపోని ఖర్చులుజెట్టి పెద్దలు
సంపాదించిన ఆస్తిసంతయు నాశనమొనర్చి కన్ను మిన్నుగానక
నటించిననదినిలుచునా? నీదుడుకుతనము, నీగర్వము, నీతలపోక
డ నిన్నుజెరచినది. ఛీ! నీవంటివాని ముఖముజూడరాదు. మిగు
ల పాపముసంభవించును. ఇంద్రుఁడకుము నీముఖముజూపకుము.

ముర—

గీ. జాతినందున బ్రాహ్మణ • జన్మమీవు
కఠినభావంబునీ కేల • గలిగినాదు
కర్మగతినిట్లునలిపెను • గానినీవి
భూతిశాశ్వతమని నెంచ • భువినిగదా!

మాంధాతాది మహామహాలుగూడ నింతకన్న వేయొరిలు గల
దైశ్వర్యమును వీడి దివంగతులైరి. మంచి చెడ్డలు వెంటవచ్చును
గాని నీయింటిలోగల ధనముగాని నీయాప్త బంధువులుగాని, నీ
దారాపుత్రాదులుగాని, సంపాదించి నిల్వయుంచిన ధనముగకు
మాత్రమందరు హక్కుదారులైననుభవించును.

కాస్త్రి—టేరీ, నీ నీతులు చాతించుము. డోక్టర్. గెట్ ఎవే.

(అనితోయించును.) (తెరబడును)

(మరలి వెళ్లుకూడానిన స్వగతము)

ముర—అకటా! చెడినవారిగతులెంతయేగదా?

చం! వెలలకొలందిమిల్తులున • నేకులుబంధువులాదిగాజనులే
కలసిమెలంగిమెక్కుచును • గారవముదిరనేకరీతులన్
వెలసిమహిమపకారములు • వేగిరబొందుచునన్ను తించుమన్
గలిగిననాటికాలమది • కాలెనవన్నియుగాలరీతిగన్.

ఇప్పటికాలమిరీతి మార్పులు జెందె. ధనము లేనివాడీభువి
ని జీవించుటవ్యర్థము. లేకున్న స్నేహితుడననిజెప్పకొని కష్టము
రెల్ల విశదీకరించినిలువబడిన నాదోహి కూర్చుండని యనుకు
తుగూడ వాని నోరాడదయ్యెగదా? కాల మొకరీతి యెవనికిని
యుండదు. ఇదియే సిరమని నమ్మిన వారలెవరును లేరు. కాని
మ్ము, మరొక స్నేహితునాశ్రయించెద. యెవనెవని పరివరనమె
వ్విధమున పరీక్షించునో జూచెదగాక. (పోవుచు పాడును)

(రీ వ అనుబంధము)

(బహుధనశైలి ప్రవేశం .)

బహు — మురళీధరా! యేమిట్లున్నాడవు. నినుజూడ నాకేదోభయము గుచున్నది. ఈదివాలావేషము మాజాతివారిచే నీకేలవచ్చెను.

మర — మిత్రమా! కాలరీతిగ నందరికిం వచ్చును. నాపాటి నిర్భాగ్యు నకు ముందుగా వచ్చును. అయిన నీవేషమేల వేయలేదు.

బహు — వ్యాపారము తలక్రిందులై తాకుమారులై అష్టలవారొకేసారి నగురవేసిన ఇచ్చిన వారలొక్క పెట్టున తగాదాకేసిన వున్న దేదియోభద్రముగాదాచి వెంటనే ఈ వేషమును ధరింపవలయును. లేకున్న వేరుమార్గమేలేదు. మరచితి! నీవానాడు పెండ్లిఖిచ్చు లకై అయిదువందల రూపాయలు తీసుకొని పోనోట వ్రాసి యిస్తావీగదా, అదివాయిదామీయచున్నది. అప్పులు నడ్డియవ్వ కతీరదు. నీవైన ఇంక నిలుచుటకు సాధ్యముగాదు. ఏమిజెప్పెదవు.

మర — బహుధనా! నాజీవనమెల్లవ్యర్థమయినది. నాతి కష్టములను భరించె దరిద్రోమతిశయించె. కుటుంబము కటిక నుపవాసము తోక్కశించె. మిత్రులందరు శత్రువులైరి. బంధువులతిహారులైరి. నాగతి చెప్పటకు సాధ్యముగాదు. ప్రకృతమున నావద్దనేమి యులేదు. దేవుడేనాటికిచ్చునో యానామనీరుణముదీర్తును. ఈ సమయముననాకింకను కొంత ధనముసంగి నన్నుద్ధరింపుము. నీ కపుణ్యముగలుగును.

బహు — యేమయ్యా? వెరిమొరిమాటలచేత నాయప్పునగురవేయ నీశ్చయించితివా? నినుపూరికై విడువను. మాబోటివ్యాపారుల కై సర్కారువాడు కొద్దులుబెట్టి అధికార్థము నియమించి యు న్నారు. వకీర్లు. జవానులు. అధికారులు. అధికార్థు. గుమాస్తా

లు. అందరు మావారల్లే. దాఖల్ జేసి వారంటుబెట్టినినుజైలున
కంపెద.

ముర—అయ్యా! వున్నదిదాచుకొని మాయవేషములచేత నెగుర వేసిన
వానిగదా వైవారలు శిక్షించువది.

బహు—ఓహూ! యిదికొన్ని నీకులో? ఫదియచుచోట పనునొండనిన
యెంతటివానినైనను పట్టుదలతో యేరీతినయిన శిక్షించును.

ముర—అనాదా యధికారులవద్ద నాసంగతినంతయు దెలిపెదను. వారికై
కరణురాకుండునా.

బహు—మురళీధరా! నీవద్దయేదియును లేదా? బాగుగ నాలోచించి ని
జముగాజెప్పుము.

ముర— అయ్యా నేనబద్ధమాడను. నావద్దనేదయిన నున్నట్లునీకుతోచి
నదానద గుఱుము. అపశ్యమిత్తును.

బహు—నీకు కోపమురాదుగదా? మానవునకు మానము పాణమున
కు సమానమైనది. మానము బోవునపుడు యేరీతి నైనదానిద
క్రించుకొనుటకుయోచింపవలయును.

ముర—అట్లైన నేదేనియుపాయమున్ను చెప్పుము.

బహు—నీభార్యను రుణమునకేలనొసంగరాదు.

ముర—హరి హరీ! (చెవులు మూసుకొని) హా! దోహి? యెట్టి కర్మ
కారముగ మాట్లాడితివి. యెంతటి విపరీతమును దలంచితివి.
యెంత నిర్భయుముగ బలికితివి. రుణమున్నచో నిట్టి స్వాతంత్ర్య
ముగ పోవరించుటయా? (స్వగతమున కన్నీరువిడుచుచు)
హా! విధి నన్నేలబుట్టించితివి. యెంతటి వ్యర్థజనముని యేలబ్రతి
కించితివి యెంతటి హైన్యమునకు దెచ్చితివి. యెందరితోయెన్ని
మాటలనుపించితివి. నాపైనీకింత కఠినమేలగతిగ నేననుపరాధ

మొనర్చిరిని. ఓరీ! దోహీ! మురళీ! ఛీ! యెందులకు బ్రతికినా
డవు. పాదువహీనుడై వరుల కేట ముఖముజూపెదవు. అగ్ని సాక్షి
గ గైకొన్న యువతీరత్నమును లలితను రుణమున కప్పగింపు మ
న్నవలుకు తెలులాలకించితివి. భార్యాపిల్లలను పోషింపలేని య
ధమాధముండవై యెందుకున్నాడవు. కులనాశకా! ముకుమార
కోమలశరీరిణియును లలితకా యిట్టిబల్లెపు పోటులు. మనసారన
నువరించి పెండ్లాడిన యా సుదతీరత్నమునకా నీచెడుగులు. హా
యెంతఘోర మెంతఘోరము. యింతటిసీచముగ బ్రేతుకుటకన్న
యెక్కడనో దిక్కులేనిచోటి కేగి గ్రక్కననురీవేసుకొనిజచ్చు
టయ్యెత్తమము. (అనిదుఃఖించును)

బహు—మురళీధరా! రుణము దీసుకున్న నాడున్న పరివర్తన మిచ్చునా
దూడదు. నేనడిగినందులకు దుఃఖింతువా. లేక నివ్వజాలవని
దుఃఖింతువా. రుణమునునది బహుచెడ్డదనుమా.

మర—మిత్రుడా! నీవడిగినందులకుగాని, నీరుణమిచ్చుటకుగాని, దుఃఖం
చలేదు. నాబ్రేతుకునకై దుఃఖించితివి. రుణమే పురుషులకు హా
ని. అయిన నీవడిగినరీతి నాభార్యను నీయింట పరిచర్యలు సలు
పుటకై నీకు దానినా నుంచెద. ఆమెను నీసాదరిగా భావించి నీ
యింటిపనులెల్ల జేయించుకొనుచుండుము. నీరక్షాధనమును నేదె
చ్చి నీకిచ్చినతరువాత నాపతినినాకొనంగుము. సమ్మతింతువా?

నా కా య ణ కా ప్రి వ్రో వే శం

నారా—మురళీధరా! యేమిట్టి కఠినముగ వర్తించితివి. నాయనా! నీ
వంశము. నీభాగ్యము. నీవిద్య. నీగౌరవము. నీకళలు, నీచతుర
త. ఈ వ్రోవంచమున నెవరికైననుగలవో ఆహా! యెట్టి విపత్తులు
సంభవించె. నీకు రాదగినవికాపు దేవేంద్ర వైభవమువకన్న మి
న్న మైనదిభవము గలవాడవే. యెట్టిదశలుపొందె.

మొర—స్వామీ! తామెవరో నేనెరుంగనుగాని తామింక లే నను గురించి విచార మొందినవారు. యేన్నే హితులగుజూచినను ఛీ! యని బడదోసిన వారలేగాని అయ్యాయనువారలే లేరైరి. నా దురదృష్టమే నన్నీ సిగ్గిన వర్తింపజేయుచున్నది అన్యులనన్నలాభమే మున్నది.

(రీ వ అను బంధము)

నా— మురళీధరా! దుఃఖింపకుము. సర్వము సవరింపగల వాడవారి యుండనేల భయమొందెదవు.

మొర—మహాత్మా! ఆహరియును మాయందతి విరాదరణజూపె.
(తలవంచుకొని కూర్చొనియుండును.)

నా—దొరతిహ బహుధనా! యెన్నిసొమ్మ తీర్చెదవురా. మీతండ్రి గారు గతించి నుమారొకనవత్సరము గావచ్చె. అనాడు పదు గురిలో జెప్పిన దివసాలకట్నం దు 100-0-0 లిచ్చుట కింతకాలమా? అడిగడిగి దిరిగిదిరిగి నోరు కాళ్ళుకొచ్చె.

బహు—స్వామీ! ముందుది వెనుకది కలిక్కియైతామలేండి.

నా— బహుబాగాయున్నది. మీతండ్రిదానిలో నిన్నుకలచాలనా యేమిటి.

బహు—స్వామీ! అశుభం పలుకరాదు. కుంకుమ పసపు అనండి. మమ్మలని శుభంగాచూస్తుండాలి. మీకేం తక్కువ గొప్పఅపుల గుంపులోకొన్ని తుంకాయి. కొన్ని యెగురవేస్తాయి కొన్ని పొడుస్తాయి. కొన్ని పారిపోతాయి. అవన్ని లెక్కపెడితేకుదురుకుండుకో.

నా—అన్నీ అట్లేయైన మాకుఁ దద్దనున్నయే.

బహు—స్వామీ! యీపూర్ణో రెండుమాదల తద్దినాలున్నవా?

నా— వ్రేన్నదే 40 యంజ్ఞాదళంతికిపగయితే రెండున్నకో 80 అళుగు

ద్వితీయాంశము

బహు — స్వామీ! బ్రతికినోళ్ళకి లేదేమి. ఇదోమీకు వైద్యంకూడాతెలిసిందాలె. డబుల్ సంభావనలు,

నా — డబుల్ గేమిటిరా?

బహు — ఔషధసంభావన దివసాలసంభావన రెండుమీ వేయైనచోమీ సంసారమునకుమస్తు. ఇదిగాక మీకు ఊర్లో వచ్చేఆవాయమే కొల్లకొల్ల.

నా — ఔనాను. ముగ్ధినిబియ్యము, పురుగు లోలదినకెసలు, బొక్కలిస్తళ్లు, ముగ్ధినిచింతపండు, పుచ్చిన మౌకాయలు, కుల్లినమిరపకాయలు, యెండినచామకూర. యివన్నీయు మాపాలిటికే.

బహు — స్వామీ! ఈ యాచారము మాయుంటనేగాదు. మాజాతివారలంతాఒకేనడక. ఇంతేగాదు.మంచినిస్తేమీరుమాటిమాటారో.

నా — సరేగాని? నీవిందులకెందుకువచ్చిరాడవు.

బహు — స్వామీ! ఇతను ఆయిదుపూర్ణరూపాయలునాకివ్వవలె నిర్బంధముగా తగాదాజేసినాను

నారా — యెందరికొంపలుముందినాడవురా. సరే వారేమిని

బహు — ధనముమాత్రము జమలేదు మరొక విధంగా జేరకకుడిరింది. నారణధనముదీరువరకు తన భార్య లలితమ్మను, నీయింట నుంచు కొమ్మనిజెప్పెను. అమ్మయ్య రంగు ప్రియమైనదే యెవరికైనా అమ్మకుంటే వకేగంటలో నామొత్తిం జమ పడుతుంది. నాకే మిథయములేదు.

నారా — ఛీ! దోస్తీ! అతను సామాన్యండుగాడు. గోవర్ధనరావుగారి మనుమడు, మిగుల విద్యావంతుడు కనుక గౌరవనీయుడు. ప్రకృతమున యతనిదశబాగులేవందున నిట్టిసేచతనొందినాడు. ఇంతమాత్రముననే యతని పువ్వు బోవువా? నీవువైకుంఠవై బాల్మీహ్యులుకు శిష్యుడుగానండి యితనివధిలేముగ మాట్లాడవలె

నా? మాతృదోహి! బ్రాహ్మణస్త్రివపిత్రీమైనవంశము. కన్ను
మిన్నగానక నీయిష్టమువచ్చినరీతి పోలేదవా? నీతరులకివ్వవ
లసినచోట నీప్రేమవర్తించువా? ఋణభణాదులు లేనివారలీభు
విలోలేరా? కాలమిది శాశ్వతమని యెంచివా? నీకునాశనకా
లమానన, మైనది. లేకున్నచో : ట్టివిషితమార్గమునపరుగిడుదు
వా? బౌరా? నీయబ్బ మంచివాడైన నీవునుంచివాడౌదువు ఇం
తటిదుర్బుద్ధియా! పదుగురిలో నాకుజెప్పినమాట దక్కించుకొన
లేక నూరుసార్లు వేసరికగలుగునట్లు నీకొంపజుట్టు ద్రిప్పించు కొని
యివ్వలేక గొప్పవానివలె దిరుగుచున్నావు. మంచివారల మన
స్సునొప్పించిన నీకాయనభవము త్వరలోరాగలుగకమానదు.
నీరీతియే మరొకరునిన్నడిగిన నీవునమ్ముతిఁతువా;

బహు — ఓ! నమ్ముకొంటును. మాజాతి రంగునల్లవిడి. నాభార్యపిడతముఖ
ముది. యెవరుచూచినా వద్దందురు. బేరంచేసేవాళ్లకి సరకుపైన
భీషపుట్టాలెన్నామి?

నారా — ఛీ: మూఢా సిగ్గులేదు. అతని నెంతమాత్రము తొందరించవల
దగగిగలిగినపుడిచ్చునరమ్ము.

(ఇద్దరు పోలీసులు ప్రవేశము)

పోలీ — శ్రేష్ఠిగారూ మొన్న అర్ధరాత్రీసమయమున దొంగలతో బుగాబు
నగలు నీవుకొన్నట్టు దెలసినది. ఇదోవారంటు. పోలీసునాణాకు
పోదమరమ్ము

బహు — శాస్త్రిగారూ ఏమిటి?

నా — నాకిప్పుడేమిత్తువోజూచుము. దైవముత్వరలో నీకనుభవముగలి
గించెన.

బహు — అయ్యా! దొంగలతో నేననగలు తీసుకుంటే మీకేమి, మీ
రేమెంతినుకొనదలంబుయింటిరా!

పోలీ — చోరీసాత్తులు యెవరునుకొనగూడదు.

బహు — నేనుబలవంతముగ నానినుండి గైకొనలేదు. వారి కవసరపువ నులుండటచేత, వారికికబ్బు యవశ్యకమగుటచేత వారికుపకార మొనర్చుటకును నాపని సవరించుకొనుటకును. తూకంవేసితుల మొనకు అరతులముబాదుతీసి అయినంతకు పైకమిచ్చి పంపినా డను. వారలుదొంగలైనది దొరలైనది తెలియదు.

పోలీ — అర్ధరాత్రి సమయమున దొరలునీవద్దకువత్తురా.

బహు — వోగలు రాత్రికాలమున గ్రామములోనికి వస్తే మీరలు ని ద్ద్రోపుచుంటిరా? ఇదిబందోబస్తుగస్తాకాబోలు. సరేగానిమీ మార్గము నాకుదెలిసింది. నాకిచ్చిన వాటిలో మీార్థము నా కర్థము. పూరక కేసుకీసుబెట్టి నన్నబాధించవలదు, నాకులా భముతూకములోనేచాలు. యేమి? యిత్తునా?

పోలీ — మాకువలదు మేముల చమునకురాలేదు కేసుచసత్తాదీసిప్రభు త్వమువారితో రివాక్కు బొందగలము. గాన నీనగలను నిన్నును హజరుచేయించమని మాకవుర్తు.

బహు — నగలన్నియు కోర్టుకుదెచ్చుటకయ్యెల్లేదు. కొంత కేసులోయి రుక్మన్నను మరికొంతవకీళ్లకి. సాక్షులకి. నడుమ పెద్దమఠవ్యు లకిఃఖర్చుకుగావలసివస్తుంది. ఇదోనామాటవిడిమియబాగుపడి నన్ను బాగుచేరచడం మంచిది. దీనిలోమీకేమిలాభమున్నది. వ ద్దికివచ్చింది సద్దుగాగ్రహించాలిగాని పెద్దసరాదు.

పోలీ — నీకుమాటలు మెండయినవి, పూరకేవచ్చెదవా లేదా? మంచి మాటలుపనికిరావు.

(అని తన్నుచు బేడీలు తగిలించును)

నా — బీరీ బహుధనా! చూచితివా గత్తులు యేసేయయిననకేమివచ్చు

నది దెలియక మరళింపరుని మానసము నొప్పించితివే? గడచి బ్రతికితివని గర్వపడ రాదు. యిప్పుడు నీగతి విచారించు వారెవరు. పాపమునువారెవరు. యోచనజెప్పవారెవరు. విడిపించు వారెవరు. అనుభవమునకురాగల్గినగాని యంతయు దెలియజాలదు. నీగర్వమేనిన్ను జెరపినది. సుయనుభవింపుము. నానంగతి యేమిజేతువు. మాటయిచ్చిరప్పరాదురా?

బహు—స్వామీ! ఈకాలమున దుర్మార్గముమిక్కిలిశోభగా పరిణమించును. సన్మార్గమెందునను ముందునకు రానేరదు. గనుకనేదుర్మార్గులనుజూచిన సన్మార్గులు గౌరవింతురు.

నా— కాని కాని నీగతినిబాగాయాలోచించుకొనుము.

జహు— (పోలీసులనుచూచి) అయ్యా! మీకు కడసారిమాట నొకటిచెప్పతాను వింటిరా మీకుమంచిది. లేకున్న నేను తెగుల నిశ్చయము. ఇదోనగలన్నియు మీకేయిత్తును. నేరమేవలదు.

పోలీ—చూకవనరములేదు. నీవుజెప్పినట్లు మేమువిన్నట్లు పోవునేరము గాదు.

బహు—అయ్యా? ఇది కొద్దిగాదు. యెన్నిమాట్ల కొనియుందునో యెన్నిసాట్ల సవరించుకొనియుందునో, మీరు మాత్రమే ఇంత న్యాయముగనున్నారు.

పోలీ—మేమున్యాయులమా, లేము? నినుమర్దించిన గాని ఇకమామర్యాదదక్కదు.

(అని తన్నుచు నీడ్చుకొనిపోవుదురు)

(దిహుభనశ్చేట్టి కన్నీరువిడుచుచు మురళిని చూచినమస్కరించును)

బహు—(వ్యగతమన) అహ! పండివారల మనసు నొప్పించరాదు. అమరళింపరుండెంతమంచివాడు. బ్రాహ్మణుడు అతనికష్టదశలు

నేను బాగుగాగురైరిగియు కడుసీచముగమాటలాడితిని. ఆతడి
వ్యవలసినఅనుదు వందల రూపాయలు నాకొక లెక్కయా? పా
పమామహాత్ముని మనసు నొప్పించితిని. అనరానిమాటలనిదుః
ఖమునముంచితిని. ఇట్లాంటిబాకీలు పది వసూలైనను యిప్పటి
నాయవస్థ నెరవేరదుగా? నను గాపాడువారెవరు. ఈకాలమున
నెవరి నేవిధమున హింసించినను, యేరీతిబాధించినను, యెవ్విధ
మునజెడుగుగోరినను, యెట్టి యపకారములు జేసినను, వెంటనే
యవియనుభవమునకురాకమానవు. (ప్ర)కాశముగా)మహాత్మా

(7 వ అనుబంధము)

నిన్ననరాని మాటలంటిని. నిన్నమిత దుఃఖమునమునుంగ జేసితి
ని. నీటుణము తొలగించితిని. నిను నిష్కారణముగ హింసిం
చినందులకీయవస్థ ననుభవింప గల్గెను. ఈమింపుము. మన్నింపు
ము. (అని వెళ్లును.) (తెరబడును)

—: తా లూ కా బో ర్డ మి టి ం గు . :—

(డబ్బడ్డాశకచౌదరి పోకిడెంటు)

1 హరిహరశర్మ. 2 ముచ్చికెట్టి. 3 బుచ్చిరెడ్డి. 4 అగ్గరల్లిసాబు.
5 మనూహాడు. 6 నాగరత్నమ్మ. 7 ఆదిఅంధ్రపుల్లన్న.

(వరుసగ మెంబర్లుకూర్చునియుండురు)

డబ్బ—బుచ్చిరెడ్డిగారూ! తమస్కర్మలో చేరిన గండ్లూరునకు చారిబా
గుజేయించుడని మహజర్ రాబడినది. అందుకు మీయభిప్రాయమేమి?

బుచ్చి—అయ్యా! ఆ గ్రామవాసులు విగులతుంటారు. నిలుకడ లేని వారలు. నన్ను 2000 రూపాయలు ఖర్చు చేయించి ఓట్టిచ్చిరి. గనుక వారికిదారియనవసరము. అట్లుబాగుజేయదలంచుకొన్న కంట్రాక్టు నాతమ్ముని చేరినిచ్చిన నామొత్తం కొంతకు కొంతై నను జమవడును. ఆవల వారిపనినెరవేర్చుదు. లేకున్న వారలకెంతమాత్రముపకారము నబంపరాదు.

డబ—శర్మగారూ! తమ గ్రామంలోగల స్కూలును షష్టుగ్రేడుయెరి మెంటరీస్కూలుగా జేయవలయుననియు విద్యాభివృద్ధిగావలెననియు కొందరు పెద్దమనుష్యులు వ్రాశి పంపినారు. తమయభిప్రాయమేమి.

హాశ—ప్రకృతమున్న స్కూలుమాష్టరులే టయమునరీగా పిల్లలకుచదువు జెప్పక పార్టీలలోచేరుకొని కలహములు జెంచుట. లేనిపోని పంచాయితీలుజేయుట. తాముఅల్లరిజనులమూకలో రీడర్లుగానుండుట. తప్పుడు పత్రములు వ్రాయుట. కోర్టులలో సాక్ష్యముజెప్పట.మరికొన్ని వ్యాపారములుజేయుట. మెంబరులను నిర్లక్ష్యముగదూరట మున్నగువి సమృద్ధిగా పెరిగినవి. స్కూలు పెద్దదిజేసిరాబోవు స్కూలుమాష్టరుకూడా, వీరిమార్గములనుసరించిగ్రామము జెరువుటకా? మాకు ప్రకృతమున్న స్కూలునే యెత్తివేయుటమంచిది. యెంత మాత్రము మా గ్రామానికి చదువేవలదు.

డబ—శ్రేణిగారూ! ఈ సంవత్సరము వృత్తిపన్ను యెక్కువ జేయవలయునని గార్నమెంటువారి ఫుల్లర్వ యైనది, దీనికి తమయభిప్రాయమేమి.

సుబ్బి—చాదరిగారూ! అన్ని కారణములకు హెచ్చింపవచ్చును గాని మాకుమాత్రమువద్దు. మేము ఈ యెత్తెక్కునలో ఖర్చుచేసుకున్న పైకమేధర్తి పెట్టుకొనుటకులేదు. అదిమాకు జమచేయించి యిది

అభివృద్ధిజేయుదు.

డబ—సాహేబుగారూ! తమగ్రామం ఆదిఆంధ్రులకు ప్రత్యేకముగానా కభావికావలెనని పిటీషన్ పెట్టుకున్నారు వారికవసరమా? మీ యభిప్రాయముచెలుపుకు.

అగ్జ—ప్రశ్నించేటగారూ! గడచిన మొహరంలో యీ ఆదిఆంధ్రులం తా హిందువుల ప్రక్కకేరుకొని మాకు లేనిపోని తొందరలు గలిగించి మమ్ములనుచాలా బాధించినారు. గనుకవీరికింతమా త్రిము గొంతులలో నీళ్లుపోయరాదు.

డబ—మనోహరా! మీగ్రామం గర్లిస్కూలు హెడ్మిస్ట్రీస్ స్కూలునకు హార్వేనియం, తబలా, గజ్జలు, బాలిక లాడుటకు ముఖ్యముగా కావలసియున్నవనియు శాంక్షన్ చేయవలయు నని కోరియున్నది. మీయభిప్రాయమేమి.

మనో—ఇప్పుడున్న మిస్ట్రీస్కు అటవచ్చునా? ఆమె నేర్చియున్న గదా బాలికలకు జెప్పట.

డబ—వచ్చియుండునుగాబోలు. లేకున్న ఆవస్తువులనుగోరదు.

మనో—నేనునమ్ములేదు. గర్లిస్కూల్ మిస్ట్రీసులనందరినిబికనాడు పిలపించండి. వారలనాడించి చదువుపేయించండి. వారిలో యెవరు బాగానటించిన వారిస్కూలుకిశాంక్షన్ చేయించండి. కాని? పూరకేకండ్లుమూసుకొనిశాంక్షన్ చేయరాదు.

డబ—వారలిందుననాట్యమాడుదురా

మనో—అయ్యా! కీతముదీనుకున్న తర్వాత. వన్నింటికి సిద్ధముగానుండవలె. లేకున్న సుఖముగా నింటిలోనుండవలె. వారలనంగతినీకు తెలియదు. ఫి డిపోజలక్రిందట నే నాగర్లిస్కూలును విజిట్ జేయుటకుబోయియుంటిని. ఆమె యుక్తవయస్సుగలది. వివాహముగానిది. సిగ్గరిగానేనటించుట. ఆమెకుశతముపెచ్చింపజేయమనినను

కోరినది. సరేనని మాయంటికిసీససాయంత్రం 7-8నుంటలకు రమ్మమనమిర్వరముకలసి ఏకాంతమున మాట్లాడినగానిసోగికె నెరవేరదనిజెప్పితిని. తలవంచుకొని బదులుమాటాడలేదు. నేజెప్పినరీతిరాలేదు. మదముతలకెక్కినది. బి. ఏ. ప్యాసెనవాడు 15కు పనిసేయుచుండ అడదానికిరవై రూపాయలిచ్చిననది యెట్లు మాటవినును. అందరి నొకనాడు పిలపించి చదురు చేయించుము. జల్నాచేస్తాము. కన్నలతోచూస్తాము.

డబ—నాగరత్నమ్మగారూ! మీ బానుమిడిర స్కూలును హైస్కూలుగా మార్పు జేయ వలయు ననియు తమ బోర్డు నుండి ప్రభుత్వమువారికి మేకగ్రీవముగా సిఫార్సు జేయవలయు ననియు కొందరు పెద్దచున ఘ్యలచేత చేవ్రాలు చేయించి హెడ్మాస్టరు గారు మహాజరును పంపి యున్నారు. ఇందులకుమీఅభిప్రాయముదెలుపుము.

నాగ—ప్రశ్నించుకొనగారూ! ప్రశ్నలమున్న స్కూలునే యెత్తివేయుట ముంచిది. టీచర్లునిరంతరము గ్రామజనులపార్టీలలోజేరియెలెక్కపోలిండులలో నిల్వబడి ఓటర్లను తమ కిష్టమైనపార్టీకి ఓటివ్వమని నిర్భయముగా ప్రచారమొనర్చుచు మెంబర్లతోగూడ నిర్లక్ష్యముగ నిష్టమువచ్చినట్లు దిరుగుచున్న యిట్టి టీచర్ల స్కూలు నా అభివృద్ధిజేయుట. ఒకడు గాకున్న నొకడైనను మర్యాదగా నటించువాడులేడు. కలతలుపెంచుటతప్పవీరల కింకొక పనియేలేదు. మీ రెంతమాత్రముశ్రద్ధవహింపవలదు. వీరలందరినినొకేసారిదూరముగమార్చి కొత్త వారలనిందున కేసికొంతకాలముజూచినగానియాలోచింపవలెగాదు. లేకన్నచోవీరిచర్యలతిదిత్రములు

డబ—సభ్యులారా! అన్ని విషయముల కాక్షేపణ లున్నవి. కాని నెరవేరుటెట్లు. మీసంగతులే యెట్లుండ నా సంగతి జెప్పుకున్న మీరునవ్వుదురు. 40 ఫేల రూప్యములు ఈ పదవికి ఖర్చుయినవి.

వాటినిజమపరుచుకొనుటెట్లు. ఋణబాధ మెండైనది. తగాదాలుపెరుగుచున్నవి. నాగతివిచారించువారెవరు.

సుబ్బి—చౌదరిగారూ! “ధనమూలమిదంజగత్” అన్నట్లుమీరుమాకందరికిగొప్ప. మమ్ములను భాగరీతిగ జేర్చుకొన్నట్టయిన నొకయుపాయమును దెల్పెద. కంట్రాక్టరతో అర్థ భాగము లాభమునుగోరుట. స్కూలుమాష్టరతో మూడుమాసములజీతం బిగపట్టుట. ఫర్నిచరులో కొంత హెచ్చురేట్లుజేసి మిగిలించుకొనుట. స్కూళ్లను విజిట్ జేసినట్లుడైలో వ్యాసుకొని బత్తాలుతీయుట. ఇంకననేకములునీచేతిలోనున్నవి. అన్నింటిని నవరించుకొనిన నంతయుమేలుగలుగును. అయితేమాకు దెల్పి మమ్ములజూచుకొనిప్రతిపత్తిచేయుడు. లేకున్నమా నాగరత్నమ్మగారుబక్కసారి మెంబర్లవద్దకుజని విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానమునకుప్రయత్నించును. గనుక హుషారుగా బోర్డు పరిపాలన చూచుకొవలయును. ఈకాలమున ఆడవార లాశ్రయమున కతి గౌరవము సుమా.

(పాదుచు ముఠా ప్రకటన)

(రి వ అనుబంధము)

ఉ॥ ఎందరినాశ్రయించితిని ♦ యేగతిచేశములగదిరంగితి
న్నెందరితోడబట్కితిని ♦ యెందరిమిత్రులతోడజేరితి
న్నెందలిచర్యలక గనిన ♦ నేవిధమైనఫలంబుగల్గలే
దెందుననేగవ్యర్థమయెనేగతి ♦ నీధరనుంచునక్కటా!

యెంత కష్టపడినను యుద్యోగము దొరుకదయ్యె చూతము. ఈ తాలూకుబోర్డువారిపైన నాశ్రయించెదగాక. (అని ప్రకాశమున) అయ్యా! ప్రశ్నిజెంటుగారూ! నేనుబహుకాలము

నుండి యుద్యోగము కొరకై అనేక దేశములు దిరగికష్టపడుచున్నాడను. కుటుంబ పోషణకేసుకొనలేక మిగులయవస్థలనందుచున్నాడను. కడుబీదవాడను. దయగల్గితమబోర్డున నొకయుద్యోగమును దయసేయడు.

డబ—అయ్యా! మాబోర్డులోగల మెంబర్లుగాని, అధ్యక్షుడు గాని, వేలకొలది ఖర్చుకేసుకొని పైకివచ్చినవారలు. వారలందరొకేస్త్రీర్కానమును జేసినారలు. నీకుద్యోగము కావలయు నన్నచో మూడుమాసముల జీతమును ముందు నగదుగాయిచ్చిన, ఆవల యుద్యోగమిత్తును. పైకమిత్తువా?

మర—మహాప్రభో! మీకివ్వగలిగినంత ధనమునావద్దయున్నచో, నేనుద్యోగమునే యాశింపను. నేను మిగులవిద్యావంతుడను. గొప్పయింటి వంశమువాడను. కాలగతి మార్పుగలిగి మిమ్ములనాశ్రయింప గల్గితిని. నాబోటివాని ధనము మీ కెంతటియవసరమునకు దోడ్పడును. నాయందుమాత్ర మనుగ్రహ ముంచి నుద్యోగమొసంగుడు. ఉద్యోగమున జేరినతర్వాత మీధనము నమకూర్చియిచ్చెదను.

డబ—అయ్యా! అదికానిపని.

మర—అధ్యక్షా! నీవును నానమానుండవే, ప్రజలందఱమాయకులై మీబోటివారలను లోకల్ బోర్డులలో నెక్కించి దేశమునుపాడుకేసుకొనుచున్నారు. మావాడని యభిమానించిన వారలకే జెడుపులుజేయుట. వేలకొలదిధనమును తాగి బోతులకొసంగి మంచివారలను పైకెక్కినీయక మీబోటివార లిందునజేరి ప్రజలసొత్తంతయు పాడుకేయనిశ్చయించితిరి. జల్సాలక్రిందను బత్తాలక్రిందను కంట్రాప్టులక్రిందను బోర్డుసొత్తంతయు ముగింప నిశ్చయించితిరి. ఇంతవల్లెక్ గా లంచమడిగినబోర్డులు దేశమునకుముందెంత యుపకారమొనర్ప గలవో యూహింపఁదగును.

అయ్యో! ఇప్పుడు ఇంకా తాళిపోయింది నీను నిర్ధనుడను.

డబ — ఓరీ! యెవడవునీవు మమ్మలను దండింతువా? పూరక బొమ్మ
లేక నీకర్థచంద్ర పయోగముగావలెనా?

(అందరు మెంబులు లేచి తోయి ముడుచుకొనిపోయిండుదురు)

(తెరబడును)

ముర — (వెళ్లుచు) జగదీశా నీమహిమ లెన్నిరీతుల గల్పింప జేయుచు
న్నాడవు. ననుపరీక్షింప నిశ్చయించితివా. అంతయు నీమహిమ
గేగడా. నీవేరీతిసటింప జేసినను యన్నియు ననుభవించుతుగాక.

(అని దుఃఖించుచు విష్కరించును.) (తెరబడును)

ఇది ద్వితీయాంకము

సంసారయాత్ర.

తృతీయాంకము.

(లలిత విశాలకు విసదకు హాస్యాని యుండును.)

[గోపెమ్మ ప్రవేశం.]

గోపె—లలితా! యేమిప్రార్థమే? ఇంటిపనుల నొకపైసను జేయవు. శి
నిబట్టిన దరిద్రదేవతవు. మాకొంపకు చాపురించి ననుయేపుకొ
నితింటావుగదవే.

లలి—అత్తగారూ! నన్నెందులకు బాధించెదరు. విశాలవొట్లు నెన్నుకొ
లేదు నాకేమియు తోచుటలేదు. నిదానించిననన్నియు జేతును.
పూకెదురకుము.

గోపె—యేమి వయ్యారివే, యేమి పగలాడివే, నీకేమియు దోచకుం
డగనేకాబోలు, అరపడి దివికూర్చుండెదవు. శోచియున్న చో
పడికి సంసిద్ధవైయుందువు.

(మరలి ప్రవేశం)

లలి—(లేచి యెదురేగి) నాథా! ఇట్లు విడచి వారము రోజులయ్యెనే
యే యే దేశమలను దిగ్గతిరో యెవరెవరి నాశ్రయించితిరో,

యెంతటి బాధల నందితిరో, అయ్యో! మోము నల్లబడినదే, శరీరము శుష్కించినదే, ప్రాణేశా యెంతనొప్పి బడితిరో.

ముర—(కన్నీరు విడుచుచు) కామినీ! నాయవస్థలతి శరణములు. నా పురాకృతకర్మమతివిపులముగా ననుబాధించుచున్నది. ననుబట్టి నశని నా నెమరువెంటనే నచ్చు చున్నాడు. యేమని వచింతును. పృపంచమున ననేకులకు మిత్రులుందురుగాని, నావంటివానికిమిత్రులెందుననుండరు. ఆహ! ఏవిధమున తలంపకనూరకుండమన్న ను వారలొనర్చిన ఘాతుక కృత్యములకు మనస్సు నొప్పిజెందుచున్నది. ఒకడు అతినీచముగ మాట్లాడుచు భటులచేత దోయించెను మరొకడు ఋణాధనమునకై నీభార్య నిమ్మనిగోరను అందులకు నమ్మించితిని. భగవంతుడాకస్మికముగ వానికి కారాగృహ ప్రాప్తిగలిగించెను. ఉద్యోగమునకై తాలూకుబోర్డు వారినాశ్రయించితిని. వారలు ధనాశాపరులై పరుల కొంపలు ముంచదలంచి లంచమిచ్చినగాని ఉద్యోగమివ్వమని నెట్టించిరి. కాదగినవన్నియు నెట్టికొరంతలేక జరుగుచున్నవి.

లలి—నాథా! కాలవైవరీత్య మపారముగానున్నది. అయినదానిమహిమనంతయు మహిమనే నవారిజేయుచున్నది. లేకున్న మిత్రులందరు శత్రులగుదురే, రాత్రి యనక పగలనక తిమతమ వసులను నెరవేర్చుకొనటకు మనల నాశ్రయించి మనముంటిని మనలతోనుపకార మొందిన వారలై నిట్లునల్పుట. నింతకన్న ద్రోహముండునే, ఇంతకన్న నరకముండునే? ఋణమునకు భార్యనిమ్మన్న వానినోరెట్లాడెను. కాని విశ్వామిత్రుని ఋణమునకై చంద్రమతి కాలకాశికునింట నుండలేదా? హా! యింక నెంతటిముప్పులురానున్నవో తెలియదుగదా?

గో—(ప్రక్కనుండితటాలునవచ్చి) నాయనా! మురళీ! నీవు పెల్లినప్పటినుండియు దీనిబాధలనుతెలుపెనని. నన్ననరాని మాటలని ఇ

ల్లువెల్లిపామ్మని బడదోసి నన్నురచ్చబెట్టి అనేకవిధముల హింసించుచున్నది. యేభావియో, యేచేరువో, జూచుకొనుట యుత్తమమని నిశ్చయించియుంటిని. ఈసంగతి నీతోజెప్పి యేదో నిశ్చయింతమనిపూరకున్నాను. నీకుదీనిపై యిష్టమొస్తే చో ననువదలుకొనుము. యేమెరుంగని సంగనాచివలె నీవద్ద నేదో సుద్దులుజెప్పి నిన్నుసంతోషింపజేయును. బహుమాయలమూరి.

మొర—(కోపమున) ఓసీ! కిరాతకీ! నీకునునాకును పెద్దదై, అన్నివిషయముల నారితేరిన ఈ ముసలమ్మను, లేనిపోని మాటలని నానా బాధలు బెట్టితివిగా? పిన్నపెద్దల మర్యాదలను గమనింపక సటిచిన నవమాత్రము గారవింతువా? నీవినయములు మిగుల మాయోపాయములైవవి. నీముఖముజూడరాదు. స్త్రీ లేమిసామాన్యలా? పాపీ! నిను కనికరించిన పాపముసంభవించును. నాయింటనుండకుపొమ్ము.

(తన్నును లలిత మూర్ఖిల్లి కిందబడును) (తెరవడును)

(లలితప్రవేశం)

(౨ వ అనుబంధము)

లలి—అకటా! నేనెంత పాపినైతిని. ఆడదాననై జన్మించుటయే మిగుల హేయము. దరిద్రో మనుభవించుటయుగాక కూతురకు రాగల్గిన యాపదకు పరితపించుటయుగాక, పతినిగూర్చి విచారించుటయుగాక, అన్నాహారములులేక కృశించుటయుగాక, నన్నిటికన్న నీయత్తగారి బాధ లమితము లయ్యె. ఓదార్చుకొని యెంతమాత్రము విసుగుజెడక మిగుల సభక్తిపూర్వకముగపరిచర్యలు జేసినను ఆమె ఓర్పులేనితనమెల్ల న్నాపైనజూపకమానదయ్యె

అమె పెద్దదనియు, అమె మాటలే నిక్కమనియు, అమెవర్తన
మే గొప్పదనియు. నావతి నిశ్చలభావమున నమ్మె. కానిమ్ము,
నన్నెంతమాత్రమునను విచారించక నా వొళ్లంతయు జెడగొట్టి
నను హింసించెగా? యెంతటికని యోధునికొందును. ముందువె
కలుజూడక పురుషులు తమసతులను చేతిలోని కీలు బొమ్మలని
తలంచి హింసించును. ఇందులకైగదా స్త్రీలు సంపూర్ణస్వాతం
త్యము గావలెనని చెలరేగుట. మర్యాదలకు లోనై కాపురము
నెరవేర్చుకొను వారలిట్టిబాధలు సహించలేకయే? తటాలున
యేచెరువుననో, యేభావినో, బశిమృతించుట. లేకున్ననింతవిప
రీతమా? న్యాయాన్యాయము చెలిసికొనక మిగుల కఠినమును
బూని అబలనగు నన్నా? ఇంతటి బాధలుబెట్టుట. (దుఃఖించు
చు) హా! కృష్ణా! పతికనాదరముగల్గిన సతి బ్రతికి యుండుటక
న్న వెంటనే మృత్యుదేవతా సందర్శనమొందుట సమంజసము.
మిగుల శ్రేయోదాయకము. కృష్ణా! కృష్ణా! (అని కంఠమున
కుతాడుగిలిచుకొనిఉరిపడును)

ముర — (ప్రవేశించి తాడుగోయును) కామినీ! యేమిది, యెంతటి
ఘోరకృత్యమునకు బూనితివి. ఆహా! యెంతటి విపరీతమార్గము
నకు గడంగితివి.

లలి — నాహా! నావంటి యనాద నీభువియంచుండుట కడుహేయము.
ధర్మయుతమగు స్త్రీలు త్వరలో మృత్యువు నొందుట యుత్తమ
ము. కాలమే విపరీతముగ నడచుచున్నది. నన్నేలమృత్యువునుం
డితప్పించితిరి. నావల్లనేసేకీకష్టములుగలుగు నేమనీకహితురాలను
గదా? కోరి కోరినినుపెట్లాడి పెక్కుయవస్థలకు లోనై పలుబా
ధలననుభవించుతూఉతియేదైవమనిశ్చయించి నర్వధర్మములనె
రింగి. నిశ్చలభక్తితో వర్తించినను మీకవిహేయముగా దోచె,
అత్తగారిమాటలే అతిప్రియములయ్యె. అమె పెద్దదగుటయు

చిన్నతనమునుండి మిమ్ము రక్షించుటయును బట్టి ఆమె మాటల
యందతి సత్యమున్నదని తలంచి నిక్కచ్చిగా ననుబాధించితిరి.
ఆమెను నమ్ముట సమ్మతమేగాని, నేనందున కొంతైనను పనికిరా
కపోతినిగా. పోజేళా! నా మనోభిప్రాయము ను గుర్తెరింగినా
వటలను పరికించి నను విచారించి దండించి నన్నేరీతి శిక్షించిన
ను నినుమీరుదాననా, అత్తగారి నెంతమాత్రమున దూరియు
న్నను, నీచముగా జూచియున్నను విరోధముగ తలంచి యున్న
ను అవిధేయతగానటించి యున్నను నాశరీరము వజ్రదండపురు
గులపాలై నరకమునబడి మురుగుగాక.

మొర—తనీవ్వి! యేలయింత ఘోరప్రతిజ్ఞజేసెదవు.

లలి—నాథా! మీయనురాగమే నాకుశరణ్యమని నీసేవయేనాకు పరమ
పదమని నీనుఖమేనాకానందభాగ్యమనినమ్మిననన్న అతిచులకన
గాజూచితివే, యేనమయమునగాని నీయాజ్ఞజవదాటియుండునా
మీకుగల్గినయవస్థలు నావిగావా, మీకురాగల్గిన కష్టములనేన
నుభవించలేదా? నేనెవరు మీరెవరు. భేదభావ మెందయినగల
జే. నే నేమపరాధమున స్పృశిని. మీమాటకేనాడైన నెమరాడితి
నా? స్త్రీలబలలనిగదా మీయూహ మిమ్ములనేల ననవలయు
ను. నన్నేల నిట్టిహీనురాలుగా నొనర్చెనో, యాహరి ననవల
యును. యెన్నిటికని యొర్పుకొందును. (కన్నీరు విడుచుచు)
ఛీ, ఛీ! ఆడదానిజన్మయే అధమాధమమువిశాలకుగల్గినబాధకై
దుఃఖించి దుఃఖించి నా శరీరమంతయు కృశించె. అయిన నీజన్మ
త్వవలలో మృత్యువు నందుటయే యుత్తమము. ఈ భవిష్యంధిక
బ్రతుకుటనొరులకుముఖము జూపుటమహాపాపము.

చం॥ పతిసతిపైవసంతతమ ♦ పారముగాదయనుంచి నెందునా

జలగ మెలంగి కొంతమున ♦ నాశ్శక్తిములొంది మరేయవస్థలనా

గతులతిమార్పుగల్గినను ♦ కాపురమిడ్చుచునొక్కరితిగా
సతతమునున్నదంపతులు ♦ సౌఖ్యమునుందురెగానియిధరణ్ణ!

ఇట్లుండిన కాపురమే కాపురము. ఒకరికొకరికహితము గల్గి
నలది భిన్నమగునేగాని, యొకటిగా నుండజాలదు. నాథా! మి
ము నిరంతరము స్మరించుచు త్రిశరణశుద్ధిగా పరమ సౌఖ్యము
లొనంగుదైవమని నిశ్చయించినదానను. అతి కనికరమున నను
జూడుము. అపరాధములక్షమింపుము. దీనురాలను. నన్నన్యథా
తలంపకుము. (అని కాళ్ళపైబడి దుఃఖించును)

మొర—(లలితను లేవనెత్తి తలపైచేయినిడి) లలితా! నేవృద్ధివనుడను.
నిర్భాగ్యుడను. మహాపాతకడను. పరమద్రోహుడను. తన్నీ!

మ! నినుహింసిందితికామినీవతితుడ ♦ నిక్కంబుగాద్రోహుడన్
ఘనదాద్రీపుబాధకైవగచుచు ♦ కాతివ్యర్ముగల్గెనా
మనసెట్లోజరియించెనేగతిని ♦ మార్గమైండుగానన్ధరన్
మనియొండకడుచిమయ్యెమ ♦ మతామన్నింపునాతప్సరన్.

అహా! బాగున్నకాలమున నీసపర్యలు, నీ మృదుమధురవా
క్యములు, నీకగుణారసజూపులు, నీయనురాగసౌఖ్యముల, నెం
తవర్ణించిననుదీరదు. తలంచుకొన్న గుండెలునీరగును. కామినీ
నీయందేమియు తప్పలేదు. నీవేమియు మార్పుగాలేదు అతిద
రిద్రావస్థలనుభవించుచు దారాపుత్రాదులను పోషింపలేనియ
సమర్థుడనై, దేశదేశంబులను దిరగి పిచ్చిబట్టి మనస్సు వికలత
గలిగి యేదియు డిక్కుదోచక నిను మిగుల కఠినముగ హింసిం
చితిని. నీశరీరమును జెడగొట్టిననుబాధించితిని. తెలివిలేనిమూ
ఢుడనై నినుగాసి నొందించితిని. తన్నీ! క్షమింపుము.

(10 వ అన్తఃసంధము)

ఇన్నిదినములీ నిర్భాగ్యునితో పడరాని బాధలొందుచు కాపు
రమీడ్చిన నీసాహసమును మెచ్చదగును. హంసతూలికా తల్ప
మున పరుండునంతటి యైశ్వర్యముగల నింటబుట్టిన నీకా, యిట్టి
యవస్థలు సంభవించుట. శోపమున నెన్నియనరాని మాటలం
టినో, యెంతకఠినముగ నినుగొట్టితివో, యెన్నిరీతుల నినుబా
ధించితివో, విధి! నన్నేల నిట్టి యున్నాడుని జేసితివి. తస్వీ! నీ
శరీర మెంతనొచ్చెనో, యెంతగదుఃఖించితివో, యేమని తలంచి
తివో, ఆహ! నేనెంతటి కృతఘ్నుడను, ప్రీయసీ! నినుబాధించి
నందులకీ యధమాధముడు నరకకూపమునబడి, పరితపించుగా
క. దైవమా, మమ్ముల నేలనిట్లుబాధలపాలు జేయుచున్నాడవు
పరీక్షించెదవా? యేమైనను నీ యనుగ్రహమే గదా? మాయి
ర్వురిభావములు మాత్రము మార్పుజేయకుము. తస్వీ! ఈమం
దభాగ్యుని కనికరమున జూడుము. ఈ అపరాధినిమన్నింపుము.

లలి — నాథా! యెందులకింతటి దీనాలాపములు.

శా. ఏయేదేశములఁ దిరంగితిరా ♦ యెవ్వారిఁ గనున్గొంటిరో
యేయేరీతినిసంచరించితిరా ♦ యెయ్యే బాధలఁ బొందితిరో
యేయేదుర్గతిగఁ గంటిరోయెవనితో ♦ నేమైనచీవాట్లునుగా
యేయేరీతిగ బొందిగుండితిరా ♦ యేమైతిరోవల్లభా!

నాథా ఈ శరీర మన్నింటికిని యొర్పుకొన వలయును గ
దా? నాసంగతినివదలుము. మీశరీర మెంతటి బాధలొందెనో
యెంతగ పరితపించెనో, కష్టసుఖములు సమానమనితలంచి ధై
ర్యమునుబూనికాపురమును జరుపుకొనవలయును. అధైర్య మొం
దిన మనకు జెప్పవా రెవరు. మనలను రక్షించువారెవరు.

మర — నిజము, నిజము, తస్వీ! నేను కలకత్తా నగమునకు వెళ్లికార్వో
రేషలో నుక్కోగమునకు పోయితిను. సఫలమగుటదు

ర్షభముకాని, తుదకు పాకీపనియైననుజేసి కొంతద్రవ్యమును సంపాదించెదను. ఉద్యోగము స్థిరమైనచో అందరమచటికే బోదము. నీవు దుఃఖమునుమాని శాంతముగ కాపురము జరుపుకొనుచుండుము. నేను వెళ్లివత్తును. (నిష్క్రమించును)
(తెరబడును)

(లక్ష్మిత. రామమోహా ప)వేశం)

రామ—అమ్మాయీ లలితా! మీసంసారపు చిక్కులన్నియు నాకొకమిత్యనివల్లచెలసివచ్చితిని. ఒక్కజాబైనను వ్రాయనైతిరిగా నేమనవరింపలేకుంటిమా.

లలి—తండ్రీ! చెడినవారలను చేబట్టువారొకరునులేరు.

గీ॥ హితులు బంధువులాదిగాఁగనుతులు సతులు
ధనమునున్నంతకాలముఁదరినిజేరు
చుందుఁగనిదిమార్పుగలిగినఁగనులభముగను
దూరుచుందుగునన్నిటఁజెరుపుచుండు॥

ఇట్టివిధానమే ఈకాలమునజరుగునది. మాయవస్థలు మాబాధలు మాగతులువిచారించువారెవరు.

రామ—అమ్మాయీ! జరిగిపోయినది పోనిమ్ము, నీమగజెందులకు జనియె. అతనిపరిస్థితులేమి?

లలి—ఉద్యోగముకొరకై కలకత్తానగరమునకు వెళ్లెను. వారిముంజులైనది. వారినుండియు తరములేమియురాలేదు.

రామ—అట్లయిన, కుమారీ, 8-10 రోజులలోనేను కలకత్తాకు వెళ్లెదను అతనిని సందర్శించి పరిస్థితులన్నియు గనుగొని వత్తును, అతడువచ్చువరకు యనయింట నుండువురస్థు.

లలి—తండ్రి, పతియింట లేనిసమయమున వారియొక్క లేక నేవుట్టివిల్లు
జేయటవ్యాయమగునే.

రామ—అమ్మా! నీపతిని నేతోడ్కొనివత్తును. ఆతనితోనీకెంత యాత్ర
ము మాటరాకుండ నేవచింతును. మీయిర్వరిని మాయించును
దునట్లుజేసెదను.

లలి—మాఅత్త గారిగతులేమి?

రామ—అత్తగారును నీవును రావలయును.

గోపె—(సో వేశించి) ఏమేలలితా మీతండ్రిగారితో నాపైయేమేమో
చాడీలుజెప్పచున్నావా కానీ నీబ్రతుకేయిది.

లలి—అత్తగారు! మాతండ్రిగారు మనలనిద్దరిని దోడ్కొనిపోవుటకు
చ్చియున్నారు. మీకుమారునచటికి బిలచుకవత్తురు. అందుమీ
రును నేనును అతనిని చూడవచ్చును.

గోపె—మనమతికప్తముల ననుభవించువారల నితడుగాపాడునా?

రామ—అయ్యమీరిరుద్దను అచ్చటనుఖయుగానుందురు రండి. మీకు
మారుడచటికేరాగలదు. సందేహంపకప్రయాణమునల్పుడు.

(అందరునిష్క్రమింతురు) [తెరబడును]

(రాజారావు. మురళి ప్రవేశం)

(రాజారావుచూచి మురళికాళ్లపైబడును)

రాజు—(మురళినికాళ్లతో తన్నుచు) ఓరీ? బికారీ? యెవడవురా నా
కాళ్లపైబడుచున్నాడవు. ఇదో కానీ తీసుకొనుము.

[అని కానీపారవేసును]

ముర—మిత్రమా? నేను బికారినిగాను. నీప్రాణమిత్తడగు మురళీధరు
డను. నాకుగల్గినదెట్టి. మనుభవింపలేక నిను దర్శింపవచ్చితిని.

రాజా—ఓరీదోహీ! ఒక్కక్షణమున దేశమునంతయుదోచు దోహివ
లెగన్నట్టుచున్నాడవు. ఆపవిత్రవంతుడగు మురళీధరుండని వచిం
చెదవా. నీవేదియో అతనిపేరిడుకొని మాయవేసమూని నన్నె
ట్లో మోసగించి జంపరాగల్గినచండాలివి. నిన్నీక్షణముననే కారా
గ్రహమునకంపెద.

ముర—రాజారావు? నేనుమాయామురళినిగాను. నన్నావరించినదశమా
యగాగన్నట్టుచున్నది.

రాజా—నిక్కముగా నీవుమురళీధరుండవా.

ముర—(కన్నీగువిడచుచు)నిజమెరింగించినను కాలమసత్యముగానే పరి
ణమించుచున్నది. ఔరా! యేమినావ్యర్థజీవనము. మిత్రమాపలు
మార్లునీకెన్నిమేలులో జేసియుండును అన్నింటినిమరచితివిగా
బోలు. దారపుత్రాదులను పోషింపలేనియధురూధుండగు ని
జమైన మురళీధరుండను నేనే. కడుపార నొక పూటనైన తినుట
కన్నా హరమును లేక నాకుటుంబమెల్ల మలమలచూచుచున్న
ది. నిన్నాశ్రయించియైచకలియో అంబలియో కడుపునింపుకొ
నుటకాశించితిని. మాదురవస్థల త్యద్భుతములు. నేపదించుటకు
సాధ్యముగానివి.

రాజా—ఛీ! కులనాపకా! యెంతనీచుడవైతివి. ఓరీ! నీనిక్కలు, నీసాగ
ను, నీభోగము, నీగర్వము, నీత్యాగము, నీచాతుర్యము, అవన్ని
యునెందేగెను. ముందు రాబోవుగతులు గమనింప కీట్లయితివి.
యెంతటిధనవంతునికూతురిని పెండ్లాడితివి. యెంతవిద్యావంతుడ
వైతివి, యెంతటికళలతోమెలగితివి ఛీ! మూఢా. నీవుజైకెంతమె
నుజెరపి నన్ను జెనుపుటకీటువచ్చితివా. నీముఖము జూడరాదు. నీ
గ్గులేక ననుజూచుటకు నీకుమనసెట్లాపైచు.

ముర—(తలవంచుకొనిదుఃఖించుచు) మిత్రమా! తటాలున బల్లెముల

తోపొడిచిచంపినను బాధయుండదు. మాటలపొటులకీశరమున
హింతుటమిగుల కష్టము. చచ్చినవామును బజెలతో కొట్టుటస
మంజసమా నీవు మిగులగారాబమున నన్నాదరించినను లేకున్న
నుమంచిదే గడచినమిత్రులలో నిన్నొకని జేర్చుకొని గణించెద.

రాజా—మూర్ఖా! నిరుకండలు, కండలుగా తరిగి కాకులకాహారమిడినను
దోసముగలుగదు. మరల నాయెదుట నిల్వబడి మాటాడెదవా
పొమ్ము
(అనిబూష్యుతో గొట్టును)

ముర—(తన్నులుదిని)ఓరీ! మిత్రోద్రోహీ నీవుధనవంతుడైననా కేమిరా
(మీదబడిగొట్టును)
(రాజారావుపరుగెత్తును)

ముర—అకటా!

(11 అన బాధము)

యెవఁ సేనమయమున నాశ్రయించిననునిష్కారణమున బలవద్వి
రోధులగుచున్నారు. ఇదంతయు కీహరి మహిమయే. లేకున్నవీ
నికనే సంతయు పకారము జేసియుందును. చిన్ననాటచుండియు నా
యింటిని నాతోపెరగి నాతిగనే వర్తింది నాసరిచదివి నా
ధనమునే ఖర్చుపెట్టి వీనిని పైకిదెచ్చినే, వీనికి పెండ్లిమున్నగు
కార్యములనుగూడ జేసితినే, సోదరునకిన్న మిన్నగాజూచితినే,
అన్నింటిని మరచె, ఔరా! యెంతటివాడైనను స్నేహితుని కను
గొనిన కాగలిచుకొని యెగజ్జేమములనడిగి ఆదరించి వాని
గతులను విచారించి తగు సహాయము సల్పినగదా మిత్ర ధర్మ
ము. లేకున్న చేతగాదని యైనమఁచినచుగ జెప్పిపంపుటగూడ
నొకధర్మమే. యెంతటి కఠినమానసుడీమరాత్ముడు. మిగులగా
రాబముగ పెరిగిన నీశరీరమునకా బూష్యుల దెబ్బలు. అనవర

తము కడుసౌఖ్యములందిన నీమానసికమునకా జెడుగుపలుకులు.
కాలమా! నీప్రభావమంతయు నాపైననే ప్రసరింప జేసితివిగా,
నావంటి పరమధూతకుఁగియుగమున మౌక్కుడు లేడుగాబోలు
భర్తమా యెందుదాగితివి. న్యాయమా యెందుమరుగుపడితివి.
కనికరమా యెందునదృశ్య మొందితివి. స్నేహమా యేదానినిబ
ట్టితివి. దైవమా నీవెందునదాగితివి. హా! నాబోటి దురదృష్టని
పై నీకుకఠినము గల్గెనా. కానిమ్ము మేకాలమున కేమివచ్చినను
యనుభవింపక దీరదు. మానావమానముల లేనిఈ మురళి పశు
పునకేదిగల్గినను, యెద్దిప్రాప్తించినను, వెరచువారలే లేరు. ఇది
యంతయు దైవపరీక్ష. నేనిదేదానినెల్ల మామగారగు రామ
మోహాగానినిజూచెదగాక. (నిష్క్రమించును)

(తెరపడును)

[బ్యా రిష్టర్ రామ మోహాగాని గృహములో]

గాంధీపటమునుంచుట

(లలత దుఃఖించుచు పాడును)

(12 వ అనుబంధము)

అలీ—హా! దైవమా! మమ్ములనేల నింత కృతదృష్టితో జూచుచున్నా
డవు. మేమేమపరాధ మొనర్చితిమి. నిరంతరము నీచరణ నేనాను
రక్తులమైయున్నారమే, యెలనమ్ముల హింసించు చున్నాడవు.
కృపానిధే. ఇతి సందర్భము త్వరలో నాకు గలుగ జేయుము.
నేననవరతిము దుఃఖించుచున్న మాచిలిపండ్త లూరకె విసుగు
జేయదెదవు. నాబ్రతుకు కడుసీచుకు.

[రామమోహనాచార్య వేశం]

రామ—అమ్మా! లలితా! నిరంతరమూరకేల దుఃఖించెదవు. కడుదరి ద్రోమునకులోనై కటికయుపవాసములను బొంది బహుకష్టము లనుభవించి యానిరుద్యోగియగు మగనితో నేగుటకన్న నింటి లోనుఖముగదిని యూరకుడరాదా.

లలి—జనకా? యెట్టికష్టములున్నను మగనితోజేరి సంసారమునల్పుచు న్న నేవియుగాన్పించవు. యేమియు బాధించవు. సతికి పతియేగ దాదైవము. ఆదైవానుగ్రహమే సతికి హోక్షదాయకము. నా పతిలేనిశాశ్వములుకాల్సినా? నాపశుభుజింపనితిండినాకేల. మా నవతియగు యే యువతీరత్నమునకైన పతియే భూషణము. పతి యేసకలాభీష్టము. పతియేసమస్తము. పతిలేనిసతి యుండిననేమి ముడిననేమి. యూరకె పుట్టినింటజేరి సుఖముగతినుట కాత్మస హించునా, తండ్రి నాదుఃఖమునకు మేరలేదు. మాకుగల్గినకష్ట ములెట్టి శత్రువునకైనను వలదు. తలంచుకొన్న తరంగ తరంగ ములుగాకన్నులనండి నీకప'వహించును. యెవరు విచారించు రు. యెవరురక్షింతురు. యెవరు దరిజేర్తురు. యేమన్నను నిరు పయోగము.

రామ—లలితా? యేమింటటి పెళ్లిలోబడితివి. నీవు హూణవిద్యావం తురాలవైయుండియు ఈ నవీన కాలగతులను నిలోకింపక యే యుగమునాటిధర్మములనో దలంచుచున్నావే. అయ్యో? యెంత టి అమాయకురాలవు. కుమారీ? వలదు వలదు. నామాటలాల కించివినుము. ఈగ్రామమున నవీనభారత మహిళామండలి యొ కటిగలదు. అందున నేడే యొకసభబోగినది. శ్రీమతి సరళాదే విగరధ్యక్షతక్రింద కొన్ని ముఖ్యవసరములైన విషయములు తీర్మానింప బడినవి. 1 స్త్రీలు విధవావివాహములు జేసికొనుట. 2 సంతాన నిరోధమును బూనుట. 3 లోకల్ పోర్టులలో

సభ్యులుగానుండుట. 4 వేదికలపై నెక్కినట్లు స్మరించుట. 5 పృథుత్వోద్వోగములబొందుట. 6 పురుషులతోడి సమానస్వాతంత్ర్యమును దుట. 7 నాటకాదులయందునటిచుట. 8 ఇచ్చవచ్చి సపురుషుని వరించుట. మున్నగునవిఅధిక సంఖ్యాకులచేతతీర్మానింపబడినవి. ఇందుపై కస్తూరితిలకమ్మగారు విపులముగాచర్చించిరి. ఆహా! యెంత బాగుగా మాట్లాడినది. ఇంతియేగాక ఈవిషయములన్నియు దేశమునంగల యువతీమణులకెల్ల డెలియజేయుటకొక వారపత్రిక ముఖ్యవసరమనియు అందుకు ద్రవ్యమవసరమనియు చూచాలుచోగుజేసిరి. నేను 1000, రూపాయలొసంగితిని. సుమారు, 50000. లువసూలయ్యెను. కానిపత్రి ప్రీ ఇందులోజేరి, ఇందలి విషయములను గ్రొంచి నూతనమార్గములనుదొక్కి, ఈగృహభాగసతనమును బాపుకొని కృతార్థులొందుటయుత్తమమని నొక్కివక్కాణించెను. గాన నీవందునజేరుము. యేదిధమైన సూటములునినుజేరవు. కష్టములుండవు.

లలి—దానికాదర్శకులెవరు

రామ—గాంధీ మహాత్ముడు వారొసంగిన సందేశము లిందున కొన్నియున్నవి. వారివల్లనే దేశమంతటికైన బాగుపడినది.

లలి—తండ్రి నిజము నిజము. “సంస్థాన క్షిణి క్షిణి క్షిణి క్షిణి” మహాత్ముడుచాలాగొప్పవాడే. కానివానిప్రభావ మొకేతే పరికరించును. అతని నురాజకీయవేత్తగాని. మతివేత్తగాడు. ఆతనొనరించు పద్ధతులు ఆతడు దెప్ప నీతులు. ఆతడాజ్ఞాపించు విషయములు ఆతని తలంపులు సిరముగా నిలుచుచువిగావు. ఆతడు సునారియు గాడు. ఇటుసన్యాసియుగాడు. ఆదర్శపురుషుడగుటవల్లనే దేశవస్త్రోద్యమమొరణము. శాసనోల్లంఘనము. సత్యాగ్రహము. అస్పృశ్యత. సంపూర్ణ వ్యరాజ్యము ప్రాప్త్యావేశము. సహాయనిరాకరణము. మొదలగునవిచిత్రత్వముగ ప్రజ్వలించెను.

వెంటనే చల్లబడియెను. ఒగటిగాకున్న నొకటైనను నెరవేరినా వేలకొలది సంసారులు ధనమును బోగొట్టుకొని కారాగృహంబులకేగి కడు యిడుముల జొంది తినుటకు తిండిలేక అన్నమోరామచంద్రాయని పలువ రించుచు తనపుల బాసిరి, కొందఱు లాతీలకుబలియైరి. మరికొందఱు నిర్భంధ ప్రవాసమున క్షయరోగపూరితులై మరణించిరి. యేదియేకాలమున జరగ వలయునో యట్లుజరుగుచుగాని. యూరకె అందరాని పండ్లకై పాకులాడిన నవిప్రాప్తించునా. ఆదినుండి ప్రతిభవించిన శ్రీశంకరా చార్యుల వారినీతులే ఇపుడు పెడదానిన పరుగిడుచుండ ఇట్టిస్థితిముగని లుచునా, యెందఱు సంసారులు దరిద్రమునమునుంగుచున్నారు. యెందఱు సతీసుతాదులను బాసి దుఃఖించుచున్నారు. యెందఱు కటిక నుపవాసమనుభవించుచున్నారు. వారలగతి విచారించువారలుగలరా, బాగున్నవారిని జెరుపుట కందఱు పెద్దలే గాని చెడినవారిని చేబట్టుట కొక్క నీతిపరుడైననులేడు. నీబోటివారలు ఇట్టి సుసభ్యులై దేశమును జై పనిశ్చయించితిరి. తాముజెకు నదిగాక తమయింటిస్త్రీలనుగూడతమదానినడుపసాగితిరి. ప్రాచీనసాంప్రదాయములు, ఆచారములు. నశింపజేయుటకు మీ బోటి మతనాశకులుండ ప్రపంచము బాగుపడునా? గనకనేమ హత్కుండుగూడ యెద్దికాలరీతికి ముఖ్యమో దానిని గట్టిపట్టున సాధింపబూనుచున్నాడు. పూర్వమున పెద్దలు స్త్రీలకుచదువున లదనియు అతిబాల్యనివాహమే ముఖ్యమనియు అన్వతంత్రమే అవసరమనియు శాసించిరి. ఇంతేగాక నాటకాదులకును, సభలకును, హరికథాదులకును, స్త్రీలు బోదగదనియు నాజ్ఞాపించిరి. నాటికాల మెట్టిసీతులతో మెలంగెనో, శృతి స్మృతి పురాణాదు లేదెల్పుచున్నవి. ఇట్లున్నచో వారలగతియేమైయుండెనో తెలియ కుండెడిది.

రామ—లలితా! పూర్వలనాగరికులు అతిఛాందసులు. పక్షపాత మన స్కులు. లేకున్న స్త్రీల సతీసీచముగా నెంచి తమయిచ్చ వచ్చిన రీతి గ్రంధములు రచించి కఠినమైన శాసనము లములుజరిపి బానిసలగానొనర్చి యున్నారు. వారల గ్రంధము లిప్పుడుజూచువారెవరు. ప్రపంచజ్ఞానము లేక స్త్రీలస్వాతంత్ర్య రహితలుగా నుండగలరా. అప్పటిస్త్రీలు యూరకే మితిమీరిన పిల్లలనుగనిపోషించుట కశక్తులై కడుదరిద్ర మనుభవించి మాడిరి. ఆనాడుబాల విధవలసంఖ్య లపారము.

లలి—అపారసంఖ్య లేనాటి కయినను గలవు. స్త్రీలకా కాలమున బహువివాహములులేవు. బహువతులులేరు. ఈ కాలముననివిముఖ్యావసరమగు తీర్మానములు. అందులకే బాలవిధవలులేరు. వృద్ధవిధవలులేరు. ఆనాడుగన్న సంతకము. ఈనాటివరకు హెచ్చుగానున్నది.

రామ—కుమారీ! సీతమాయకురాలవు. సీతందులో జీరివిషయములను పరికింపుము. అయివ్వుమైనచోమానుదువులెమ్మ.

లలి—తండ్రి! సీతమగనిని కష్టములపాలుజేసి యెట్టిచింతలేక పుట్టినింటజేరి సుఖములననుభవించు మహాపాపివి, సీతందున సభ్యురాలిగానుండుటకన్వితవన్న నేనేమివారితో మాటాడగలను.

రామ—వారలునిన్నేమనరు.

లలి—అటులయిన వారలునాకన్న మిన్నలా. తండ్రి! నన్నిట్టిసంఘమున జేరమనియెడవా. ఇదిఇవుడిపుడేమొలకలెతుచున్నది. కొన్నివిషయములే తీర్మానమైనవి. ఇంతకేసంతోషించితివా. ఇకముందు స్త్రీలన్నిటియందునుముందంజ వేతురు. ఆనాడు పురుషులేకృపాకృత్యమునుజూచుకొనుట. బ్రహ్మచర్యమవలంబించుట. స్వాతంత్ర్యరహితలుగానుండుట. బానిసవృత్తి కేయుటయున్నగుతీర్మానము

లుకావలసియున్నది. నాడుగాని మీవంటివారి సృతిభ తెలియదు. కాచిత్రమతివైఖరితో సృకాశించుచున్నది. ఇంటివారు మలమలమాడుచుండ జైటివారలకు విందులు జరపుటయెఱటిస మంజసమో నీకేదెలియును. ఇట్టిసంఘము లకు దేశద్రోహులు మీబోటి వారలనేకులు దోచైతూనవనాగరికా ప్రపంచవీతులు బోధించిస్తీల మాన ప్రాణములను దుకాణములయందిడి విక్రయించుచున్నారు. ఆహా! యేమీనవనాగరికత. పతినిజూచినన్న హితుడందుకు. గృహకృత్యమా రాజకీవిగజేతురు. మతమాతా నవలంబించిన రెట్లమతమే సెబాసందురు. భాషయా హలాణమే యవసరము యెంతరు నడకయా నవనాగరికయే ముఖ్యమనిజెప్పుదురు. ఇక వేషమా మంగళసూత్రమద్యశ్యము. తిలకమనాగరికము. కంచుకమనహ్యము. వసనమనంధవము. వీటికి ప్రత్యర్థి త్వవేషమే నవనాగరికము. ఇట్టి నాగరికము మాత్రము సిరము గనిలచునే. ఇందులో పుకషులే అధమాధములై అవివేకులై అవినీతిపరులై చరింతురు. ముందురాగలుగతుల నాలోచింపక స్త్రీలకువిధేయులై వారిమాన్యులకొడంబడిన కొన్నాళ్లకే మీకు వారివేషములు దహ్వనవిగావు. మీ వేషములు వారలనునరి పకమానరు. అపుడుమీ చేమి చేయవలసియుండునో. మీరైతలకెక్కించుకొనిన వారల యాజ్ఞమీరి సటించుట సాధ్యమా దూరమాలోచింపక మీరుచెడునదిగాక దేశమునేల జెరపెదరు. ఇట్టి అవినీతి సంఘములా మానవకోటికి శ్రేయోదాయకముత్వ రలో లలక్రిందలై వెనుకటి పద్ధతులు వెనుకటి ధర్మములు వెనుకటి శాసనములు. రాగలుగుగాక. ప్రకృతపు దురాచారసాం ప్రదాయములన్నియు నశించుగాక.

రామ—కుమారీ! నేజెప్పినట్లు వినుకన్న నీతలవ్రోతలెట్లా అట్లేయనుభవించుచుగాక.

(మురళి పా వేశం)

[18వ అనుబంధము]

ముర — లలితా! లలితా! యే మిందున్నదానపు. అకటా! యెవ్విధమున నిందు రాగల్గితివో యెట్టికష్టము లనుభవించితివో యెంతగదాః ఖంచితివో యేమైతివో. (అనికొగలించుకొనను)

లలి — నాథా! ధన్యనైతిని. ముందుగ నా యపరాధమును క్షమింపుము. తామింటలేని సమయమున మాతండ్రి నన్నేదో బుజ్జించి కొన్ని మాటలుజెప్పి యిందులకు దోడ్కొనివచ్చె. మిమ్మలనిండులకుదోడ్తెచ్చి మనలనిర్వరిని ఇచటనుండ జేతునని దెలిపి, నేనందుకు సమ్మతించి రాగల్గితిని. వచ్చిన నాటనుండియు నాయవస్థలతి కతినములు మీకొరకై నేదుఃఖించుచుండ మాతలిదండ్యలసహ్యపడుచుండురు. భోజనమునేయుసమయమునననరానిమాటలందురు. పనులొనర్చిన బాగులేదందురు. యూరకుండిన దండ నమొనర్తురు. విముదలంచుకొనుచు మీపునర్దర్శనాపేక్షకై యెదురుజూచు చుంటిని. మహాత్మా! చెడినవార లెందునను దగరు మాతండ్రి నన్నొక అవినీతి సంఘమున జేరుమని బలవంతపరచి బెడరించెను. మిగుల కర్ణికతోరముగదూరెను. కాలముమనదికాదనితగునమాధానము జెప్పినూరకైతిని. పాణిశా! మనమికనిండుండదగదు. మనగతులువిచారించు బంధువులుగాని, హితులుగానిలేరు. వీరలను మాటలు సహింపలేక నెందైనను జనటకుని శ్చయించితినిగాని. పతినిగానక నెందుననోజనియేగతినగుదునో యనుభీతిచేతనూరకైతిని. నాథా. శరీరము బాగున్నదా. హితులెవరైన నగౌరవమున నాదరించిరా మీప్రయత్నము కొనసాగనా. యేమందురు.

మర — కామిన్?

గీ॥ గతులు దప్పినవాడునీ ♦ కాలమునను
యెవరినదక్షుబోరాదు ♦ యెవనినాన్
యింపగారాదుగతివిచా ♦ కింపబోదు
పరిహసించుదుమారుమర ♦ పరిమితము॥

నాబోటి నిర్భాగ్యునకాఫలము జేకూరునది. యెంతటి హై
స్వముగ జీవించవలయునో యెంతరెందరితో ఛీ! యనిపించుకొ
నవలయునో యెంతటికష్టము లనుభవించవలయునో యేగతినుం
డవలయునో తెలియజాలదు. భగవః తుడెన్ని సంవత్సరములీ
ర్భాగ్యునకాయుజ్జ్వలమగునో (దృఢించుచు) తస్మి! తలంచు కొ
న్న సతిదుఃఖముగలుగును.

చం॥ ఒకడతిబాధలకజరిపె ♦ నొక్కడుమారెమనొక్కడుకా
పకపకనవ్వెనొక్కడతి ♦ బానిసగామచినెంచెనొక్కడుకా
రకములత్యాగముకనలిపె ♦ రాక్షసకృత్యముచూడెనొక్కడుకా
సకలమునాదుకర్మగతి ♦ సాగగనీగతిజేసెనొక్కటా॥

లేకున్న చిన్ననాటనుండి నాతోడదిని నాసరి జదివి నా
తోకలిసిమెలసి నాతోనుపకారమునొందిన రాజారావు. నాహ
స్తి జేమనట్లు (నన్నీరువిడుచుచు) కామిన్, యేమనివచించును.

లి — నాభా యెవడాదోహము. యేమిచేసెను. అయ్యో! ఈసుకు
మారకీరమునకేధమైనబాధలుగలిగించెను. చెలువుము.

మర — తన్ని! నేని ధరలో పొరుపగీనునై బ్రతిక్కియోజనములేదు.
కాలిబూషులచేతగొట్టి అక్కడకుల హింసించెను. సహింపలేక
తుదకు వానిపైబడితిని. యెంతటికని యోధుగొందును. తాళ

జాల. తాళి జాల. యిన్ని బాధలు గల్గిజేచుటకన్నను ఒకేమారు సరక్కున కంఠచ్ఛేదన గావించుకొనిన వ్యసనముండదు. ఇంతటి బాధలు యేతత్పవనకై వనువలదు. యేన్నేహితును జూచినను మాటలచేత నామనస్సంతయు గాల్చజేసెను. యెంతటివ్యర్థత వనుడను.

అని—నాథా! యెంతటి అపదలు సంపాదించుచున్నవి. దేశదేశమునకొకటి మిత్రులెల్ల మనతో నెన్ని యపకారములొందిరే వారలొకదానినైన జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొనక దోహమొనర్చిరిగా. చేయరానికృత్యములు జేసిరిగా. అయ్యో! అద్యో! హి కెల్లు బుద్ధిపట్టెను. పోతేళా ప్రసంగమున మనబోటివార లెందరులేరు. మనకేయి ట్టియవస్థలు సంపాదించవలయునా. ఒకడు గాకున్న కొకడైనను మనల నాదరించువాడులేడే అకటా! నీశరీర మెంతినొచ్చెనో యెంతగ దుఃఖించితిరో. నాథా! ఇక నెందున జనకుము. మనమిక ఘోరారణ్యమునుజేరి ఆకుల లములుదిని కాలము జరుపుకొందము. మానవులదర్శనమే మనకువలదు. (ముఖమును చెరుగుతోతుడుచుచు) అయ్యో బంగారువంటి శరీరమే. సప్తపూర్ణ పంచవివంటి ముఖమే. మన్మథుని కన్న మిన్నయగు సుందరమే. అన్నియుమార్చుగలిగెన. ఆహా యెట్టిఘోరవిపదకలిగి. లేనిచో రాత్రియనక పగలనక, కాలమనక, మననింటజేరి మనసామృతయుమేసి మనతోసహాయమందినమిత్రులందరు దోహమైరిగా. యేమీకాల ప్రభావము. జీవితేళా! యెప్పిధమున పరితపించినను యేరీతియోచించినను యెంతగ దుఃఖించినను మనలను విచారించు వారేలేలేరు. ఇక మనమిందుండుటగూడ సమంజసముగాదు. తండ్రియని నేనీతని నమ్ముచాలను. వీడుచున్న దోహ. కడు నీచుడు. వీనిని నిూరుజూడకుండుటయేయుత్తమము.

మర—అలితా! గడచినవారలొనర్చినకృత్యములకన్న నితడేమిహెచ్చు

చేయజాలడు. కానిబంధువుని లక్షణములుగూడ దెలుసుకొనుట ముఖ్యము. సుగతులనుగ్రహించుట నావిధి. ఆవల రాగల్గినది రానిమ్ము. సముద్రమున పడినారము. మునుగుటయో గట్టెక్కుటయో దేలవలయును.

(రామ మోహ పౌ వేశం)

రామ—లలితా? యెవడీ ఫకీరు. వీనితో నేమిమాటలాడుచున్నావు. వీని నెందులకు యింటరానిచ్చితివి.

లలి—తండ్రి! కన్నులు తెరిచి మాటాడుము. నీకు ధనగర్వమిలముగా నున్నది ముందు వెనుకలుజూడుడు. ఈతడు నా ప్రాణనాథుడగు మురళీధరుడు.

రామ—యేమి? మురళీధరుడా. ఛీ తుదకేగతి రాగల్గినది. మురళీధరా, నాయింటికి రాగలుగుటకు నీకు మనసెల్లాప్పెను. మూఢా నీముఖము నాకుజూపదగునే. తెలివితేనివారలెల్ల దరిజేర్చుకొని తగనివారలతో సహవాస మొనర్చి తారతమ్యతలేక ద్రవ్యముకొల్లబెట్టి తినుటకుతిండిలేక దారాపుత్రాదులను మాడజేసి దేశద్రోహునిపైడిరుగుచు ఈ ఫకీరువేసమున నిందులకు రానెలులబుద్ధిజనించెను.

లలి—తండ్రి? నీకిష్టమైనచో ఆదరమునమాటాడుము. నిష్ఠురోక్తులచేమమ్మల హింసించకుము. బ్రతుక లేక మీయింట నున్నారమని దలంపకుము, తెలివిగలిగిమాటాడుము.

(14 వ అనుబంధము)

(కన్నీరు విడుచుచు) హావిధి మాపైప్రతిమానవుకును కఠినము గల్గియున్నదే. ప్రపంచమునకేమి చేయరానిపనిచేసితిమి. యెవ

రికి దోహమొనర్చితిమి. యెవరినిహింసించితిమి. హితులు బంధువులు ఆవులు అందఱుశత్రువులుగామారవలెగా. మేమెవరికి కొరగానివారలైతిమే. దైవమామమ్ములనెందులకుబ్రీతికించివాడవు ఒక్కతఱమున నీచక్రమునకు మాకుటుంబమును బలి నివ్వరాదా. ఇంతటిపాన్యముగమమ్మేలజూచెదవు.

మొర—(కన్నులుడుడిచి) మామగారూ. నాజన్మమంతయు హితులతోడను బంధువులతోడను మాట లనుపించు కొనుట తోడనే గడచుచున్నది. నీవును ననుదండింపదగినవాడవే. అయిన.

ఉ॥ నినుయాచింపగ లేదు, మమ్ములనుమ ♦ నింపుచుక లేదుగి
ధనముగోరగ లేదునీడుహితము ♦ వాక్షిణ్యముగ పేరుచే
గనుడండుక మరిబల్కు లేదువినుమీ ♦ గర్వంబుచూపైననుక
జనబోసియకుంతసంబెనెయే ♦ జాలింపునీమాటలక॥

కూతురనిచ్చినందులకు మాయోగ జ్ఞేయములనువిచారించు బాధ్యతనీకునుగలదు. కాని అల్లుడని ఆదరముననో దార్పిఒకపూటనో లేక రెండుపూటలలో భోజనమిడి పంపునాచారముప్రేమచముననందరికినిగలదు. నీవంటిపలుగాకిని నే నెందుననుజూడలేదు నీవెంటిటి ధనవంతుడైనను. కీర్తివంతు డవైనను. ననుసంరక్షింతువా. రాక రాక రాగల్గిన యల్లునిజూచినంత మాత్రముననే నీమమడుగక గతులువిచారించక యిచ్చ వచ్చినరీతి ప్రేరేదవా. ఓ కీదోహీ! నీవుబంధువుడవాపరమచూడాలిని. నేనింటలేనననుచు నున నాభార్యను పిలచుకవచ్చి లేనిపోనీ ఆశలు గలిగించి ఆమెనువివరీత ప్రవర్తనల నాచరింపుచుని నిర్బాధ మొనర్చిన ఘాతకుడవుగావా నీవు. కన్నతల్లిని కాదన్న కృతఘ్నుండవు. లలితాలెమ్ము. మనమిందండగమ్ము మఱకు వీనియుపకారమనవసరము.

రామ—ఆహా యేమిసీసీతులు. సన్యాసవేసమును వేసి ధర్మములు జెప్ప
బూనితివో. సిగ్గులేక భార్యను దోడ్కొని బోవరాగల్గితివా. ఒక
పూటకన్నమునకు సంపాదించలేని నిర్భాగ్యునకు భార్యాపిల్లలేల
ఓరీ నీముఖము జూడరాదు. నాయెదుటనుండుక దేశాంతరముల
కు వెళ్లుము. ఇదో వేయి రూపాయలిచ్చెదను గైకొనము. (యి
చ్చును)

మర—(నోట్లదీసికొనిచించివైచుచు)దుర్మార్గా ఇట్టినోట్లను నేజూడలే
దనుకున్నావుగాబోలు. (జోబులలోచేతులుదూర్చి) ఇట్టివి వేల
కొలది ఇందున భరువునకుతాళలేక ఈజోబులు రంధ్రములుబ
డి యెన్ని యోజూరిపోయినవి. ఓరీ నన్నతి సీచముగా నెంచితివిగా,
నీబ్రతుకునకన్న నేనుత్తమబ్రతుకుననున్నవాడను. యెందరి కొం
పలుముంచియో యెందరితలలకుముడివేసియో యెందరికనులకు
కలికముబెట్టియో యెన్నిమాయపుమాటలుజెప్పియో సంపాదిం
చితివి. నీవఃతటనేనుత్తమ డెనిచెప్పకొనడగునగా? నీకన్నమిన్న
గాబ్రతుకు వేశ్యమాతలుత్తములు. ఛీ? నీవిస్తరునగాడిదపడియు
న్నదిగానక నొరులయిస్తరున ఈగను గమనించి మాట్లాడెదవా
మూర్ఖా? నీదరినండరాదు. [లలిత. మురళినిష్క్రమింతురు]

(తెరబడును)

ఇది తృతీయాంకము

సంసారయాత్ర.

చతుర్థాంకము.

(కమల శయ్యాగృహమున కూర్చునియుండును)

(15 వ అ న బంధము)

కమ.—అకటా! దైవమా నన్నేగతికి చెచ్చితివి. నాకేమియు దిక్కుదొ
చకున్నది.

చా॥ అనవరతంబునామనసు ♦ నామరభీధికుడైననున్నదే
గనుటకుకొగలించుటకు ♦ కాలమువచ్చునోలేదోఈగతికొ
జనకుడొనర్చెనన్నీటను ♦ సంకటముల్ గలిగించెపెక్కుగా
మనమతినొప్పిజెందెమరి ♦ మానినియైనలబుట్టరాదుహా॥

యెవరితో నేమిజెప్పికొనినను దీరదు. యేగతి నాలోచించు
టకుతోచదు. ఆడదాని జన్మయే వ్యర్థమైనది. అబలత్వము, అ
స్వాతంత్ర్యము రెండును కోడుగానిలిచినవి. మనసుఅతివికలత్వము
నొందుచున్నది. తెగించిన నెవరేమిజేతురు. సౌఖ్యమునకై గదా
ఇంతయోచన. పురుషులకును స్త్రీలకును పోలిక సమానమైనదే

గలుగును. యేమానుందరము. ముఖ్యవికసించును. హృదయ
మతొందరపడును. కురులు సవరించుకొనును. వసనము మురిసె
ముగనుండును. కంచుకము ముడివీడును. దృష్టితెకతేకలాడును.
చెక్కులు ముద్దులనందుకొనును. మోవి అమృతమునొసంగును.
బొను మురళీధనునికైగదా నివిప్రయోగములు. కాని యెన్నటి
కైనను ఆతడేవీటిని సవరించుగాక. (దుఃఖించుచు) అంతదాక స
శాస్త్రీయముగా వివాహము జేసుకొన్నందులకా మనోహరుని
నొకసారిగాకన్న మరొకసారియైనను ప్రేమతో మాటాడ వల
యునుగదా ఆతడేదైననడిగిన నే నివ్వవలయును గదా. ఆతడేబ
లవంతముగ ననుప్రేమించిన నట్లేనేనటింప వలయునుగదా.
మనస్సెంతమాత్రమును బప్పుకన్నది. మాతండ్రి జేసిన దురా
లోచనయే నన్నింతబాధించెను.

సీ॥ వలదువలదనినేను ♦ ప్రార్థించిబలుక నా
పలుకులుబోదోసి ♦ పరియణంబు
తనమనోనిశ్చయ ♦ మాననిధనికుని
నేగోరనివరుని ♦ నాకుగట్టి
పసిబిడ్డనేనని ♦ పరియణంబులపట్ల
స్వాతంత్ర్యమొసగక ♦ వట్టుబట్టి
నాప్రేమమురళికి ♦ నన్నుదూరముజేసి
చెల్లించుకొనెఁజ్జి ♦ జేసెనాకు
సీ॥ ప్రేమగలచోటుపెరచోటు ♦ వేరుచోటు
ప్రేమజాపగవలసెను ♦ విధిబంబు
కట్టయబలనగుటనన్ను ♦ గన్నతండ్రి
యెట్టియిక్కటానుబెట్టె ♦ తుట్టతుదకు

శాస్త్రములు నమ్మిన మనో నిశ్చయము చూరును. వివామగుటవరకే పెద్దలయాటంకములు. జ్ఞానముగల్గి వయసుపట్టి తనసుఖముతాను గుర్తైగు సమయమున నాడేమియు ఆటంకములురావు కానవ్వలేంతిండి తన సుఖమును తానుగమనింపవచ్చును. యోచింతుగాక. [తెరపడును.]

(మనోహరుడు లెక్కలు చూచుచుండును.)

[ప్రకటన :- దీక్షకులు.]

దీ—మనోహరా! పెండ్లికాగానే స్నేహితులనుచరడితివే. తాతగానను నీభార్య కమలయు, మీమామ రామావధానియు, మీయింట గల వనజయు సౌఖ్యమేగదా? పెండ్లియైన తర్వాత నీవతి సుందరుడైనాడవు.

మనో—మిత్రమా! నాభాగ్యమునకు నాసుఖమునకు ఈ లోకమున సమాను తెవరుండరని నమ్మెదను. తాతగారు మిగుల వృద్ధావ్యయింది సంసారమంతయు చాలించుకొని తాళముచేసులు నా కొప్పగించిరి. లానా దేనా యావత్తు నేను జూచుకొనవలసి వచ్చినది.

దీ—మనోహరా! నీభార్య కమల నీడై పేమితో నున్నదా? రామావధాని నిను బాగా మాటలాడించుచున్నాడా? వనజ ఇంటిలో పనులెల్ల నేయుచున్నదా?

మనో—దీక్షతులూ! ఇందులో కొన్ని చిక్కులు తలపించుచున్నవి. వివాహమైననాటనుండియు నాభార్య కమల నను బిరుసుతనముగా చూచుచున్నది. వనజ మిక్కిలి సొగసుచేసుకొని చిరునవ్వుతో నను జూచినంత మాత్రమున మిగుల సంతోషమున మాటలాడించుచున్నది. మూడుగారితనాక సగౌరవముగానేనే జెప్పినట్లు

నటించుచున్నాడు. నాకు బదులెవరును చెప్పవారులేను. నా వృత్తిరులే వృత్తిరువులు.

దీ—నలే. బాగుగనే యున్నది. నేను నీకు ప్రాణమిత్తుండనుగదా ! ఏదో ప్రస్తావనమున నీ సహాయ మనసరమని నేనోరగా, నాకు వివాహమై మాతాతగారి ఆస్తియంతయు నాస్వాధీనమైన తరువాత నీకు సహాయ మొనర్తునని వచించియుంటిని. జ్ఞాపక మున్నదా ?

మనో—బాసాను. లేకేమి ? ప్రకృత మేమైన గానలయునా ?

దీ—యేమిచ్చెదవో యిమ్ము.

మనో—(నోట్లు యిచ్చును) ఇదుగో ! నాలుగునూర్లు కూపాయలు యున్నవి చాలునా ?

దీ—మరల కావలశినప్పుడకిగెదను. నీవు ధనవంతుడవు. నీదయయున్న చాలును. మీతాతగారి కాలము వారుగారు. ధనమును యేకాలమున నెట్లువయోగించవలయునో దానినినీవు బాగా చూచుకొనవలయును. నిరువుగప్పిన నిప్పుచలెనున్న చ్చియోజనములేదు. నీవు నాకుకావలశిన వాడగుటనుబట్టి మున్నుదుగా హెచ్చరిక నిచ్చుచున్నాడను.

మనో—మిత్రమా! నిన్నాలోచించని దేకార్యమునేయను. యెందుననుకాలిడను. యెవరేమి జెప్పిననవివను. సందర్భములు గల్గినప్పుడు మాత్రము నన్ను బాగానడపింప వలయునునుమా.

దీ—అట్లున్నగదా స్నేహితుడు.

మనో—నాఆస్తియెంతకిమ్మట్లు గలదోనీకు తెలుసునా ? ఇరవైలక్షలు.

దీ—అబ్బా!యెంతజేచ్చినాడముదునలి. నీతరమునగాని నీకుమారులతరమునగాని యెంతఖర్చుజేసిననుతరగదు. నీవు నేను ఒకేయింటిలో. బుట్టియున్నచో నా కర్థమాస్తి హక్కుగలిగి యుండునగదా.

మనో—మిత్రమా! ఇప్పుడైననేమి అంతయునీదిగాచా.

దీ—మనోహరా ఈకాలమునకుదగినట్లునీవు నటించినగానిగారవమురాజులను, నీటైనడ్రస్సువేయుట, ఖోకుగామోటరుకారులో దిరుగుట, గమ్మత్తుగావిస్కీ బ్యాండ్లను సేవించుట, వేశ్యలతోవిహరించుట జల్సాలునలుపుట, సినిమాలకేగుట, ఆడిమిత్పలతో మెలకుట, మున్నగుకార్యములకు ద్రవ్యమును వెచ్చింపదగును.

మనో—సెబాస్! నీవుజెప్పినవన్నియు బహు బాగాయున్నవి. అందరిరీతి మనమునటంపనలశినదే. గొర్రెత్రవేమియులేవు. దీక్షతులూ నేను నినునమ్మియున్నాను నీప్రాణము నాప్రాణము లుండునంతవరకు మన స్నేహము వదలకూడదు. నీవెంత ద్రవ్యము ఖర్చుబెట్టు మన్నను బెట్టెదను. నీవేమి జేయుమన్నను జేసెదను.

దీ—మనోహరా! నీ వెంతమాత్రము యోచింపవలదు. ఇదిగో! ప్రమాణముజేతును. [చేతులో చేయివైచి] నీకెట్టి విషయములలోనైననేను ముందుగానుండి సవరించెద. నేజెప్పినట్లు మాత్రము నీవు వినుచుండవలయును సుమా!

మనో—మిత్రమా! ఆరునూరైనను నూరారైనను వెరువను. నేనునునా భార్యయు నా కుటుంబమునాయాస్తీ అంతయునీడియే. అనుమాన మేవలదు.

దీ—ఇంతమాత్రము దయయున్నచాలును నేనింటిదాక వెళ్లి నాతలితండ్రిలకుగావలశిన వస్తువులింటచెచ్చివైచివచ్చెద.

(వెళ్లును)

(చిక్కన్న వ్రోవే శము)

(16 వ అనుబంధము)

చిక్క—మనోహరా! నీవుపసివాడవు. తాతగారు యావదాస్తినినీస్వాధీనమునర్పిరి. నీకువీక్షతులు మిత్రుడయ్యె. అతడుకడుపోదా. అ

[illegible]

దీక్షకులు సహవాసమును మానుము. నామాట వినుము.
నీవు బాగుపడియెదవు.

మనో—ఓరీ! ముదుఁలీ! మాయిత కూడుదిని మాకే బోధింప
గలిగితివిగా? నోరు మూసుకొనుము. నాకన్నియు దెలుసును.
అర్థమస్స బట్టి అవకతవకగా మాటలాడకుము. ఈకాలమున
ధనవంతు డూరకుండినవాని జీవితము చచ్చినవానిలో జమయే.
అన్ని విషయములలోను ముందుకాలిడి నాటకమాడవలయును.
గాని నిరుపయోగముగనున్న బ్రతికి సార్థకములేదు. యేనాటి
కాలపు సంగతులో నాకు జెప్పకుము. పూరకే వాగకుబాష్టు.
చిక్క—మనోహరా! నీయిష్టము. జెడిసనాడుగదా నన్ను తలం
తువు. నాయినా! బాగుగా యోచించుకొనుము. పెద్దల
మాట పెరుగునది సుమా?

(17 వ అ ను బంధము)

వృధాగా జెడిపోకుము. నేను వెళ్లెదను. ఇందుపై నీచిత్త
మెట్లో యారీతి నటంపుము.

(నిష్క్రమించును)

(తెరబడును)

(పక్షకగది వనజ పాపిటదిద్దుకొనుచు పూవులు ధరించుకొని
తలకము వరించుకొనును)

(18-వ అ ను బంధము.)

వనజ—ఆహా! యేమిది. కమల వివాహమైన నాటనుండియు నాతో
మాటలాడుట మానినది. యెప్పుడు పరితాపమున నుండునట్లు
గన్నట్టుచున్నది. ఆమె కొక కొరంతగలదు. మురళియే
తనకు మగడని శ్రేయించెను. అది వ్యర్థమయ్యె. తండ్రి
నిర్బంధమున నీ మనోహరుని మనసాప్తక గ్రహించె.

కాని ఆమెకుగల్గిన కొరం తేనాటికయినను దీర్ఘకొన గలదు. మనోహరుని పలుకరించదు. పరిచర్యలు సేయదు. విలోకింపదు. అన్నియు నాతో జేయించును. ఈశయ్యాగృహ మామురళికై యలంకరించినది. యెందున జూచినను యేమూల జూచినను మురళి చిత్రపటములే గన్పట్టుచున్నవి. అందనిపండ్లకై యాశించు యేప్రాణియైనను గలదే. అయిన మనసాల్లని సతి మగనితో గలియుట కష్టతరము. నిజముగా యోచింప మనోహరు డామెకు దగినవాడు గాడు, నాకు దగినవాడు. నే సతినై యుండిన ఈడుజోడు కడుమురి పెముగా నుండునది.

(చెరుగు సవరించును.)

కమల—(ప్రవేశించి) ఏ మే వ న జా ! నీవు విధవరాలవు. తిలకము బెట్టరాదు. కుసుమములు ధరింపరాదు. కుదులను సవరింపరాదు సాగసును జేసుకొనరాదు. వినోదముగ మురియరాదు. అన్నియు ననుభవింపగలిగిన మూఁటివారలకే సుఖము లతిదూరములై యండ నీకేటకీ షోకులు ?

వన—ఆమ్మా ! మగడు చచ్చిననాడుగదా నేవిధవను. చచ్చినమగడు నాకు వలదు. బ్రతికినవానిని జేసికొందును. విధవ నెట్లగుదును. కమ—పురుషునకు బహువివాహముల గలవుగాని, స్త్రీల కవి శూన్యములు. అదియొకటి పెద్దచిక్కు.

వన—చిక్కులు వదలించుకొన్న వారి నేమియు బాధింపవు.

కమ—వనజా ! మనజాతి కవి బాధించుచున్నది. బ్రాహ్మణజాతి కే అన్నియు యవస్థలు. ఆచారవిరోధముగా నటింపవచ్చు. త్వరగా వెళ్లి యింటిపనులను జూచుకొనుము. పొమ్ము.

[వనజ నెట్లును.]

శమ—ఇది చెప్పలేక మూకాని సంసారము. మనోహరుడు నాతో మాటాడవలెన్న జరుకును. జూడవలయునన్న ప్రభులొందును. చికిరావలెన్న సిగ్గుజెందును. వివాహమైనది మొదలు సజీవతుల సంధాపణయే శూన్యము. ఇంకానకు తోడు క్షిప్తులు సహవాసి. వాకు శమ యేదా. మిథుల చోరిహి. సంసారయంతయు నాశనము జేయుచున్నాను. యేనిజేయవలయునో ఎప్పుడటించవలయునో చెలిచుకున్నది. ఓహో! కీక్షతుల వచ్చుచున్నాను. మాకమాననంజి నోమాటలు వినియెను. (కల్లెవ.)

(కీక్షతులు పునఃపూర్వము పరిక్షేపము.)

(పునఃపూర్వము తాగి సజ్జనులై పండియును.)

శమో—మిత్రీయా! నాకమల వివాహ మైనాటనంజియు నాతో మాటాడను. నవ జూడదు. నన్ను జేరదు. దాని భవ మేరీతి గనో యున్నది.

ప్రీ—మనోహరా ఆమెయొకచిగుగవతి. చిన్ననాటినుండి మొదల నాటపెరిగియున్నది. నామెస్మిగా నడిచియు చుండును. తొండవి శివులను నీకుల పయనునచ్చినది. బోకుగా నీతొండోన్ను నే నొకప్పుడు మున్నగునవి పూసుకొని మిక్కిలిసంతోషమున ఆమెను మాటలాడించుము. అడదా? తోర్రెలమితములు. అడిగినది తప్పకమీదము. తిన్నగనామెనుదేరి కొగలించుము. విన్నమును. ఆవల నామెయే నీను నగరవాదించు న మార్గము. వినిపూజించును నీను పేరీమి చును. పూర్వక మొప్పుననే నీవు నటించిన పరియోజనముండను.

శమో—నాకు కమలకంఠే వశజల గాగన్నట్లుచున్నది. ఆమెయొకటి నాకున్నా మోహమాత. నాగల్గుచున్నది. ఆమెనవ మాచిసప్తకల్పమున రాగమేర వినిన తో మాటలాడుచున్నది.

దీ—పిచ్చివాడా ఆమెవిధవరాలు. వరింపరాదు అంటరాదు. అట్లేదైన
 నీవు శిశ్నయించితివా బ్రాహ్మణులు నిన్ను వెలిబెడుదురు.
 మనో—ఓను ఆమెగతియేమి. మగడులేకున్న యెట్లుబ్రతుకగలదు. ఆ
 మెనుమాటాడించునా రెవరు.

దీ—అయిన నామెమీయింటనేనున్నదిగదా.

మనో—మిత్రమా నాకిప్పుడే చింతయును లేదు. పదయును నాయంత్రము
 టయును ప్రకారం భుజించడం కొలతప్రకారం బ్రాండ్ సేవిం
 చడం నాయంసమయమున దీ, జి. లయిండ్లకువెళ్లి నాకిష్టము వ
 ట్ననదానితో సుఖించడము యేకుగానాయిష్టానుసారము దిర
 గడం. నిదురించడం. బహుబాగాయన్నది. ఇదోనీకేమైన
 బ్రాండ్ కావలసియున్న ఆలయములో నున్నది తీసుకొనుము.

దీ—(లేచి తీసుకొని) మనోహరా! స్వాకుచేసినాడవే. స్నేహితుడన్న
 నీవే సరి.

మనో—దీక్షతులూ! నీవు చెప్పిన పద్ధతు లంతమాత్రము మహావక
 సమయలో నుంచినాడను.

దీ—మిత్రమా! ఇప్పుడొక యితరమైన పనిగల్గి వచ్చితిని. యేడు
 వందలరూపాయలు గావలసియున్నవి. ఇట్టేవా?

మనో—(నవ్వుచు) ఏడువందలేనా? యేడువేలుగాదు. యేడులక్ష
 లు గాదు, ఇదో తీసుకొనుము. (యిచ్చును.)

దీ—(యెంచుకొనుచు తీసుకొనును) త్వరగా నేబోయినవత్తును.
 [తెరపడును.]

(చరణము-- దీక్షతులు.)

దీక్ష—వీనికి నాపై నమ్మకము బాగుగా గల్గింపజేసితిని. నేజెప్పినట్లు
 జేయగలడు. ద్రవ్యము బాగాఁబ్రస్తుపెట్టగలడు, వీనికి తాగు

డలవాటు కుదిరినది. ననజపై వ్యామోహము హెచ్చినది. కమలకు ఏకి సబంధము తగదు. కమల మిగుల అదకై. మంచి గణవతి. మిగుల ప్రేమమానసి. నన్న జూచినప్పుడెల్ల చిరనవ్వుతో మాటలాడించును. కడుప్రేమతో ఫల హారములిచ్చును. వేగిర మీదపడుదానివలె నటించును. సైగలు జేయుదానివలె అభియించును అలెమాత్రముననే ఆమెను నేలవంతముగ బట్టితినా ఆమె యభిప్రాయ మెట్లుండునో తెలియదు. సో. దీనిలోక యుపాసమున్నది. వనజకు మనోహరునకు సంబంధము గలిగించి కమల కన్నులకు బహు నల్లుజేసి మనోహరునిపై కొన్ని నేరములు చెప్పి ఆమెకు స్నాన వ్యామోహముగలుగునట్లు చేసుకొనియెద. అప్పుడామె తప్పక నను పరిగ్రహించును. ఆమెయే నాస్వాధీనమైనచో వెంటనే మనోహరుని రామావధానిని విషప్రయోగము గావించి జంపించెదను. అసల కమలా దీక్షతుల రాజ్యమేరాజ్యము. గట్టిగా ప్రయత్నించి చూచెదగాక. సఫలము గాకమానదు.

[వెళ్లును.]

(కమల ప్రవేశము.)

కమ—బౌరా! వీని యాలొచన. యెంతటికైనను వీడు ప్రయత్నించును. స్నేహితుని భార్యను నిల్లియని భావింపక బలవంతముగా ననుజేయవ నిశ్చయించె? యెంతటి దుర్మార్గుడు! మనోహరుని తాగుబోతునిజేసి బాలవిధన వనజను జెరువలించి, సంసారమెల్ల పాడుజేసి, నుదుకు న్నాపై దుగాలోచన సలిపె. దొడ్డి! ఈ కాలమునగల స్నేహితులు కూడువి కలములు లెంచుదును. పరస్త్రిలన్న పురుషుల కతిసులభముగా వశులగు దురని నిశ్చయింతును. తామొకరినిగోరిన మమకార మరొకరు గోరుదురని తలంపగు గాబోలు. నేనా వీనికాయలకు లోబ

డట. కానిమ్మ. నీవి పరివర్తనమెట్లు పరిణమించునో జూచె
దగాక. వీనినిజూచి మరెందరు నేర్చుకొందునో? వీరివలె
మరెందరు చెలరేగుదునో? వారి కిందకి నాస్త్రిభావము తెలి
యునట్లు జేసెదగాక! యేవరితాండ్లమైనను నన్నానర్థము
గా నెకొని నల్లునట్లుజేసెద. వీడు నన్ను బలవంతముగా
కొగలెంపక విడుచు. నా యాలింగనము మృత్యువాలి గన
ము గలిగించెదను. కన్నతల్లిని చేబట్టు పాపాత్ముడీ సూతకు.
పూరకే వీనిని విడుచునా? నాపేరు శాస్త్రవత్తున సేష్కరించ
మన పరీకాశింపునట్లు సలిపెద.

(రివాల్వరు చేతికిసిచూచుకొనును.) (నిష్క్రమించును.)

(మజ్జ, మమోహనడు) (జేకము.)

మనో—వనజా! నీ వనవరతము సొగసులు జేసుకొనెదవే?

వన—మనోహరా! స్త్రీజన్మయే స్త్రీంగారముగా నుండునది.

మనో—నీశృంగార మెవడయిన గ్రహించినగదా దానికి విలువ

వన—గ్రహించుటనుట నా కస్థముగాకున్నది.

మనో—శృంగారమును పురుషుడు గ్రహించును. ఆ పురుషుడు పతి
యగును. ఆతనిచే నీకు సుఖము గల్గును.

వన—అట్టి భాగ్యము నాకులేకగదా. అడవిలోగాచిన వెన్నలకీతి నా
బ్రోవుకైనది.

మనో—వనజా! నీ వమాయకురాలవు. నీవు నీశృంగారమును గ్రహిం
చును. సర్వతరించునా?

వని—మనోహరా! కిమలకు తెలిసిన కేమనునో?

మనో—కమల కిట్టి సంగతులు తెలియవు.

వన—ఆమె నాకిన్న కెన్నదిగదా.

మనో—అసోతో నీ కనవసరము నీవే నాకు ముఖ్యపట్నవి. నీచే

ఇదంతయు సంసారము. [అని కాగలించుకొని ముద్దిడుకొనును.]
వన—మనోహరా! ధన్యనైతిని.

[19 అనుబంధము.]

నాథా! యెన్నిదినములనుండియో మీ ఆశ్లేషసుఖమంద నిశ్చయించి యుంటిని. నేటికి నాజన్మ ధన్యతనొందెను. నానోము ఫలించెను. నాయభీష్టము నెరవేరెను.

మనో—తస్వీ! కామినుల మనోనిశ్చయము నెరవేరక దీరదు.

వన—నీ వనవరతము నాయుండతిప్రేమగల్గి సర్వసౌఖ్యము లొనంగుచు నను రక్షింపదగును.

మనో—కామినీ! నీకన్న మిన్నయగు మందరి యెందైన గలదే.

(20 అనుబంధము.)

వన—ప్రాణేశా! యీమాటలు స్థిరముగా నుండవలె. నాకోర్కెలనవరతము నెరవేర్పవలె. కమలమాట లేనైన నొకానొకప్పుడు విడి నను వదలవలడునుమా.

మనో—తరుణీ! ఇదో ప్రయాణము. ఆకమలనయిన విడతును గాని నిన్ను సూర్య చంద్రులు సాక్షిగా విడువన. అనుమానము వలదు. ఇంక నైన నమ్మెదవా లేదా?

వన—కానిండు. మీదయయున్న చాలును.

[ప్రళయము :— దీక్షతులు.]

దీ—మనోహరా! వనజతో యేకాంతముగా మాటలాడుచున్నాడవే?

మనో—నను ప్రేమించినది. మదనుడు మధ్యవర్తియై మాకుగల విరహ తాపమును జల్లార్చెను. పాపము! యేమి తెలియని

చతుర్థాంకము.

ముగ్ధ. నేను ప్రమాణముజేసితిని. నిను ప్రాణముండువరకు సర్వసౌఖ్యములతోడ మిగుల ప్రేమతో మెలంగి గాపాడుదు నని వచించితిని. నిజముగా యెంతటి సత్సవర్తనము గలది. ఎంతటి సంతోషవతి.

దీ—మనోహరా! చాలా సంతోషమైనది. నీవింటే యుండుము. మరల వత్తును. (తెరవదును.)

(నెట్లుచుండగా కమల గనుపించును.)

(కమలనుచూచి) కమలా! అదో! వనజా మనోహరుల లీలావిలాసములను పరికింపుము. యిట్టి యవివేకపు మగనితో నీ దెన్నిదినములు కాపుర మీడ్తువో దెలియదు. ఇంకను అనేకవిషయములు నీతో జెప్పవలసియున్నవి. నీమేలునకు దెల్పెదను. ఈ కాగ్రుణ్ణాతుకు బుద్ధి కురురదు. నే నెన్ని మార్లు జెప్పితిని. కొందరి మిత్రులతో జెప్పించితిని. వీనికి బుద్ధి మరలలేదు. యిక నీకు కొన్నియుపాయముల దెల్పెద. మనోహరుడు వనజ లేనిసమయము జూచి మన మిర్వురమే యేకాంతమున మాటాడవలయును. యెప్పుడు ననురమ్మనెదనో దెలుపుము.

కమ—దీక్షతులూ! నీవు దెల్పునది నామేలుకొరకేగదా. కానిమ్ము రాత్రి ఒకటి రెండుగంటల మధ్యన రమ్ము. వాకిలి వారగా వేసియుండును. నే నొక్కతెనే పరుండియుండెదను. నీవు నే జెప్పిన సమయమునకు వచ్చి వాకిలిని తట్టుము. నేవచ్చి నిను దోడ్కొనిపోయెదను. ఆవల జరుగు సంగతుల నాలోచింతము.

దీ—కమలా! నిక్కమేగదా?

కమ—నీరాకకై యెదురుచూచుచుండున్నా.

ద—కానిమ్మ. నీవు చెప్పిన రీతిగనే వస్తును. (వెళ్ళును.)

కమ—బౌరా! వీని దురాలోచన! వీనికి దగినట్లు ముతదాలోచించి
చెదను. [వెళ్ళును.]

(తెరపడును.)

(పాతాళమునందు పరుండియుండును. వనజ విసరుచుండును.)

దీ—మనోహరా! చేబట్టిన వనజను విడువకుము. విడిచినచో రుచు
లెరింగిన నాలుక యూరకూడదునుమా.

మనో—మిత్రమా! పోవుదము రమ్ము. [వెళ్ళుదురు.]

[తెరపడును.]

(అతిత, మురళి, నారాయణశాస్త్రి ప్రవేశము.)

నారా—మురళీధరా! నీకు యద్యోగము దొరకువరకు నీ కుటుంబ
ముతోకూడ మాయింట నుండువురమ్ము.

ముర—శాస్త్రిగారూ! తాము నైదికవృత్తిచే జీవించువారలై మమ్ము
లను యేల రప్పునెదరు?

నారా—నాయనా మురళీ! నీ వనమానింపకుము. మేమెన్నిసారులు
మియింట దినిరాలేదు. మియింటిభిర్నులు మే మొకనాడు
భరింపగలమా?

ముర—శాస్త్రిజీ! మేము జెడినవారముగదా. మేమెవరిని అశ్రి
యింపగూడదు. మమ్ముల నెవరు దరిజేర్చరాదు. మమ్ముల
నాదరణమున జూడరాదు. మాబ్రాతుకు కడునీచము.

నారా—మహాత్మా! యే మింతటి పెరిగి బడితివి? కలిమిలేములు
యెవరికిని శాశ్వతములు గావు. రేయింపవలును ప్రతిమాన

మునను గలవు. మంచిచెడ్డలు ప్రతిమానవునకును గలవు. అయిన నీవు మిగులపుణ్యమూర్తివి. నీచాతకము బహుమందిది. నీదశ గొప్పది. త్వరలో నీకు ఉచ్చస్థితి రాగల్గిపోదు. నీను నొప్పించినవారలు అఘోగతినిబడి పరితరించునున్నారు.

మర—స్వామీ! వారలగతి యేమయినను కానిమ్ము. మాగతిగదా అందరికి హాస్యాస్పదముగా నుండునది.

నారా---మరభీ! ప్రతిమానవున కిట్టిదశలు రాకమానవు. రండి పోవునము. ఆలోచింపవలదు. [వెళ్లుదురు.]

(తపాలా బంటోతు తెలిగ్రాము చెచ్చియిచ్చట)

మర--(తెలిగ్రాము చదువుకొని) తరుణీ! తరుణీ! యెట్టికి మనము ధన్యులమైతిమి.

మ॥ తరుణీ యెట్టికి దుర్వ్యవస్థలును నే ♦ దారిజన్ జన్గ వేగమే సరియుచ్చస్థితులందు జేరె గ్రోహముల్ ♦ సౌఖ్యంబులు ముచ్చట దరిజేరంగనువచ్చె ధర్మములున ♦ తాదో లసన్నాగము గురియుజూపెను మానసంబు మిగులన్ ♦ కోర్కల్ ఫలించెగదా.

(21-వ అనుబంధము.)

లలితా! కాలమెవ్వరికిని ఒక్కరీని యుండబోదు. పగలును రాత్రియు రెండును గడచుచునే యున్నవి. ఒకనికి గ్రోహము లుచ్చకు రాగల్గిన దరిద్రుని ధనవంతునిగా జేయును. గ్రోహము లు నీచదశయందున్న ప్రభువులను ఘోరీకులనుగా మార్చును. కాని, యెట్టి కష్టములు సంభవించినను వెరవక, ధైర్యమున ననుభవించిన యేనాటికయినను యున్నతదశ గలుగకపోదు. కామినీ! ప్రభుత్వమువారు నన్ను రంధ్రాన దేశమునకు కలెక్టరు

గా నియమించినామని తంతిద్వారా ఉత్తరువును పంపించినాడు. రాగల మే నెల 15వ తేదీన ఉద్యోగమును స్వీకరింపవలెను. పెట్టినదానికి వుట్టినదే సాక్షి. నేటికి ఇరవై దినములు గడువున్నది. ఇంతలో మాతాతగారిని, తమ్ముడగు మనోహరుని మున్నగువారలను జూచివత్తము రమ్ము. వారలను జూచుటకు ఈ సమయముదప్ప మరిదొరకుట దుర్లభము. మనము పోవు దేశ మతిదూరము.

లలిత---నాథా! నేటికి సంతోషమయ్యెను.

(22వ అనుబంధము)

కష్టములునేటితో విరమించె. దరిద్రము నేటితో విముక్తతనొందె. దుఃఖముపరుగిడె. మనోవికలత్వముతరించె. హృదయతాపము చల్లారెన. యిప్పటికిగదా సరివారలలో తలలెత్తిమనముదిరుగుట, ఆహా? యేరీతి గతుల ననుభవించితిమి. యెందరితో చీవాట్లుబొందితిమి. యెందరి అసూయతలకు నగ్గితిమి. నాథా! భగవంతుడు నేటికి మనలనుగట్టెక్కించెను. మహాత్మా ఇకమీరెందునను జనవలదు. నామనవిని వినుడు. ఇంతదాక గడచినయవస్థల నెవ్వకనుగొనిరి. యెవరురక్షించిరి. యేరీతిగనో అన్నియు ననుభవించి తుదకెట్లో ఒడ్డున జేరితిమి. మనకుపకారులేలేరు. మనమేదయిన పాపమని దయదలచిన మనకుకర్మ మెంబడే రాగలదు. గాన వెళ్లటమానుడని ప్రార్థించెద.

మొర---లలితా! ఇంతకే సంతోష మొందితివా? యేకాలమున కేది రాగల్గిన నదియనుభవించక తీరదుగదా. ఇప్పుడిది రాగలుగునని తలంచితిమా ఇది మాత్రము సిరమా? ఇంతటికే గడచిబ్రతికితిమా?

లలితానాథా! మీ యిష్టము. నేనెనదికిని మునునాపజాలను. నే
సిందేయించెద. మీరుసుఖముగ నెల్లప్పుడు తృప్తమగుండు.

[మరికొనివచ్చిమించును.] (తెరబదును)

(గోపభార్య, సుందమువిడపడకండియిండును నుమోహనము కలుగజేయుండును)

గోప—నాయనా? మనోహరా! డాక్టరు గారొసంగిన ఔషధమునా
నాకేమియు పట్టటలేదు. వారికి తెగిన జ్వరమున్నదిలేదా.

మనో—తాతగారూ. ఔషధము మంచిదే. పట్టక మంచివాడే. మ
నమిచ్చిన డబ్బుకొంచిదే. మీరొగమే బహుచ్చెందె.

గోప—అబ్బాయీ! నాకచనానకాలము నమీపించు చున్నది. ముర
ధికి పోసిరాచ్చిన వీలును రద్దుపరచి నీపేర ఈయనదాస్తివి వీ
లువాసి కమలచేతికిచ్చియున్నాడను. దానిని భద్రముగా దా
చుకొని కమలను బాగా కాపాడుకొని సుసారమును సవరించు
కొనము. మురధికుం తెప్పలైన దాగల్గిన వానినిఁటప్రవేశిం
పజేయకుము. (వాయుచ్చలేచి తాధనొందును.)

మనో—ఈ ముసలివాడింక మరిగోకమున కేగుటయే యుత్తము.
ఇతఁడన్నంత గాకు కొన్నిపనుల కాలంకము గల్గుచునే యుం
డును. ఔషధమిచ్చినచో బ్రతుకగులకు లేకున్న చావగులకు.
పరిగించుగాక! (నీనాను చేతనిచుకొని) ఔషధరాజమా!
నీవీ ముదుసలి కడుపున పడకున్నందున నీవు నాకెంతయో
యుపకారివైతివి.

గోప—ఈకృష్ణా! కృష్ణా! [ప్రాణములు విడుచును.]

మనో—తాతగారూ. తాతగారూ. చచ్చితిరా చచ్చితిరా. (వచ్చును.)

(కమల—రామావధాని ప్రవేశము.)

కమ—అయ్యో! తాతగారూ చచ్చితిరా? (వచ్చును.) (తెరవదును.)

(రామావధాని, మమోహరుడు ప్రకటన.)

రా—మనోహరా! తాతగారుండువరకు నీవు యెట్లాడినను బాగుం
డెడిది. ఇక జాగరూకతతో సంసారమును జరుపుకొనుచు
సమస్తము జూచుకొనవలయును. నేవేమి పనివాడవుగావు.
నీకు తెలియని దేమియులేదు. నిను దంపించువారెవరు?

మనో—మామగారూ! తాతగారు వ్రాశియుచ్చిన మీనామా మీ
వద్దనే యున్నదా? భద్రముగా దాచుడు.

రామా—నావద్దలేదు. కమల దాచియున్నది.

మనో—సరే. యెవరివద్దనున్నను తొందర లేకు.

(నిష్క్రమింతురు.)

(తెరపడును)

(కమల ప్రవేశం :— సజ్జికగదిలో కమల కూర్చొని రివాల్వరు నడుములో
సంచుకొని కుప్పీపై కూర్చొనియుండును)

కమ—(వాకిలి వోరగా వేసియుండును) ఆహా! దీక్షతులు రాగలకు.
వాడు నన్నెన్నిరోజుల నుండియో పరిగ్రహింప వలయునను
ష్టాహతో మనోహరుని స్నేహముజేసి ధనమంతయుదోచి త్రా
గుడు నేర్పించి తుదకు బలవంతముగా నను మానభంగము
గాఁకంప నిశ్చయించెను. ఔను. అతడు పురుషుడుగదా నే
నెంత సాహసియైనను అతని నెదిరించగలనా? కానిమ్ము.
బలవంతముగ న్నాపైబడిన ఈరివాల్వరుతో వెంటనే గాల్చివేసి
దను. రానిమ్ము చూతము. (కన్నీరు విడచుచు) మురళీధరు
డనుభవింపగల్గిన ఈశరీరము మరొకండుటగలదా? అదిసాధ్య
మగునా? వానికి నేకు నాచేతులలో పాణములు బోవుటకు
కాలము సగూపించినా. (వాకిలి చప్పుడగును.)

[మురళి ప్రవేశము]

[కమల మురళిని చూచి తలవంచుకొని ఊరకై నిలచును.]

ముర-కమలా! నాచిన్నతమ్ముడగు మనోహరుండును నీవును సౌఖ్యమే.

కమ-మనోహరుడు సౌఖ్యమే.

ముర-నీకు సౌఖ్యము లేదా?

కమ-ములభీధరా! నన్నేలయడిగెదవు? సంకటమేల గలిగించెదవు?

ఉ॥ తారలులేని చంద్రుడు ♦ దానము లేని ధనశ్రేణుడు గం
భీరములేని పూరుషుడు ♦ ప్రీతియులేని మనోవిధుండు సు
సారములేని సాధమును ♦ శాంతములేని వధూలలామముగా
ధారుణిలోన నుండుట వృ ♦ ధాయగుగాఁచె తలంచిచూచినా.

ఇంసుల యెందుజేరగలనో యూహింపఁదగును. మహాత్మా! ఏనాటికి
పునర్దర్శన మొసంగితిరి. యెన్నినాళ్లకు దయగలిగెను. మీకు
నా, లలితకును క్షేమమే. ఈ అర్థరాత్రిసమయమున ఇచ్చటికి
తామెట్లు రాగలిగితిరి?

ముర-అమ్మా? ప్రేమానుబంధమనునది యొప్పుచుండ రాత్రియ
నక పగలనక మమ్ములనందరిని జూచుటకై నడచివచ్చితిని. మ
నోహరుం డీశాసమయమున నినువీడి యెందేగియున్నాడు. ఇ
పుడేలవాకిలి చెరచియుంటిని.

కమ-మరళీధరా! మీరాకకై

ముర-నేవత్తునని నీకెట్లు తెలుసును.

కమ-ప్రేమానురక్తియను విషయానక్తియే మున్నుండు'దెలిపెను.

ముర-మనోహరుఁ డెందెసనేగినాడా?

కమ-నాథ? నీవు నామనోహరుడవుగావా?

ఉ॥ చిన్నతనంబునుండియును ♦ స్నేహముగా నొకచోటనుండియుగా
మన్ననతోడ ప్రేమమున ♦ మాటలనాడుచు నొక్కచోటగా

నన్నిటూ డించిపోయితివే • నాథ మదీయమశోబ్ధమంతకు
గ్రన్నననీదుపైననిడి • కామువచ్చినదాక నోర్చితివా॥

(23 అనుబంధము.)

అనవరతము నీతోడ నతివిశ్వాసమున మెలంగి నీతో కలసి మె
లసి నీతో సరసముగ నుండి నీతోడ భుజించి నీసరినటించిన నన్ను
వీడిపోతివే. నన్నే మో పరిహసించుచుంటివే. నాచెంపల్లపై నీమ్మ
దుహస్తములచే తాళములు వేయుచుంటివే. ఈడు జూడుసరిపో
యెనని గంతులు వేయుచుంటివే ననుముద్దిడుకొనుచు పెండ్లాడు
దునంటివే. నిక్కముగ నీకు పతియకాదునని బలుకుచుంటివే. అ
వన్నియు నీద్రోలి విస్వప్నములతో జేసితివి. మురళీధరా! నీకొ
రకై బోతికినదానను. ఆనాడు బహ్వారభాయి శివాజీకొరకున్నట్లు
నేను నీకొరకున్నదాన. నీయాస్థానముఖమూచి వెంటనే అనవులబా
సెద. ఇప్పుడైనను నీదయనాకై గలుగనిమ్ము. చంద్రనకైచకో
రములెదురుజూచుచున్నట్లు నీనాశించినదానను. ఊణ ఊణమున
నిను స్మరించనిది నమేలేదు. నినుదర్శించు భాగ్యము నాకు నేటి
కిగలిగినది. నాసౌఖ్యము నాకోరికై నీవే యనుభవింపదగును.
గాని, అన్యన కన్వర్తము. నేను నీకొరకై జన్మించినదానను.
నారొకనికిగాదు. బలవంతులుగా నను మనోహరుని మెడకు
గట్టిరిగాని, ఆ మనోహరుం డీవాటివరకు మరదిగానే వర్తి
చెను. పాణి నే శా! ఒక్కమారు నాతో గాఢాలింగన
మొనర్చి నీసుఖమొసంగి నన్ను కృతార్థురాలినిగా నొనర్చుము.

ముర—అమ్మా! కషలా! ఇదంతయు వెనుకటిగాధ. కాని నీవు
నాతమ్ముడగు మనోహరుని పెండ్లాడితివి. నాకుమరదలివి. మర
దలును మాతయు రెండ్రును సమానపు వావి, నీవతి యింట

తెలిసమయమున కేనచ్చినందున ఓమి పుము. కను మిక్కిలి పొరిబడితిని.

(23వ అనుబంధము)

మ—నాన్నా! ఎంత నిరాశరిణిమా! నీ కంటిను ముగియ. పురుష సాంగత్య మొకంగని ముదితను. సర్విదా స్వప్న నా భార పడిన కామసిని. నీను నమ్మిన నెవ్వని. గాన, నన్ను అన్యథా తెలుపకుము. కను నీదానన.

మర—అమ్మా! ఇది విపరీతవ్యవర్తనము. నీ మనోభావ మతిచారు ర్హము. నీయూహ అతి నాహుము. నీమాట అతియు ద్రోకములు. అయిన నను మన్నించి వలెము.

మ—హాకేశ! యెంతబ్రహ్మభాగము. నీకు అలిగియుగియున్నదే! హా! యెంతటి నిర్వాగ్యురాలను. నీవు నీను మనసారోచన నను విమవదకునే. యెవరైన నన్నిగొట్టురే?

మ॥ పరియున్న తరుణిమనన్విధువగా ♦ ధర్మంబు లోకంబునక
పురుషుల కేతులె యీవిధికి స్వయముగా ♦ పుణ్యాత్మకేగోరితికి
విరోధ్య బున గాంచబోకుమునుటూ ♦ విభావ మికి గూడి నా
పరిసరాలత గొనె నుతపంబొనగి ♦ సుస్సౌఖ్యముః బొందుమా॥

మర—హాకేశ! యెంతపాప మెంతపాపము! కమలా!

మ॥ అనుజుని పెండ్లియాడితివి ♦ యశాననియందులె నన్ను గోరనా
మనసిజుబాధలోర్వకను ♦ మానిన! నావి నెరుంగ కిట్లు నె
వ్వనమున ధర్మమార్గములు ♦ మాన్యములంచు దలంప న్యాయమే
నినయముతో నచింతె మది ♦ నీకుము నీ కిటువంటి కోరికల్.

మరలా! మహాపాపము సంభవించుచు సుమా! ఇపు డనుభవించి
చేసదే చాలును. అమ్మా! నామాటనినము. యెద్ది యెకా

లమున కెట్లు పొందించునో దానినే అనుభవించి తృప్తికొంద
వలయును. అందనిపండుల కేల యాశించువు. చిన్నతనమున
నీకును నాకును వాత్సల్య మమితముగానుండెను. అది దైవ
మెటులో మార్చెను. ఒకనిభార్య మరొకలికి గన్నతల్లి. నీవు
నాకు మాతృసమానురాల వయితివి. ఇక నీమనస్సు మార్పు
జేసుకొనుము. నేనిందుండను. మనోహరుం డగుదెంచిన
తర్వాత మరల రాగలను.

కమ—మనోవల్లభా ! యెంత కఠినమూనితివి.

(24-వ అనుబంధము.)

నాథా ! ననుజేరవా ? ఈశ్వర మేవరికొప్పగింపవలె. నీకరస్స
ర్యనయైన నొసంగి నను కృతార్థురాలినిజేయుము. (ప్రేమకును.)
(మురళి తప్పించుకొని పరుగెత్తును.) (కమల దుఃఖించును)

(ప్రేమకును-- దీక్షరులు.)

దీ— (ఇంటిదూరి) కమలా ! మనోహరుడింట లేడుగదా ?

కమ—ఉన్నచో నిన్ను రమ్మకదనా ?

దీ—సరే. మన యిచ్చవచ్చినీతి నటించవచ్చును. కమలా ! ఆమనో
హరునకు నేనెంత బుద్ధిచెప్పినను కుదురుటలేదు. ఆ పెథవముండ
వనజతో కలసి వాని మోహమంతము నామె కప్పగించుచున్నా
డు. ఇది నీకు సరిగ్గాదని నేనును మరొకరితోడనుజెప్పించితిని
వాడు మరలుట మున్నాధ్యము. వానివిషయమును గురించి
నేనొక్కడనే విచారపడువాడను. కామినీ ! ఈనిర్భాగ్యుని
తో ఎంతకాలము కౌపుర మీడ్చుగలవు. రతీదేవికన్న మిన్న

యగు నినుబోలు పొందర్యవతికి యుట్టియవివేకి యెట్లు సుపా
ప్రించె. యేమిజేతువు. నిన్నుజూచిన నామన స్థోయ్యో యగు
చున్నది.

కమ—యెట్టివాని నైనను కట్టుకొన్న తరువార వానితోడనే కడతేర
వలయును గదా.

దీ—కమలా! నీకు మంచిజెప్పవారలు నాకన్న మిన్నయగువారలు
లేరు. నేనును నీవును సమానవస్తుస్థులము గదా.

కమ—అయిన యుద్ధము జేయవలయునా?

దీ—మదన యుద్ధము.

కమ—నా కర్థముకాలేదు.

దీ—ఇదో జూడుము. చూడెదను. (అని కొంగరింపబోవును.)

కమ--[రివాల్వరు చేతగైకొని] ఓకీ దోహా! ఇందులకా యింతటి
ప్రయత్నము, స్నేహితునిభార్య తల్లియని భావించక జెరపరా
గల్గితివిగా? బేరా! నీసాహసము! పరకాంతలన్న నిత
టి సులభముగా? కన్నుమిన్న గానక గవయుండుగల్గితివా?
ఛీ! ద్రోహీ! నిన్నిచే రివాల్వరుకు బలిజేసెదను. నీగతులు
విచారించువా రెవరు? నీప్రాణములు రక్షించువా రెవరు?
ఇదో నిన్ను హతమొనర్చెదను. [రివాల్వరుతో గాల్పును.]
[దీక్షతులు తప్పించుకొని పరుగెత్తును.]

(మహాహరుడు త్రాగి, తూలుచూ పోవెను.)

మనో—కమలా! తాతగారు వాగియిచ్చిన వీలులేమ్మ.

కమ—నావద్దలేదు. మూలండ్రిగారు దాదియున్నారు.

మనో—నీవద్దనేయున్నదని మీలండ్రి చెప్పెను. నాతో విరోధము
నేయుచున్నావా?

కమ— మనోహరా! విశోదము నాకేల. మాతండ్రిని తోడైచ్చి
యిప్పింతును.

(కమల రామానందాని శృంగారము.)

రామా—మనోహరా! యేమి ఇట్లయితివి? మంచివంశమును పెంతు
గలిపితివే.

మనో—వంశమును, సీవును యేటిలో మమికి చాపుము. తాతగారు
వ్రాసియుచ్చిన వీరు చెమ్ము.

రామా—ఇప్పుడు దానితో యవసరమా?

మనో—బొను చేతిలోయున్న డబ్బంతయు న్యయమైనది. యెందున
యెంతెంత ద్రవ్యమున్నదో వీలుగాయున్నది. దానిప్రకారము
ద్రవ్యముపై కొనియెద.

రామా—మనోహరా! నీచేతిలో యెంతయో ద్రవ్యముండినదే యే
మిజేసితివి.

మనో—మామగారూ! నా యిష్టమవచ్చిన దానికెల్ల ఖర్చుపెట్టితిని.

గీ॥ బ్రాంధి, విస్మీలకును, కొంత ♦ పరగ వేశ్య
భావ లకు కొంతమోటారు ♦ బస్సులకును
కొంత యోదాల గుంపుకు ♦ కొంతహితుల
గోష్ఠికిని ఖర్చుపెట్టితి ♦ కుతుకమలర ॥

రామా—ఇక ముందైననుగూడ ద్రవ్యమిందులకేగదా?

మనో—బొను ననుదండించు అధికారము నీకు లేదు. వీరు నిష్ఠావా
లేదా?

రామా—మనోహరా! మీతాతగారు మీలు వ్రాసియుచ్చుకాలమున మనోహరుడు పసివాడనియు, వాడు పోదాగానిదిగూచు ధన మంతయు నాశనమొనర్చుననియు, వానికై నానముగలిగి నిన్ను డిగినప్పుడు నీకు నమ్మకము గలిగిన మీలునిమ్మని నాతోజెప్పి యుచ్చెను. ప్రకృతమున నీనడవడిక బాగుగలేదు. కావున, మీలు నీకుగాదు.

మనో—కమలా! మీకు మహాద్రోహి. మీని కను నమ్మును. మీలు నిత్తువా లేదా?

కమ—మనోహరా! మరొకసారి చెచ్చియుత్తును లెమ్ము.

మనో—(రివాల్వరు చేతబబ్బుకొని) ఓకో ద్రోహీ! మీలు నియ్యవా?
(కాల్పును) [రానావధాన చచ్చును.]

(కమలతో) ఓసీ! వాపీ! మీలునియ్యవా? చావుము. (అని రివాల్వరుతోఁ గాల్పును.) (కమల క్రిందఁ జును.)

(మురళీ రివాల్వరుయొక్క ధ్వని విని తటాకవచ్చి మనోహరుని చేతిలోని రివాల్వరును గుంజకొనున. మనోహరుడు పరుగెత్తును.)

కమ—హా! హతోస్మి. హతోస్మి. (కన్నుల నీరువిడచుచు) సంకటము? సంకటము! [కన్నులు కులాడుచుండును.] (మురళీధరుడు కమలవద్ద కూర్చొని కన్నీరు విడచుచును) మురళీధరా! నా ప్రాణములను నీప్రీతిగా విడచెదను. ముందుజన్మమున నైనను మన మిద్వైరము నతీవతుల మగుదుముగాక. నాథా! నాముఖమును తుడుపుము. [గుడుచును]

ముర—కమలా! యెంతటి విపద్ధత సాధించెను. మనోహరుని జీర్ణు చేయునని లెలంపలేదు, యెంతటిద్రోహి! తనీ! మానసి

కమున నాశ్రీహరిని స్మరించి ప్రాణములను విడువము. నీవు
కడుంగడు ధన్యురాలవు.

కమ-నాథా ! నీ సందర్శన స్మర్యనాదులచే నేధన్యనైతిని. కృష్ణా !
కృష్ణా ! నను నీసాన్నిధ్యమునకు గైకొనుము. నామరళికే
నన్ను యెన్ని జన్మముల కయినను సతిగా నొనర్చుము. (కండ్లు
మూసికొని ప్రాణములను విడచును.)

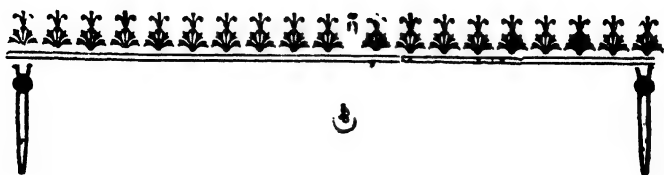
ముర-(దుఃఖించుచు) ఆహా ! యేమి యీమె మనోద్వేగము ! ఎంత
నిశ్చలస్వభావముగలది. తాగోరినకోర్కె ఫలించువరకు ఎట్టి
వికలత్వమును గలుగక మిగుల కఠినమున ముగ్ధగా నటించియే
తుదకు ప్రాణములను విడచెను. శ్రీ లయిప్తముచే నెట్టి వివా
హమును జేయరాదు. రామావరాని ధనమున కాశించి తాకన్న
బిడ్డను యీగతినిజేసి తానును ఇదేగతినిబొందెను. మనోహ
రుడు కన్నుమిన్నుగానక ధన మపారముగా ఖర్చుజేసి షోడాల
సహవాసమున మెలంగి త్రాగుబోతై తన సంసారమును పాడు
జేసికొని ఇట్టి ఘోరకృత్య మొనర్చెను. నేను కొంచెము
ముందుగా వచ్చియుండినచో వీరలిద్దరిని బ్రతికించియైన నుండె
డివాడను. యేకాలమున కెల్లు గావలయునో అట్లే జరుగును
గాని అన్యథా జరుగనేరదు.

(పోలీసులు మురళిని పట్టుకొని బేడిలు వేతుగు.)

(తెరపడును.)

ఇది చతురాంకము.

సంసారయాత్ర.

పంచమాంకము.

(నారాయణకాశీ గృహము, అతి ప్రవేశము.)

(25 అనుబంధము.)

లలి—అహ! నామదికేదియో భీతికలుగుచున్నది. నిన్నటినుండియు అశుభసూచకముగ కుశికన్నదరుచున్నది. కన్నులనుండి అతి వేగమున నీరు ప్రవహించుచున్నది. సర్వకష్టముల ననుభవించితిమి. నేటికి కడతేరితిమని నాకుండు బలికే. అందులకు ఉద్యోగము ప్రాప్తించె. తమవారిని జూచివత్తమని నెట్లనుచూరు వారము రోజులు కావచ్చెను. నానాధన కేదియు భయము లేదుగదా. ఉండదనియే తలంచెద. కాని, యేమైనను రానిమ్ము. అనుభవింపక దీరమగదా అన్నింటిని నవరింపగలడా శ్రీహరియే. అమహామహాని దయలేకున్న ఈప్రపంచమున నే ప్రాణియైనను జీవింపగలదా. యేదియును సంచరింపగలదా దుస్సాధ్యము.

కం॥ ఏగతి యేసమయంబున

దాగలిగిన కష్టపడక • తప్పునెయ్యెపుడో

వేగమె యెటుయోచించిన

సాగదు మానవుల కృషియు ♦ సత్యమువస్తుధా ||

[తెరపడును.]

(మనోహరుడు దీక్షతులు పోవేళము.)

మనో—మిత్రమా! నేనొక ఘనకార్యమును జేసితిని. నేచిక్కుకొనక మాలన్న మురళీధరుడు జిక్కుబడియె.

దీ—మీ అన్నగారేమిటి. చిక్కుబడుటేమిటి. యేమంతటి ఘనకార్యము జేసితివి? చెలువుము.

మనో—మాతాతగారు నాపేర వీలువ్రాసి నాభార్య కమలచేతి కొనంగి మృతినొందెను. అది నావద్దనున్నదని కమల నాతోజెప్పియుండెను. ఒకానొకనాడు వీలును నాకివ్వమని కమలను రామావధానిని అడిగితిని. వారిద్దరు నాతో వినోదముగా పరిహాస మొనర్చుచు వీలు నివ్వమనిరి. వెంటనే నాకమితకోపము గల్గి రివాల్వరుతో వారినిర్దురను గాల్చి వేసితిని. ఇద్దరును జచ్చిరి. ఇంతలో మురళీధరు డెందుండి వచ్చెనో తెలియదు. ఆతడు నాచేతనున్న రివాల్వరును బలవంతముగా దీసికొనియె. తటాకన పోలీసువారు వచ్చి మురళిని పట్టుకొనిరి. నేను తప్పించుకొని పరుగెత్తినచ్చితిని.

దీక్ష—ఏమీ మిత్రమా! యెంత అన్యాయము జేసితిని? రత్నమువంటి కమలను జంపితివా?

మనో—దీక్షతులూ! మరొకవిషయము. కమల ప్రాణములు విడుచునపుడు మురళీధరునిజూచి నాప్రాణములను నీ ప్రీతిగా నర్పించునని బలికెను.

దీక్ష—సరే కాని. ఈవిషయ మెందునను అనుకొనకుము. మర్యాద దక్కదు.

మనో—మిత్రమా! నను రక్షించవలయును. నా స్నేహము ఎదలవలదు. నను విడువవలదు. నిను నమ్మినవాడను.

దీక్ష—మనోహరా! భయపడకుము. చేతిలో చేయివైచి ప్రమాదము జేసియే యున్నాడను గదా!

(సి. ర. ది. ఇకాస్మిక్తురు ప్రవేశము.)

ఇకా—అయ్యా! మనోహరు జెవను?

మనో—నీ వెవరు?

ఇకా—నేను ప్రభుత్వోద్యోగిని. నేరస్తులనుకనుగొని బంధించువాడను.

మనో—మాయన్న మురళిధరుని స్వర్ణకొన్నవాడవు నీవేనా?

ఇకా—ఔను. అతను నీకు అన్నగవలయునా?

మనో—ఔను.

దీక్ష—(నైగజేయును) మనోహరా! వీరు పోలీసు వాగలా. వీరలతో మనము మాటలాడుట తగదు. గాన యంతికిపోవుదము రమ్ము. నిష్క్రమించును.]

ఇకా—ఈనేరము మనోహరుండే చేసినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. న్యాయమున నిలిచే ముద్దాయి. అయిన నివాల్వరు మురళి చేతి యందుండుటవల్ల అతనిని నిర్బంధించవలసి వచ్చెను. వీనికి దీక్ష తులు స్నేహితుడు. వీనివల్లనే మనోహరుడు ఇట్లగుటకు కారణ మేర్పడినది. వీరలను పట్టుకొనుటకు నేరము స్థాపనయగు వరకు సాధ్యము కాకలదు. వీరలిద్వరిని కోర్టుకు రప్పించు నట్లు సమకా జేసి అక్కడనే అరెస్టు చేయించెదను.

(తే ర బ డు ను.)

(దర్బారు గృహము—కోర్టు.)

(4 ఆసేపర్లు, 1 పబ్లిక్ ప్రాజ్యుటర్, 2 పోలీసులు, 1 సర్జిన్ టెక్లర్, 1 క్లర్క్, 1 డి. కే. డాక్టర్, 1 బ్యాంకు, 1 డిజి, కూర్చునియుండును.)

[మురళి నిదితుడుగా నిలచియుండును.]

జ-(రికార్డుజూచుచు) ఇందులో సాక్షులందరు వచ్చియున్నారా? ముఖ్యముగా నిందు విచారింపదగిన సాక్షులెవరు. రెండుమాత్రము జరిగినవా? కడేబంపినా? మరొకవి సహాయమేమయినగలదా.

పా—యవర్ ఆనర్! ఈ కేసు విగుల కళోరమైనది. లోయర్ కోర్టులో వాదులుగాని సాక్షులుగాని ముద్దాయిగాని నేమియు నేరముజరిగినట్లుచెప్పలేదు. ఇందులో ధర్మ విట్ నేస్ వనజ ఆమె స్టేటుమెంటు ఇచ్చారైయు. ఆమె న్యాయముగా జెప్పగలదు.

జ—ఆమె కోర్టుకు రాబడినదా? సమకేసు యున్నారా?

పా—యవర్ ఆనర్! సర్జినది. విచారింపదగును.

క్లా—దేవదార్ వనజమ్మను పిలుపుము.

ద—వనజమ్మా! వనజమ్మా.

(పుకేసు-- వనజ)

క్లా—అమ్మా! దేవునియెదుట ప్రమాణముచేసి నిజమచెప్తాను అని స్థము చెప్పను, (అనిచెప్పము)

వన—దేవునియెదుట ప్రమాణముచేసి నిజమచెప్తాను.

క్లా—అమ్మా! నీ పేరేమి?

వన--వనజ.

క్లా—నీవయస్సెంత?

వన—పడు నెనిమిది.

క్లా—బాబి?

వన—బ్యాహ్యుణజాతి.

క్లా—కాపురము?

వన—గోవర్ధనరావుగారి గృహమున.

పా—అమ్మా! నీకు మరలెక్కడు తెలుసునా?

వన—బహుకాలమునుండి తెలుసును.

పా—యెట్లు తెలుసును.

వన—ఈతనితమ్ముడగు మనోహరుని పేర్ని ప్రభావించు.

పా—మనోహరునకు కమలేమి గానలయును.

వన—వివాహమాడిన భార్య.

పా—ఆమెకు నీకునెక్కడమేనా?

వన—నను మనోహరుని మోహించువరకు నెక్కడమే.

పా—నీకు నుగనులేదా?

వన—నే బాలనిధివను.

పా—బాల నిధివలు మరలెక్కడినిని వరింపు నాచారిముగలదా?

వన—యున్నదో లేదో నన్ను కుగించు.

జ్జి—అమ్మా! నిన్ను మనోహరుండు సమ్మతించుచున్నాడా? లేదా?

వన—చీకత్తుల పొత్తిహమున నను వంతుముగ వరించెన గాని
సిమ్మట నేనును సమ్మతిపడితిని.

జ—కమలను మరలెక్కడనుండునుజంపెన?

వన—పొత్తి! అతడటులజేయడు. చిన్నతనమునుండి కమల ముండు
రునినై నెక్కువ పేర్నినగలిగి అతివిన వివాహమాడవలయునని

నిశ్చయించి యుండినది. అదెందులకో మార్పుగల్గి కమలను మరదియగు మనోహరున తానెరిగి రామావధాని పెండ్లిజేసెను.

చాకి--కమల సహృదిలేకనే మనోహరుడు పెండ్లిజేసా ?

వన--కమల మనోహరునికన్న పెద్దది. మరళికన్న చిన్నది. వివాహ మైననాటినుండియు కమల మనోహరునితో మాట్లాడుటగాని చేయటగాని లేదు. ఒకానొకనాడు కమలజూచునట్లుగా దీక్ష తులు నాకును మనోహరునకును స్నేహము గలిగించెను. నాట నుండి కమలమిగులసంకట మొందుచుండెను. దీక్షతులుదోహబుద్ధి మనస్సుయందెరిగిని కమలను బలవంతముగా జెరుపజూచెను.

జడ్డి--యస్.

చాకి--కమల దీక్షతులకు వశమయ్యెనా ?

వన--వాడొనిచ్చిన దోహమునకు సహింపలేక రివాల్వరుతో గాల్చెను. కాని, దీక్షతులు తప్పించుకొని పరుగెత్తెను. అర్థరాత్రు సమయమున మరళిధరుండేలకో కమలయింట దూరెను. యోగక్షేమము లడిగెన. కమల తన చిన్ననాటితలంపు లన్నియును మరళితో ముచ్చటించెను. మరళిని అనేకవిధముల నడించెను. మోహంపుమని బలవంతమున బైబడివేయెను. మరళి మిగుల నీతిసూర డగుటచే నామెకు వశమగుగాక సీతులుబోధించి నాకు మరదలి వగుదువనియు నను మానుననియు నాకు మాతృతో సమానవనియు వక్కాణించెను.

జడ్డి--అమె అంతటితో నూరకుండెనా !

వన--మరళి కైగల వ్యామోహమును భరింపలేక మదోన్మత్తయై బలవంతముగ కొగలించెను. మరళి తప్పించుకొని పరుగెత్తెను. మనోహరుడు పెక్కుమత్తెరిగి అకారణముగ కమలను చేయిబట్టి తాతగారు వ్రాసియిచ్చిన వీరు దెమ్మని యడిగెను.

పా—...ఇచ్చెనా?

వన—వీలుచిచ్చిన ఆస్తిని పాడుజేయుననియు, ఇప్పటికే దీక్షసులనహ
వాసముతో అర్థమాస్తి వాడైనదనియు తెలించి తెండియగురా
మానధానివద్ద నున్నదని చెల్పెను.

పా—రామావధాని యైననిచ్చెనా?

జ—యనె

వన—కమలపై రామావధానియు రామావధానిపై కమలయు చెప్పు
చు వీలుచిచ్చిన కాలయాపన మొనర్చినందులకు మనోహరునకు
కోపముగల్గి రివల్వరుతో ఇరువురిని కాల్చెను. వారిరువురుగ
తిండిరి.

పా—ఓను మురళీధరుండందున యేలనండెను.

వన—రివల్వరు గుండు పోలుటచేత ధ్వనిని విని తటాలునవచ్చి తమ్ము
డగు మనోహరుని జేతగల రివల్వరును లాగుకొనియెను.

జ—యెందులకు.

వన—క్రిందబడిన శవముల రెంటినిజూచి మరిచికెందరిని కాల్చుగలవో
యని యూహించిలాగుకొనియెను.

జ—యనె

పా—కమల గుండు తాకుటకు క్రిందబడి యూరకే పాత్రములు విడ
చెనా?

జ—ఇందులో మనోహరుని యేల అరెప్పుడేయలేదు.

పా—అతనిని అతనిమిత్రుడగు దీక్షతులను నాక్షిగా సమర్థజేసి ఈ
ర్థుకు రప్పించినారము.

జ—అమ్మా! వనజా! కమలను మురళీధరుండు పాత్రములు పోవున
పుడేమిజేసెను.

వన-ప్రభూ! తమ్ముకొవచ్చిన ఘోరకృత్యమునకు విలపించి కమలకు యపచర్యలొనర్చెను.

ప్రా-కమల మరణిని చూచెనా?

వన-మురళి తొడకై కమల తలనంది మురళిధరా! నీశొరకై జన్మించి యుంటిని. నీప్రీతిగా ప్రాణములు విడుచుచున్నానను.

జ- ఆసల యేమిజరిగెను.

వన-మురళియూరకై ముగించు మండెను. పోలీసువా రాకి స్మికముగ వచ్చి మురళికి సంకల్ప వేసి బాధించి. మనోహరుడు పరుగై పోయెను.

జ-ఇదంతయు జరిగినప్పుడు నీసందేహితి.

వన-కమల శయ్యాగృహము ప్రక్కగదిలో యుంటిని.

జ- ఇదంతయు నీవు కనుగొంటివా?

వన-కనుగొంటిని.

ప్రా- నన్ను అడ్డగించుటకేల బోలేదు.

వన-మనోహరుడతి త్రాగుబోతు. అతడు వీరలను జంపునది గాన నేనడ్డపడినచో నన్నునుజగపక విడుచువాడు గాడని నేబోలేదు.

జ- యస్ పాపము ఆడుదిగదా. అమ్మా వనజా ఇక నీవుపొమ్ము.

ప్రా-అమ్మా! నీవిక క్రిందికినిగుము.

(వనజ ప్రక్కనయుండును.)

జ- మురళిధరా! ఈవస్తు నీ కనకకూలముగ సాక్షి చెప్పినది. ఈమె మొదటిసాక్షి. చెప్పిన దంతయు వినినావుగదా. ఇదంతయు నిజమేనా.

ముర-ప్రభూ! నిజమన్నను అర్థమన్నను నేను నిందితుడన గదా.

ప్రొ-సీ-నిరంతరము కమల ప్రేమతో పెరిగిపోయినది నిజమేనా?

ముర-అది నాకెప్పుడెల్లనును.

ప్రొ-పోనీ అర్థశాస్త్రసమయమున సేవలను కలెవకురా లిగితివి.

ముర-తమ్ముడగు మనోహరుని పూచుటకు.

ప్రొ-తిగిసమయము అనినా?

ముర-నాయుంటికే నే కాగలుగుటకు యే సమయమైనను తిగినదియే.

ప్రొ-సరిగే కమలతో మాటలాడితివా?

ముర-తమ్ముని విషయములు మాటలాడితిని.

ప్రొ-ఆమెను జెరుపగొలిపివా.

ముర-(చెవులు మూసుకొని కన్నీరు పోచుచు) ఆ జెప్పుజాలను. ఆ దేవుడగును.

ప్రొ-పోనీ చేయిచెట్టిలాగితివా?

ముర-(నిట్లున్నవిచుచుచు) హా! విధి మొత్తటిపొధ పొసగుచున్నాడవు.

ప్రొ-అదిగిసదానికి సమాధానము జెప్పదగుచుగానీ. కోర్టులో దుఃఖము హాస్యము. చాకచక్యము, ప్రేమ ప్రాప్తి నలు చదివరావు. మరొకరా ఆమెయే నీను మ్మిచే మోహించివచ్చియించెనా.

ముర-అది నేనెరుగను.

ప్రొ-కమలప్రాణములను విడచిపుడు నిరుజాచి సేపీతిగా ప్రాణములు విడుచునది జెప్పినది నిజమేనా?

ముర-నేను విసలేను.

ప్రొ-ముగతరా! ఈ వనజదేవిన అ కమలతో నీవు వాదించదగిన వేదాంతగలవా?

ముర—ప్రభూ! నేనేమియు వాదించవలచుకొనలేదు.

జ—[స్వగతము] ఇందులో పోలీసువారి కృత్యముగా ఈ మురళీధరుని అరెస్టు జేసియున్నారు. నేరముంతయు మనోహరునిపైన మోయుచున్నది. విందితుని విడచి నిరపరాధిని బంధించిన నేరమెట్లు స్థిరపడునో తెలియకున్నది. ఇందులకు దీక్షతులుగూడ రెండవ ముద్రాయయగును.

మనో—(రహస్యముగ) ఓర్ దీక్షతులూ! ఈ కేసు మనపై సవారి చేయ ప్రారంభించినది. అందు డియూ సీసహవాసముతోడనే మెలంగి నీవు జెప్పినట్లులే నటించితిని. సమయముదప్పి ఒకరినో నొకరికి అపదలు సంభవించినను మన మిద్వరము ఒకటిగా సమభవింపవలయును సుమా.

దీక్ష—ఓ! మూర్ఖా! నోరు మూయుము. నీమాటలు పోలీసువారు వినినమనలను బంధింతురు.

పో—(పోలీసులను జూచి) వీర లిద్దరిని అరెస్టు చేయుదు.

(పోలీసులు దీక్షతులను మనోహరుని అరెస్టు చేతురు.)

(నారాయణకాశ్రీ ప్రవేశము.)

నారా— (తెలిగ్రాము తీసుకొని)

(26 అనుబంధము.)

[కొద్దునుజేరి] మిత్రమా మురళీధరా! యెంతటి ఘోరవిపత్తున నిర్బంధపడితివి? ఆహ! యేమి నీయవస్థలు. యేమి నీగతులు. నాయనా! యెంతటి మహిమాపకారివి. ఆశ్రీహరికి నీపై యేల దయరాకున్నది? (ద్యుఃఖించును.)

మొర-శాస్త్రీజీ! ప్రార్థనకర్మము నెవరును దప్పించజాలరు. మావార
లందరును సేమమేనా?

ప్రాశి-ఇచ్చట పట్టణ కోట్లలో స్వతంత్రించి మాట్లాడుటకు నిషేధించిన
కఠికారము లేదు.

మొర-శాస్త్రీజీ! ఇది గవర్నమెంటు న్యాయస్థానము. తా మొక
చోట కూర్చొని చూచుచుండును.

జ-మొరభీధగా! హు యీజ్ హీ? ఎ ఫ్రెండ్ ఆఫ్ యువర్స్?

మొర-ప్రభూ! యువర్ ఆనర్. మై థిక్స్ టు ఫ్రెండ్.

జ-శాస్త్రీగారూ! మొరభీధునితో మీకేమైన పనియున్నదా?

శా-మహాప్రభో! మిక్కిలి యవసరమున పడియున్నది. సన్నటి
సాయంకాలమున నాలుగు ఘంటలకు మొరభీధుని పిలువ నొక
తెలిగ్రాము నచ్చినది. దాని నిచ్చుటకు యిందు గాగలిగితిని.

ప్రాశి-శాస్త్రీ! మొరభీ నిందితుడు. అతడు తెలిగ్రాము నందుకొను
టకు అనష్టము. గాన న్యాయాధికారి కొనుంగును.

(జడ్జిగారి కిచ్చును.)

జ- (తెలిగ్రాము చదువుకొని మొరభీకిచ్చును.)

మొర- (చదువుకొని దుఃఖించును.)

జడ్జి-మిస్టర్ ప్రొసిక్యూటర్! ఈ వేరము మరొకవిషయము నాభారపడు
చున్నది. కాబట్టి ఇందున నీ అభిప్రాయమును వెల్లడించుము.

ప్రాశి- (లేచి నిలువబడి) అసేనరులారా! సభ్యులారా! ఈ వేర
మున మొరభీధుడు నిందితుడగునా కాదా యనువిషయమును
మొదటిసారి ననజవట్ల దెలిసియున్నది. మొరభీ చేతిలో రివా
ల్వరు నిరంతరమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కమలను ముట్టె
బట్టిగాబట్టి మోహించ నిశ్చయించినందున నామె సమ్మతింప

నందునను, కొంత అల్లరి జరిగినందునను ఈ సంగతి తన తమ్ము
నకు నామె తండ్రికిని దెలియజేయునని తలంచి రివాల్యరుతో
కమలను గాల్చియుండవచ్చును. తండ్రి రామావధాని దూర
మునుండి ఈతని విషయము లన్నియు గ్రహించి యుండునను
తలంపుచే ఆతనిని గూడ గాల్చియుండును. తమ్ముడగు మనో
హరుండు తన యావదాస్తికిని హక్కుగల్గి తనకేలాటి స్వతంత్ర
మును నీయలేదను కఠినమువహించి మనోహరుని గూడ గాల్చి
యత్నించెను గాని, మనోహరుండు తప్పించుకొని యుండును.
లేకున్న అర్థరాత్రినమయమున మురళి కమల యొంటరిగానున్న
సమయమును జూచి ఇంట దూరవలసిన పని యేమియును
లేదు. అట్లయిన మనోహరు డింటలేనిచే తక్షణము బయటికిరావ
లసియుండెను. మనోహరుండు తాగుబోతగుటచేత మత్తువల్ల
యేమియు దెలియక నేడంపితినిని వాగెను. చంపిరవాడు నే
జేసితినిని యెవడైన జెప్పకొనునా? భార్యను మామను
బోగొట్టుకొని దుఃఖించక మనోహరుం డిట్లు దిరుగునా? తనను
గూడ మురళి జంపునను భయముతో ప్రాణముదక్కిన చాలు
నని నిశ్చయించి తప్పించుకొనెను. ఈ మురళికిని మనోహరు
నకును చిన్ననాటనుండియు యెట్టి సంబంధమును లేదు. వీరలం
దరిని జంపి తానే గొప్పవాడుగావలెనని తలంపుతో ఇంతటి
పని జేసియున్నాడని యేల నిశ్చయింపరాదో యూహింపుడు.
హత్యలు రెండు. నేరము బహుగొప్పది. మీరు బాగా ఆలో
చించి సత్యమును పఠించి ధర్మమును యోచించి మీ అభిప్రాయములు
దెప్పుడు. ఇట్టి ఘోరకృత్య మొనర్చిన అపరాధిని

విడచిన ఇకముందు యట్టి నేరము లెన్ని జరుగునో యోచింపుడు. హత్యలు నిజమా అన్యాయమా యనునది మీరు విపులముగా యోచింపవలయును. న్యాయమును స్థాపింపవలయును.

- పెద్దమనుష్యులారా! అసెనెస్టులారా! ఈ నేరమున సీమరళి ధర్మం మంతవరకు బాధ్యుడో యూహింపదగును. కమల ప్రాణములు విడుచు సమయమున మురళి తోడపై తన తలయుంచి నీవీర్రాజు నాప్రాణములను అర్పించుచున్నానని పలికె. అనగా తాను కోరినంతి మురళి తనవశము గాకున్నందున తన మోహమునెల్ల నాతనికే ప్రాణముల నొప్పగించి నిచ్చెయించినదని తేలును. మామను, కమలను, మనోహరుండు అకారణముగా గాల్చెననియు, మరి యింకెందరినో గాల్చుననియు తలంచి, రివాల్వరు గాల్చిన ధ్వనివిని మురళి తటాలున లోనబ్రేవేసించి, మనోహరుని చేనినుండిన రివాల్వరును గురించి యుండునని తోచుచున్నది. పోలీసువారలనుజూటి తరస్తుడగు మనోహరుడు చురుకై యెదురుగాని మురళిని దూరకే నిర్బంధించుకొనెను. రక్తము రెండుహత్యలు జరుగుటచేత యెక్కువగా ప్రాణహింసించుచుండెను. శవములను పోలీసువారు జూచిరి. నిమిషమున మురళి వచ్చి మనోహరుని శవమును లేకుండటచే నేరస్తుం డితడేయని బుధించిరి. కాని, నేర మంతవరకు ఈతనిపై మోసునో యోచించి ధర్మమును ప్రధానముగా కైకొని ఆలోచించి మీ అభిప్రాయములను విశేషీకరింపుడు.

అసెనెస్టిభో! మీ అభిప్రాయమును నారమే మాత్రాభిప్రాయము.

జ—అటుగాదు. నేరమంతయు మీరు విన్నారుగదా అందుపై మీకే
ట్లుదోచిన నట్లుజెప్పదగును.

అసె-మహాప్రభో! చచ్చినవారల్ని యేవిధముననో జచ్చిరి. యె
తగవిచారించినను యేమిజేసినను వారలొక బ్రతుకబోరు. కాని
మనమందరము కలసి బ్రతికినవాని నీతనినేలజంపవలయును.

ప్రా-అయ్యా! చంపుటకును విడచుటకును న్యాయాధికారు లున్నారు.
మీఅభిప్రాయమునుదెలుపుడు.

అసె-మీఅభిప్రాయముదెల్పుడు.

ప్రా-నేరము ఈ మురళీధరుడే జేసినాడని జెప్పుదును.

అసె—మాది అట్లే.

జ—ఇదిమీ నిశ్చితాభిప్రాయమేనా?

అసె—మీదెట్లు?

జ—ఇందున మురళీధరుండు నిరపరాధియనియు, ఈతనిని వదలుటయే
ముఖ్యమనియు నాయభిప్రాయము.

అసె-మాది అట్లే.

ప్రా--(కోర్టులో నవ్వుదురు) అసెనరులారా! మీరు రెండుఅభిప్రాయ
ములు నమ్మతిపడిన నేరమెట్లని నిశ్చయింతురు. మీఅభిప్రాయము
ఒకసైడ్గాజెప్పవలెను. మీరు పెద్దమనుష్యులుగదా.

అసె-మీరు మాత్రముగాదా. మాకు జీతములేదు. భత్యములేదు.
మీరు రమ్మన్న సమయమునకు రావడము పొమ్మన్న సమయము
నకు పోవడము. చెప్పినదేదియో కంప్లయమునొని వినుచుం
డెదము. అందు విషయములు స్థాపకమున్నగదా?

జజ్జి--(నీటునుండి క్రిందికిదిగివచ్చి మురళిని చేరుచుట్టి కుప్పిపైకూర్చొన
జెల్లుకొని) ఘోష్ట్ర మురళీధరా! యక్షాజ్ఞ మి. నిరపరాధిగ

యన్న మిమ్ములను శ్రమజెట్టినందులకు క్షమింపుడు.

పా) - (ఆశ్చర్యమున) తామావిధముగా నిందితుని క్షమింపుచునవలదు. అసె - మహాప్రభో! మురళీధరా! మమ్ములను మన్నింపుము.

(కాళ్ళపైబడుదురు.)

పా) - కెడ్డమనుష్యులారా! ఇది యే మన్యాయము?

జడ్డి - సభ్యులారా! ఈ కేసున నితండు నిందితుండుగాడని వదలివేయుచున్నాను. ఇతను చాల గొప్పవాడు. కడువిద్యావంతుండు. మంచి ప్రవర్తన గలవాడు. ఇతనిని సిబ్బాకు గవర్నరుగా నియమించినట్లు ప్రభుత్వమువారి కడనుండి తెలిగ్రాము ద్వారా ఉత్తరువువచ్చినది. ఈతనిది నాకన్న మిన్నయగు నుద్యోగమిది. ఈతనిదర్శన మిందొసంగుటచే మనము ధన్యులమైతిమి.

అసె - ధన్యులము. ధన్యులము. ఈతనిపై నేరమేలేదు. వదలుండు. వదలుండు. అయ్యా మురళీధరా! నీవు నారపదవి నందియున్నాడవు. కాబట్టి మమ్ముల నందరిని ఆదరమున గమనించి, మన్నింపవలయును.

పా) - మహాశయా! నా అపరాధమును మన్నింపుము. ప్రభుత్వమువారి సంగిన చట్టప్రకారము మా కాసమయమున దోచినరీతి మిము నిర్బంధించితిమి. తాము కృతార్థులగుట మిగుల సంతసము. మీ ఆదరణ మార్జి సరింపజేసి మము గాపాడవలయును.

ముర - అయ్యా! యెవరిపని వారు చేయకున్న ప్రభుత్వపరిపాలనము జరుగుటెట్లు? యే ప్రభుత్వముననైన నిట్లు జరుగుచున్నది. మీయందేమియు తప్పులేదు. మహాప్రభో! న్యాయాధిపా! నను ఆదరమున వదలినందుల కనేక అభినందనము లర్పించుచున్నాడను. నేను తమకోర్టున స్వయముగా కొన్ని సంగతులు చెప్పుట కనుజ్ఞనొసంగ వేడుచున్నాను. సమ్మతించురా?

జ—కానిండు. అవి యెవ్వి?

ముర—నాతమ్మడగు మనోహరునిగూర్చి.

జడ్డి—అతడు నిందితుడుగదా. ఇందున విచారించిన తర్వాతగాని మీ
మీలభిప్రాయము చెప్పదగును.

ముర—కానిండు.

(మనోహరుడు దీక్షతులు నిందితులుగా నిల్తురు.)

ప్రా—మనోహరా! ఈమురభీధరుండు నీకేమికావలయును?

మనో—నాకన్న పెద్దవాడగుటచే అన్నగావలయును.

ప్రా—చచ్చిన కమల నీకు భార్యయేనా?

మనో—ఆమె యెట్లు చచ్చెను?

ప్రా—నీవు చంపలేదా?

మనో—నేనూరకే చంపితివా?

జడ్డి—యెట్లు చంపితివి?

మనో—ఈదీక్షతులు నాకు చిన్ననాటినుండియు స్నేహితులు. అతడు
కడు బీదవాడు. అతనికి కావలసినప్పుడు నేనుధనమునిచ్చుచు
జెడివాడను. నేనును అతడును కలసి దినము ఒకటికి సుమారు
10 రూపాయలకు తక్కువలేకుండ జల్సాలక్రింద ఖర్చుజేసెడి
వారము. నాచేతిలోగల ధనము అయిపోయినది. మాతాత
గారు చనిపోవుకాలమున యావదాస్తిని నాపేర మీలునుప్పొసి
అమ్మను కమలచేతికిచ్చి యుండెను. నేను సమయమువచ్చు
వరకు అడుగలేదు.

ప్రా—నిలు. నిలు. వనజ నీకేమికావలయును?

మనో—ప్రేమించిన భార్య కావలయును.

ప్రా—ఆమెయే నిను ప్రేమించెనా? లేక ..

మనో-మాయంటిలో గలదిగాన నేనే బలవంతముగ ప్రేమించితిని.
ఆవల ఆమె నను ప్రేమించెను.

జడ్డి-వనజకు కమలకు సఖ్యమేనా?

మనో-కమల నా శోడనే సఖ్యముగా నుండునదిగాదు. వనజతో నుండు
నని యెట్లు చెప్పవగును?

ప్రా-వీలును ఇమ్మిని కమలను యెప్పుడడిగితివి?

మనో-నాడు బ్రాందిషావులో కాతానైన కెండసీసాలు నాకివ్వననిరి.
అయినను ఒక స్నేహితునివద్ద అప్పటినుకొని కాలముజరిపితిని.
వెంటనే కమలను వీలునిమ్మని అడిగితిని. తండ్రివద్ద నావృద్ధి
చెప్పినది. తండ్రి నడిగితిని. కమలపై జెప్పెను. నాకు కోస
మమితమయ్యెను. రివాల్యరు తీసుకొని ఇద్దరును గాల్చితిని.
చచ్చిరి. తటాలున మురళివచ్చి నాచేతనున్న రివాల్యరు లాగు
కొనియెను. నేను తప్పించుకొంటిని. మురళి పట్టుబడియెను.

జ-మురళి రాకున్న మరింకెందరిని గాల్చప్రయత్నించియుంటివి.

మనో-నాపై నేరమును స్థాపింపజేసి ననునిర్బంధమునర్పజేసిన ఈ వనజను
తమయెదుట కోర్టులోనే గాల్చియుందును. అడదాని హితమతి
ఘాతకము. నాతో కలిసి మెలసి నను ప్రేమించిన నీవావి ఇ
టులనా ననుజేయుట.

ముర-ప్రభూ! మనోహరుడు మిగుల యున్నాడు. వీనిమతి చెడిపో
యినది. ఏ దీక్షితులతో సహవాసమునర్చి దురలవాటులమె
లంగి దుష్ప్రవర్తనలతోజేలేగేగి ఇరవైలక్షలకొట్టిని ఒకసంవత్సర
ములోపుగనే అర్థమాస్తిని ముగించె. ధన మెవ్విధమున వ్యయ
పరచవలెనో యోచింపక కన్ను విన్నుగానక సుసారమంతయు
నాశనమునర్చె. ఈ దుష్టుడగు దీక్షితులు స్నేహితుడగుకూడ
మనసునలెలపక బలవంతమున వీని భార్యయగు కమలనుజెరుప

యత్నించె. అమె వీనికివశముగాక నితనినే గాల్చుచున్నట్లుచె
 తప్పించుకొని నీ దీక్షతులు పరుగెత్తె. ఈనంగతి వనజకు దెలు
 సును. తామీ విషయమును విచారించలేదు. ఇట్టి సందర్భము
 లను కమలగురైంగి వీలునిచ్చినయావత్తుధనము దీక్షతులస్వాధీన
 మౌననియు తనవృత్తధనము కాగలదనియు యోచించి వీలునివ్వ
 దయ్యెను. ఈ మనోహరుండు తాగిగుబోతగుటవలన మిథి స్వ
 తంత్రముగా ప్రకాశింపకుండుటచేతను భార్యయని మామయని
 తలంపక గాల్చివేసెను. నేనా రివాల్వరును లాగుకొనిన తర్వా
 తనయినను తాను తప్పించుకొని నన్ననిర్బంధింపజేసెను. కాని
 తానేగతి బడుదునోయను విచారముగూడ వీనికిలేకున్నది.
 సంసారతాపత్రయము వీనికెంతమాత్రమునులేదు. ఉన్నచోనేర
 ముజేసినవాడు తమయెదుట ఇంత అవివేకతనముగ మాట్లాడునా?
 యెంతటి పునీతమైన వంశములోపుట్టితిమి. యెంతటివారి కీర్తిని
 జెరపితిమి. ధనములేక నేను నానాదుర్వ్యవస్థలనుబొంది యేగ
 తులనో అనుభవించితిని. ధనముగలిగి యెట్టికొరంతలేక సకలసౌ
 ఖ్యము లనుభవించగల్గిన ఈమనోహరుడేగతినిబొందె. ఈకాల
 మున స్నేహితులన్న వరమచండాలురుగాని పాపనులుగారు. తానే
 గతి ననుభవించుచున్నాడో అదేరీతి ఈ మనోహరునిజేసె దీక్ష
 తులు. మహాప్రభూ! ఇందున మిమ్ముపాఠించున దేమనగా తన
 జీవితాన్ని పాడుజేసుకొని తన కుటుంబమును నాశనమొనరించి
 తాను జెడుటయేగాని ఇతరుల కెవరికిని బాధింపగల్గినవాడు
 గాడు. గాన ఇది ప్రథమతప్పిదముగ భావించి యిప్పటి కీమనో
 హరుని మన్నించి వదలుదురుగాక యని వేడుచున్నాడను.

బ్యా.రా-సాక్. నేనీ దీక్షతులు తప్పున ఈకోర్టుకు హాజరైయున్నాను. దీక్షతులు ఈ కేసునుకు సాబాధించినవాడుగాని. ఈ కోర్టుకు, తాగియున్నాను, స్వేచ్ఛివారి కావచ్చునుగాని కాల్చిన విషయమున నెంతమాత్రము తెలిసినవాడుగాదు. గావున సీతలని ముద్దాయించుచు తొలగింప పార్శ్వుడును.

ముర-ప్రభూ! ఈ బ్యాంకిష్టరు మా మామగారు. నిందొకరిగు మేము అల్లుండ్రైయుండ మాతర్కన సీతను పనిజేయుక మర్నాడుగడగు దీక్షతులు తప్పున పనిజేయుట యెంతటి న్యాయమో తాము గమనించదగును. కాని దీక్షతులుగూడ వీరలను జూచుచుని చెప్పివల్ల యెందుననులేదు. మావల్ల అరిసికి కేసుగల్గుట న్యాయముగాదు. గాన అరచి విడువవలయునని వేడెదను.

జడ్జి--అహా! మిక్కిమా! నీయెంతటి పరోపకారివి. యెంతటి సుజ్ఞాన మూర్తివి. నీ లుకు లెట్టికితిమనైనను పామరుని కేయకమానపు. మహాశయమా! నీ గౌరవము మిగులగొప్పది. నీ యిష్టానుసారము నీ అభిప్రాయానుసారము సీతయొక్క మనోహరుని దీక్షతులను విడిచినాడు. మహాత్మా యెనాటికైనను తమకుగల ప్రభుత్వోద్యోగ పద్ధతిగ నేమి మీమిత్రుడను నన్నాచుమున విలోకించిగాపాడును.

దీక్ష-ముప్పధరా! నాయకరాధమును మన్నింపుము. ధన్యుడనైతిని. ముర-ప్రభూ! యెవరధర్మము నారోపర్క దీక్షకుదా? మీయందే మియు తప్పులేదు.

ముర-అయ్యలారా! మిమ్ముల భగవంతుడు త్తెలుచుగాక. జడ్జిగారిని చూచి) ప్రభూ! మాకుగల యావదాస్తిని ధర్మత్రయముకు ను దేవాలయములకును స్వచ్ఛేశ్వరశ్రీమంతుకును మసల్వార్వక

ముగ దానమొసంగి యున్నారము. మీరు ఇందున అవ్వడవ్వ
డు తనికీచేసి శాశ్వతముగా జరుగులాగున యేర్పరచి కీర్తిని
గడింతురుగాక.

(అందరు మురళీధరమహాశాస్త్రికి అంగురు)

(నిష్క్రమించును)

(తెరబడును)

(నారాయణశాస్త్రిగృహము లలిత గోపిన్ను ప్రవేశం)

లలి—(దీనురాలై అత్తగారితో) అత్తగారూ! యజమానుండు ఇంకను
రాకున్నాడే, సుమారు వారము గోజులయ్యెనే, యేమైనకష్టము
లుగలిగియుండునా నా కేవలదోషాభీతి గలుగుచున్నది.

(27-వ అనుబంధము.)

గోపి—అమ్మా? లలితా! దుఃఖపడుము. ఇదివారు నారాయణ
శాస్త్రిగారు వెళ్లినాకుగదా, వారలురా లేదు. వచ్చునులేమ్మ.
ఇంకె కష్టములును రావాలవు.

(మురళి, మనోహరుడు. దీక్షతులు, వనజ, నారాయణశాస్త్రి ప్రవేశం)

లలి—నాథా! మిగుల ధన్యచైతిని. తామిన్ని జూలు యెందుంటిరి.
వీరలందరెవరు.

ముర—తనీవ్వి! నా జన్మస్థలమున నుంటిని. ఇతడు నాతమ్ముడగు మనో
హరుడు. ఇతడుమనోహరుని మిత్రుడదీక్షతులు.

లలి—ఈమె మా అక్కగారు కమలయా?

మర--(కన్నీరు విడచుచు) కామినీ! ననుల మృతించె. అగాధలు మర
అన్యాయమునకేలదెచ్చెదవు.

అలి-ప్రాణేశా! అందున నీకేమైన అపదలు గలిగినా?

మర--మన మనుభవించినవివోగా నొకటిమాత్రముకాంతి

అలి-నాథా! మరేదియో చెప్పబూనితే. ఇకన మనల నెవ్వరినర
జాలడా? నీ నానాద మ్మీందుకు జోపలవని చెప్పలేదా?
వింటిరా? మీశొరకు ఆనవసెను నేను ముఖించి దుష్టించి
వేరరు తము కృతించె గడచినయవ్వలన నెప్పుడైనదా?

మర--

1. గడచినబాధ లొక్కటిది ♦ గల్గినబాధ నది బాధ్యమీ
పుడమిలొ నొక్కటైన నిటుబొంది ♦ వలెనొక మూడిగాన నే
జడియక నన్నిబొందితిని ♦ సంతసించు వారికగలచుచున్
పడతి. మరేమిరావక ముభమ్ము ♦ లె గల్గెడి నంతసింపుమా ॥

అలి-నాథా! అనుభవించిన దేనియో దాచితిరే.

మర--(కన్నీరు విడచుచు) అలితా! కాగ్యహవానము.

అలి--నాథా! తమకేనా? ఆహా! యెట్టిహోరము! యేమియాపద!
యెట్లు సంభవించెను. చుడత్యా! యెట్లు తప్పుచుకొనగల్గితిరి?

మొర-అకారణమున మనోహరుడు కమలము నాల్చెను. ఆసమయమున నేనుంటిని. మనోహరుడు పరుగెత్తెను. నేను పోలీసువారిచే పట్టుబడితిని. యెట్లనా న్యాయమున నడించుట చేత వైవానుగ్రహము పరిపూర్ణముగ నాపైచేసరించుటవల్ల నాన్యాయాధికారి ననువిడిచెను. నాతమ్ముల విడిచెను. ఈ దీక్షతులను విడిచెను. మిగులసంతోషమున మనయావదాప్తిని దానమొనర్చితిని.

లలి-నాథా ! ధర్మము దాగిపోగదా? న్యాయమవినీతిగ వర్తించుగదా. ఆహా! యెంతటి యానందము గొప్పొచ్చుచున్నది. శ్రీహరి! ఇకనయిన మమ్ములను స్వస్థానములొసంగి గాపాడుము.

మ॥ జగసంబుదినదాదికష్టములెన్నో • చ్ఛ్చక్రదాహ్లానైకమమ్ముముం
మననైక సుఖమున్నదంచు మిగిలో • దోషంగవేగించినా
మనఘాతేన, పరాత్పరామెటులొగ • ప్రాప్తివిక్షణజేసియు
కనుగొనెన్ సుఖమిచ్చిబోవుచుకలం • కాకృష్టభక్తిప్రియా॥

(28 వ అను 10 ధము)

ప్రాసాదా : యేదనచ్చినను భూమ్యాకాశములు రెండునుయేకమై మనలెల్లపైబడునుగా. మనవంటివారికి ప్రపంచమున నెవరును లేరా. యేమిది అన్యాయము.

మొర-లలితా : యు పరుగాని ఇట్టయపస్థలననుభవించినవారండరు.

నారా-(ప్రవేశించి) ఇట్టి వైవానుగ్రహము కాగుగానన్నది. ఇకధ

స్వలైతిరి. యేమాత్రము భీతి నొందవలదు. సర్వసౌఖ్యముల మెలంగుదురుగాక.

లలి—స్వామీ ! మీయాశీర్వాచనము మాకు లిండుగాక.

(సృజితమునట్టి ముగ్ధులగు పులహనులు వెనుక)

(ము ర రి ధ ర మ హ రా జు కు డై . అని అందురు)

ముర } —(సంభోషించి) ఆగ్యులారా ! ప్రతిమానపుడు ధర్మమును
లలి } నమ్మి సత్యమున స్థిరమైన యెట్టి బాధలు గల్గినను అవియేమి
యు చేయజాలవు. కాని కాలవైసరీత్య మతిచమత్కృతితో ప్ర
కాశించును. దానిని సమయానుసారముగ జూచుకొనవలయు
ను. ప్రకృతమున గల నడవడికలు ఆచారములు త్వరలోనదృ
శ్యమగును. పూర్వాచార సాంప్రదాయములు పుడతెకలతో
రాగలుగుచున్నవి. వాటికై యెదురుజూచుచుండుదు. ఇదికి లి
ప్రభావము. యెంతమాత్రమును మీగు భీతినొందకును. సకల
ధర్మమూర్తియగు ఈపరమపావనమయిన భరతమాత సర్వసౌ
ఖ్యములొసంగిమిమ్ములను రక్షించుగాక. భగవవానుడగు శ్రీకృ
ష్ణపరమాత్మ సర్వదాఙ్గించుగాత !

—♦ భ ర త వా క్య ము ♦—

సీ॥ ధర్మమే జయమని ♦ తలచి వర్తింపెడి

ఘనులకు సుఖములు ♦ కలుగుగాక !

నింద్య మరాచార మాం ♦ దృఢు నశియించి

విమల సదాచార ♦ వృద్ధి యగుత !

ప్రకట సన్యాస్య భా • రతనవిత్తి సతిమ్మ
 జనులకు శుభములు • జరుపుఁ గాత !
 ఖలదేశవిద్రోహి • కాండంపు పాలుపరి
 యిద్ద సుగుణలెయుద • యింత్రుగాక !
 గీ॥ ధామమెప్పుడు లేకుండ • జరుగుఁగాక !
 నీచ పరితంత్ర శృంఖలా • నిరయమగుత !
 వినుత వైరాగ్య భక్తులు • వెలయుగాక !
 నిర్మలంబైన ప్రేమ మ • న్నింత్రుగాక !

(అందఱును మురళీధర మహారాజ్ కు జై.)

[29 అను బంధము.]

(తేరబడును)

మంగళము.

ఇది పంచమాంకము

సంపూర్ణము.

అనుబంధములు

-...0...-

(అందరుపాడుదురు)

రాగము - కల్యాణ - రూపక తాళం

గోపభాల మురళీధర-గోవికబృందావనశ్రీ) | గో |
 పరమపాపనా కరివరదాశ్రీ - భవహరణా సంస్తుతిఘనచరణా |
 సకలచరాచరభూత - సదాధారసముదందతి
 అకలంకా జగదీశా - ఆనందా మునిసన్నుతి | గో |
 ఆఖిలజగత్పావనఘన - ఆదిమధ్యాంతరహిత
 సురుచిర సంశోభితం - కరకవినుతపూతచరిత | గో |

(అనుబంధము 1)

రాగం - ఆసావేరి - ఆదితాళం

కమల | యేనాడుగన గొందునో ఓ ఓ ఓ ఓ | ఏ |
 యేరీతియోచింప నేరీరుదోచదు | ముంబున | నే |
 సురకిన్నరకింపురుషులలోనా | ఎంచిహాడగ నేవ్వారుపాటిగారె | ఏ |
 ఘనముగ మంచున నాతనిగవలగుగ | సుకృతముగలుగునా
 అతికుతుకమునకా కృమముగ నేతరుణీమణి గనినా | జేరిసు
 ఖంపక విడుచునె జు మున | నే |

(అనుబంధము 2)

రాగం - ఆనందభైరవి - ఆదితాళం

కమల | ఓజనకానీవిటులుల్కుట | న్యాయమెననజూడకకఠినముగన్ | ఓ |
 మానమున నాసుఖమును గోరిక | మదిజెడి నీవిటు నటి
 (యించుటహా | ఓ |
 నామది కేరీతిని గాంచకయే మృతపువారి ననుచు చా

జేయుటతగునే ఘనమగునే ఇల | నెవరును గాంచిన

(సరియకానందుకె 12)

(3 అనుబంధము)

గోపమ్మ || యెక్కడ గొప్పైనది | ఇదిసీకెక్కడ గొప్పైనది

చక్కగనుండదు | చక్కను మనకక || యె ||

చెప్పినమాటలువినియ | దీనిగొప్పకము మనకు తెగకు వలదు |

పిన్నపెద్దల జూడబోదు | నన్ను చిన్నరికముతోకాదు

మిన్నసాగులతోడ మేలుకుల్లులతోడ వయ్యారములుజూ

(వాంతుజేసును బల్ || యె ||

ఇంటివనలు చేయబోదు | నా తొమ్మిదిగా నెంచు

గనదు వినదు || యె ||

(4 అనుబంధము)

లలత || జగదీశా | క్రీకృష్ణా

|| జ ||

మముగాపాడను | భారము నీయజే

|| జ ||

యెన్నడునెరుగని ఘోరిపిచ్చిల | నెల్లనుమము బాధి చెనుఆహ

గ్రన్నన నయతో గాంచుచుజేవా | మనుటయు లేమిక నాహ || జ ||

సకలము సీదయ లేనిది గమున | సర్వప్రాణుల

మనయుండగునే | లోకంతుకా దీనదయ్యో

మామొరలను విని | మహిబోవుముహరి

|| జ ||

(5 అనుబంధము)

మాండుజ్జ్లా రాగం - ఆనితాళం

మొర || ధనమేనిజంబునిమిదనమ్మిన | మానవుడిల సీరముగనిలుచు నెహ

దినదినముచు ప్రాప్తికర్మములు వేలకొలదిదరిజేరి బాంధుమనీధ ||

అనుదినమునకడు పైశ్చెయ్యముతో | తులదూగెడిభూధవులీధరశే

ఘనముగవీడి దివంగతులైరిక | కాలమకాశ్వతమనివలచి || ధ

[6 అనుబంధము.]

బీజపలాస్ రాగము—ఆదితాళము.

మురళి! నదయాభరి హే ! చేవా !

ధరణీ శంఖములు మ్రోయును కలవే || 6 ||

విధింకల్పముమీరగ తగమే | వైధవములువిధింకల్పముమీరగ || 6 ||

[7 అనుబంధము.]

ఆడిరాగము—త్రిశ్రగతతాళము.

బహుధనశ్రవ్య || అపరాధముల్ తమించి | సూదరింపుమా

ప్రేమ నాదరింపుమా | చేవా సూదరింపుమా

విపదాన్వయించి నినుక | వివిధగతుల బాధితిక || 7 ||

కూరిమత్తిపై నినుక | కూరిముల శ్రీశ్రీక

కుశిలమతిచే సేతు దోహదములన జేసి శెంతయుక || 7 ||

(8 అనుబంధము.)

పిండిహస్తానీతోడిరాగము—ఆదితాళము.

మురళి! పరాత్పరకోటి! వాపవిమూరా పరితాపముల్ బ్రాహ్మణా || 8 ||

వాపనవరదా | భక్తవినోద | పండితపాత్రా మాధవా

మాధవకోరకై | నీలీలజన | వేడుకలరక గాంచెదవా || 8 ||

(9 అనుబంధము.)

బీజపలాస్ రాగము—దాద్రా తాళము.

లలిత! హా ! విధి ! నాకెట్టిద్రౌపి కలుగజేసె నయ్యో చాలా || 9 ||

భునిని నేషధిబాధలక | నోర్వజాల నాహా || 9 ||

నోడగజాల సీనిదుముల్

నామది భీతిజనించెన్ | ఈపరితాపములన్

నేనపెహా ! నెలులగడతు నాహా || 9 ||

(10 అనుబంధము.)

కాఫీరాగము - మిశ్ర - తిశ్రజాతి తాళము.

మొదటి సాక్ష్య నీదుచరితమెన్న నొన నేక్షినాహా ।

సాదరముగ జూడుమా ! సరసమున్ దలపుమా ।

నానధానది పై ననున్ । కరుణజూడుమా ।

విన్న మిగుల హి సీంచినట్టి నీచుడన్ నీతిహారుడన్

నాచు దోషములను నెల్ల నాదరింపుమా

॥హా॥

(11 అనుబంధము.)

హిందూస్తానీ కాఫీరాగము - తిశ్ర తాళము.

మొదటి సీలీలల వర్ణింపగ నేరికగు నెదేవా

॥నీ॥

నీయచపమచరితములన్ । నీదు కపటనాటకమున్

॥నీ॥

నీమహిమలు దెలియగనే । నెంతటివాడ నీరజాత్

॥నీ॥

నారదమునివరవినుతా । నీరజముఖశ్రితపోషా । నీమృదుపద

ములే నమ్మితి నీదుకృపను బోవురుక

॥నీ॥

(12 అనుబంధము.)

కమావ్ రాగము - చతురశ్ర తాళము.

మొదటి హే! కరుణాకర! హే! కరుణానిధే! మురాత్తి

॥హే॥

శ్రీకర శుభకర దయరాచేల

॥హే॥

భర్తృవియోగమున్ । నెటుభరింపన్ జాలుదు నకటా

బాధలబావుము దేవా

॥హే॥

తిశ్రగతి

నిరుతముగను । నీపసింబులనవరతము గొలచేదన్ । నీరజాత్

కరుణరసము లొలుక దరినిజేర్చుమా । పాహిమాం

(పాహిమాం దేవ ॥హే॥

(13 అనుబంధము.)

ముడిచి తాళజాల బంధలకును బాల గోపాలా వేడికి || తా ||
 యేలనాపము పీల్చిను పోలితి || బాలమేలనే || తా ||
 యెదుజూచిన నీ స్మృతిప్రముల కనిలిగెనా || తా ||
 మనభాగుడుడైన జగ బుర || మనటబాలహా || తా ||

(14 అనుబంధము.)

లలిత చాల్చిపు నీమాటలు | బనకా || చా ||
 మేనాన దూసుట | ముయూదగాది క || చా ||
 భగవద్దేవముచే | తొడిమలు పలుకుట | మనమున దూచుచు
 సేయక నీవిటు || చా ||
 అలిపినలమని | పొలిమునుజూప నీ | గోపెలుసుక నిలు || చా ||
 కకినము బూనుట || చా ||

ధన్వాంతరాం (15 అనుబంధము.) చదితా

కమల ఆమరబింధుల గోపాక్షులలో | నవనిభావన బాలనుహ || అ ||
 నిరతమునా మహాక్షులమునా | మనమలముదమున
 దా జేరెను లహ || అ ||
 అతనినూ చింతానాతనిగో || నిదుర మువ్వనసారకను గా
 నతురతి నాకలతినినేగోరెను | సతితముశాఖము
 ల మట గలుగునే || అ ||
 సుమతీదాసుర సుఖబాణ బులు | సూరిగ వేయగసాగును
 ముదముకా | కృమముగ నానా సాని సుఖ బుల | నొసగు
 నాకు హిమదామహుడే || అ ||

(16 అనుబంధము.)

నిక్కంబు బల్ తమామగు డది కాపురహా | పసివానిడతలిక || అ ||
 పల్లెలక్కిడ ధోమెల్లను తొగెఱు | చాలమ గోవి త || అ ||

బోదాలగుంపుమెందు | బల్ సాగనుగజ్జెలతి మెందు |

బొందిబా విటనుడు | మోచీకై తుం తొలుతువై ముందు ||బ||

[17 అనబంధము.]

చిక్కెల్ల || నామనోనివిను మనోహర | స తనయన ప్రియని డ

దెలుపువాడనే || నా ||

పోకిరిలహితము వెరానమా | బల్ సాకులుడిగి మేలుకుతుకు

తెరపుజాడుమా | ఆతురమ నేవిధమున | తెరుపుదల

జనులునిన్న ||

||నా||

యశోమండు నీడుప శెము | బల్ వ్యసమునుడు మంచి

జూబోకుము | వశేమకొగల ధను నెల్ల వై సముగన దాది

సుఖము లొది జగమున దు వెలయుమా | ఓబాలుడ

ముందు వెనుక లరిసిబ్రతుకునూ ||

||నా||

కాంభోజరాగ

(18 అనబంధము.)

రూపక తాళము

వసజ || నామనోహరినిగూ స భాగ్యమెల్ల గల్గునో | యేనాడు

గల్గునో | నాడు మిగులభవనాదుగా ||

||నా||

ఆసు విర మానోగములు | నాగపులు నాచూపుల్

వాసిగ నాపై మది సుమ | బాణుడు ప్రవహింపజేసె ||నా||

మద తానగులకు నోప | జాలమదినివిలుచునోప | వృద్ధియ

ముమ తిష్టెల్లె | వైదజాల నిలువజాల ||

||నా||

[19 అనబంధము.]

వసజ || భస్మాత్మ లనుచే గా | నాదుపుష్కమునేటి గూడెగా

తాపబుద్ధిరె మనోహరి నీమ్మడు | తనువృశ్యచేతయించినే ||

యెన్నిదియెలులను డియెనుసుఖ | మాదభోమదియెటినిచేమా

గొన్న నాకోరిక ఫలియి | దెను కనికరమునను

సదాబోచుమిక ||ధ||

ఆనందభైరవిరాగం (20 అనుబంధము.) ఏకతాళము
మనోహర! నినుబోలెడి కాంతిబుధిరెన్ ! మెదుగా వను తిరుగెనొ

నిని మో ||ని||

మానసును న నానందమునొసగడి మోనిననాదిగు భాగ్యము
నెంతో ! సుంద్రవనియమె ||

||ని||

హిం-కాళరాగం (21 అనుబంధము.) ఆదితాళము
మొరళి! నొందెటి సుందర మె హా ! శేరి శ్రీగు ||

||ని||

వెంటెలుదీరెను | చొత్తుబొసెను | పంతునమామెను |

గుప్పివదనా ||ని||

దీపనావనుడగు | శ్రీహరిశ్చంద్ర ! ధన్యతెనొనతి

మె తయికామినీ ||ని||

హిం-కాళరాగం (22 అనుబంధము.) ఆదితాళం
లలిత! పలుబాధలెల్ల దీమూ ! శాణనాథా ! మోదమాయె ||ప||

ప్రేమము మనకిక సుఖములె నొసగును | దీనావా

యా మాధవునిని నులయుండు ! తమెనాథా ||ప||

మాం-కాల్లారాగం (23 అనుబంధము.) ఆదితాళం
కమల! నిరతిమునీ పదములే గలనాథా ! పంతునమామెను |

యాదరమెనెను ||ని||

నినునొ మకయున్ | దలపడె నాథా ! మానిని నాడగు

మోవిని పనుమా ||ని||

ప్రేమనుబరపును | ప్రేయమును బల్కుమా | శ్రీగులతెను

వె. పాసగ్గతెయున్ ||ని||

(23 అనుబంధము.)

మొరళి! వలదు కామినీ ! శ్రోతకెలివి పగడు పనుము ||చల||

అదరమునొమ్మె-పుము ఆపినీనెదొలగి-పుము

మేదిని న్యాయముబూనుము మేల్కొనె బుకకొటుల ||ప||

గడచిన కథల్లేవీడి । కసికరమున సేమమరిసి

ఘనముగ యశమంది కామిని । గారవమున కనుబంపుము ॥వ॥

హిం-తోడిరాగం (24 అనుబంధము)

అదితాం

కమల॥ ననుదరిజేర్పుమా । నామనోనాథా

సీమియురాలి । కరుణానగన మా

॥వ॥

నీపది నీపాదంబరతెముక సుతియు నొలుపును నా హృదయశ్చేష్ట

నామోయుని కర్పణ జేతును నీవిటువేడుట మురళిధ ॥

(25 అనుబంధము)

లలిత॥ కటా యేవిధముక । దోచదు మదికి

॥క॥

ప్రాణనాథాడేలగాడయె బాధలేగల్గెన్దా

నీగలిగెను చూడనాబు । నేగలిగెదయి తుహ

॥క॥

శ్రీహరి మముకనికర బు । గా చిహ్నిపుము

బాధలక తొలగి చిరుభములు ఆదర బు చొనగునూ ॥క॥

భరహరప్రియరాగం (26 అనుబంధము)

త్రీనీతాళం

నారా॥ శాస్త్రీ॥ ఎట్టిభాగ్యమజ్ఞనాహ । మురిశ్చిరునకుక ఆహ

॥వ॥

ఎంతయుక సుననమె హస్తమాయె మదికి

॥వ॥

దేవదేవులిలలక బాగడచానె నేరికా నీనమానసుండగు

మునియగుజేసెదక ॥వ॥

కాలింగడరాగము (27 అనుబంధము)

చాపుతాము

లలిత॥ పతి నెందుగాంతుక । భాగ్యహీనక

పతివియోగము । నీతిదుర్వరమాహ॥

మదికి నేమియుదోసెదు సైనమామదిలోతత్తిరవాదనాడెనా॥వ॥

జయంత్రీరాగం (28 అనుబంధము)

చాపుతా

లలిత॥ మధుసూధనా । హే ! శ్రీనగా మముకప్తములక బాపివేగమే

ప్రేమమునజూచి । బోగిచికాపుమా

॥మ॥

•

1

—

14575